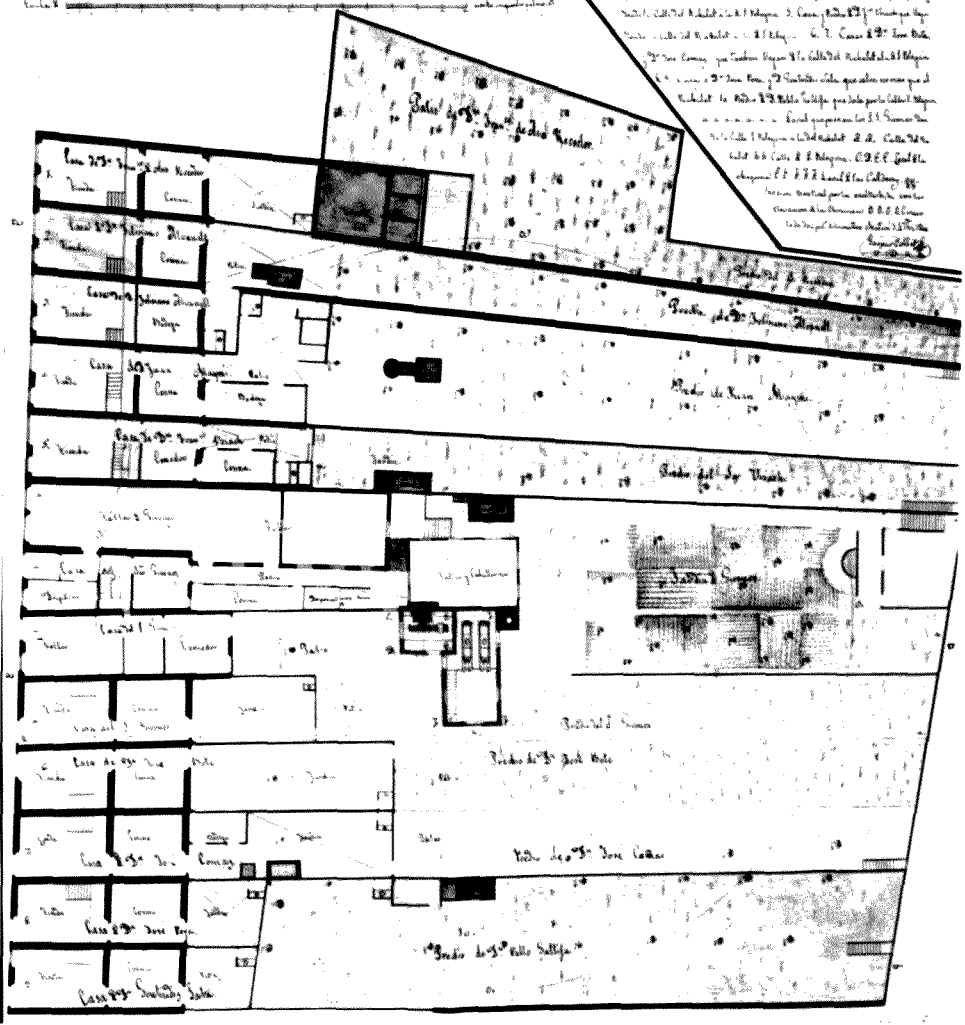

proyecto.

Del señor y del Pleno, mandado levantar por los
 D. D. Contralor y Demosio de Real Caxera, conforma las comas
 lincas parciales por el Maestro de Obras D. Miguel Caballero
 en cumplimiento de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789
 para que se forme un plano de la Villa de Mataró, con arreglo
 a lo que se manda en ella.

Explicacion.
 N.º 1. Casa N.º 1.ª y 2.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 2. Casa N.º 3.ª y 4.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 3. Casa N.º 5.ª y 6.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 4. Casa N.º 7.ª y 8.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 5. Casa N.º 9.ª y 10.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 6. Casa N.º 11.ª y 12.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 7. Casa N.º 13.ª y 14.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 8. Casa N.º 15.ª y 16.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 9. Casa N.º 17.ª y 18.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 10. Casa N.º 19.ª y 20.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 11. Casa N.º 21.ª y 22.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 12. Casa N.º 23.ª y 24.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 13. Casa N.º 25.ª y 26.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 14. Casa N.º 27.ª y 28.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 15. Casa N.º 29.ª y 30.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 16. Casa N.º 31.ª y 32.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 17. Casa N.º 33.ª y 34.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 18. Casa N.º 35.ª y 36.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 19. Casa N.º 37.ª y 38.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 20. Casa N.º 39.ª y 40.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 21. Casa N.º 41.ª y 42.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 22. Casa N.º 43.ª y 44.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 23. Casa N.º 45.ª y 46.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 24. Casa N.º 47.ª y 48.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 25. Casa N.º 49.ª y 50.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 26. Casa N.º 51.ª y 52.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 27. Casa N.º 53.ª y 54.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 28. Casa N.º 55.ª y 56.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 29. Casa N.º 57.ª y 58.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 30. Casa N.º 59.ª y 60.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 31. Casa N.º 61.ª y 62.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 32. Casa N.º 63.ª y 64.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 33. Casa N.º 65.ª y 66.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 34. Casa N.º 67.ª y 68.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 35. Casa N.º 69.ª y 70.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 36. Casa N.º 71.ª y 72.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 37. Casa N.º 73.ª y 74.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 38. Casa N.º 75.ª y 76.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 39. Casa N.º 77.ª y 78.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 40. Casa N.º 79.ª y 80.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 41. Casa N.º 81.ª y 82.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 42. Casa N.º 83.ª y 84.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 43. Casa N.º 85.ª y 86.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 44. Casa N.º 87.ª y 88.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 45. Casa N.º 89.ª y 90.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 46. Casa N.º 91.ª y 92.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 47. Casa N.º 93.ª y 94.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 48. Casa N.º 95.ª y 96.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 49. Casa N.º 97.ª y 98.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.
 N.º 50. Casa N.º 99.ª y 100.ª de San Sebastian que tiene el patronato de la Real Caxera de 23 de Mayo de 1789.

MATARÓ 1500-1900

la continuïtat en les formes de fer ciutat

Tesi doctoral vol I

Manuel Guàrdia Bassols

ETSAB

Barcelona 1987

4.2. El projecte: ideals i possibilisme.

Hem vist com, abans de plantejar-se el projecte d'eixample mitjançant la formulació d'un concurs, Palau i Cabañes havien començat a treballar en el tema, i sabem que continuaran fent-ho fins el moment en que acabi el termini oficial per presentar el projecte. La proposta d'aquests autors va ser l'única que es va lliurar en el termini assenyalat i, per tant, com estava previst, va ser la guanyadora del concurs. Era molt difícil redactar en sis mesos un projecte més estudiat que el que havia estat encarregat des de feia molt temps; i, a més, devia ser ben clara la intenció de l'Ajuntament de considerar-lo el millor: el projecte de Palau i Cabañes funcionava ja a efectes pràctics.

"El Mataronés" del 2 de juny del 1878, després d'insistir en el fet que una vegada l'eixample aprovat "seran muchos los que en vista de la gran falta de habitaciones que de algunos años á esta parte se observa, contribuirán á dar gran empuje á la edificación", després de recordar que és el que ha succeït a la plaça de Cuba, "gracias al desprendimiento e iniciativa del Sr Arch", assegurava que "Nos alegra mas y mas la cuestión de rectificación y ensanche, al considerar que con este, concluyen los ensanches parciales, pues tal como venian llevándose á cabo, no solo parecen muy parciales, sí que también un adefesio al ornato público, estando persuadidos que es el único medio de acabar con las irregularidades de todo género". Però, a més d'això, el diari plantejava un temor: "Hoy solo tememos que sean pocos, quizás

ninguno, los proyectos que en el plazo fijado recibirá el Ayuntamiento...". El diari proposava premiar els dos projectes "mas aceptables y mejor relacionados con las necesidades de la localidad...", per afavorir el que "fuesen muchos los proyectos presentados, á fin de escojer entre el buen gusto y los recientes adelantos, cualidades que, sin duda alguna, se mostrarán en mayor abundancia, cuantas mas fueran las inteligencias facultativas que en él tomaran parte...". "El Mataronés" acabava: "Quizás otro día nos ocupemos de los inconvenientes que pueden suscitarse en el caso de presentarse un solo plano". Els inconvenients teòrics evidents es convertien, amb l'encàrrec que realment funcionava, en avantatges clars de cara al control possibilista del projecte i de cara a la seva adaptació a les necessitats dels propietaris mataronins. Amb la presentació d'un sol projecte, tota comparació va ser i es fa ara impossible. Queda només veure com es va adaptar el projecte de Palau i Cabafies a les condicions del programa i a les modificacions que la "Junta Consultiva de Caminos, Canales y Puertos" va introduir en aquest programa, i analitzar després les propostes de l'única solució de que dispossem, la solució encarregada pel municipi.

El projecte devia complir amb les condicions que havia imposat el Programa del concurs plantejat per l'Ajuntament: un programa escaït, els articles més importants del qual han estat citats en la nota 305. En sessió del 15 de setembre del 1877, la secció Primera de la "Junta Consultiva de Caminos, Canales y Puertos", del Ministeri de Foment, va informar sobre aquest programa (316): "La Sección encuentra aceptables las diferentes prescripciones del programa y solo le ocurre observar que en el art 7 deberá

entenderse la uniformidad de las construcciones que menciona en su última parte, solo en cuanto se refiera á que no se puedan exceder del máximo de la altura de 15 metros, ni del número de pisos que también debe señalarse; y á que no pueda faltarse a las demás condiciones de salubridad que se prefigen. También hay que advertir en este art que en cuanto al Ornato, la Administración Municipal no tiene derecho a inmiscuirse en lo que tenga relación con los principios de estética y de decoración, pudiendo solo exigir lo que va unido á todo buen sistema de construcción. También deberá advertirse con respecto á lo que se dice en el art. 8 del programa que la anchura de las calles de servicio público dentro de su orden respectivo, no podrán tener menor anchura de la que á cada uno se prefija. Y por último la Sección entiende que és necesario como lo ha demostrado en otros informes, que las manzanas que se proyecten sean de suficiente extensión para permitir una distribución regular de solares en sus cuatro frentes, dejando en el centro un hueco sin edificar, ya sea como patio general ya como la suma de todos los que por la fachada posterior de las casas, sean los principales de cada una, sin perjuicio de las menores superficies descubiertas que han de dejarse en el interior de los solares, para que las habitaciones tengan luz y ventilación directa; que debe fijarse el mínimo de superficie total y de longitud de fachada á la calle que hayan de tener los solares edificables; y que igualmente debe determinarse el número máximo de pisos y las alturas mínimas de estos, para las casas de las calles de los diferentes ordenes, con preferencia á juicio de la Sección á fijar solamente la altura máxima de las casas". L'informe conclou que el programa és aprovable, però que s'han d'introduir les modificacions esmentades. En sessió del

22 de desembre del 1877, la Sección primera informa: "Habiéndose redactado del modo prevenido, espresándose en sus artículos 7 y 8 las prescripciones exigidas, la Sección acordó consultar: que procede la aprobación del programa para ensanche de la ciudad de Mataró".

Les modificacions del programa donen un aire més tècnic i precís a alguns dels apartats: l'Ajuntament, efectivament, recollia encara de forma directa la tradició constructiva de la perifèria, fent al·lusió a la "clàssica" uniformitat i donant per suposades les altres característiques -amplades, alçades, superfícies...-, que havien funcionat sempre. Conegudes les modificacions, el primer que cal plantejar-se ara és si la memòria del projecte recull realment les condicions d'aquest programa modificat.

El projecte compleix, en els documents lliurats, les condicions "formals" de presentació, que s'adaptaven a la llei del 1876 (317) (Figs. 108 i 109). Es presenta el plànol a escala 1 / 1000 demanat, seguint les prescripcions de grafiar amb colors diferents les parts existents, les projectades, els corrents d'aigua i les corbes de nivell cada 2 metres. Es milloren les bases pel que fa a l'estudi dels perfils dels carrers: "En cuanto á dichos perfiles, si bien en el programa solo se piden ordenadas negras y rojas y cotas rojas, nosotros deseando dejar el estudio completo y determinado lo hemos dispuesto por medio ordenadas negras rojas y azules indicando las azules la posición de las soleras de las cloacas, pues de no haberse trazado su posición y sí solo las rasantes de las calles quedaba el problema sin resolver en una buena parte pues las rasantes de las cloacas no pueden en algunas

calles seguir de una manera absoluta la rasante de aquella y además las alturas de las cloacas no son iguales pues dependen de la sección...": una preocupació que anticipa aquí el fet que els extrems més estudiats del projecte són els tècnics relacionats amb els problemes de les rasants dels carrers i la xarxa de clavegueres, molt deficient al Mataró anterior al pla d'eixample (318).

Més enllà dels requisits per la presentació de la proposta, en la qual, com veurem, l'informe oficial notarà la falta del programa econòmic, està l'adaptació a les condicions del programa referents a illes de cases, carrers i construccions. El projecte, després d'exposar les diferents formes de distribuir els solars a les illes de cases, afirma: "Todo lo expuesto de poco serviría si no se establecieran principios fijos á los cuales se sujetaran las nuevas construcciones los que consignaremos de un modo general siguiendo las indicaciones del programa". La memòria continua: "En toda manzana deberá quedar á lo menos un 25 por 100 libre de edificación y los patios interiores no podrán tener menos de 8 metros superficiales", una norma que respon a l'article 8 del programa i que, de fet, disminueix l'espai lliure "tradicional" dels patis amb casa de cós que, com reconeixen els Propis autors, era d'un 33 % de la superfície total -2/3 de casa, 1/3 de pati-.

Més endavant, s'assenyala que l'alçada màxima de les cases serà de 15 metres -article 7 del programa- i, atenent a les indicacions donades per la "Junta Consultiva", s'afegeix: "el número máximo de pisos (serà) el de tres distribuidos en piso

bajo, primero, segundo y tercero pudiendo de uno de ellos formarse entresuelo", sent les alçades mínimes de 4 metres per la planta baixa, 3,60 per la principal, 3,20 pel segon pis i 3,00 pel tercer. Falta, però, com manava l'informe oficial, assenyalar aquestes dimensions "para las casas de las calles de los diferentes órdenes". Queda clar que els autors no estan, en aquest apartat, complint correctament amb el programa: marquen poques normes i són ben conscients de que a la perifèria i al centre regiran, respectivament, els tipus tradicionalment emprats. Per altra banda, tota referència a la uniformitat de les cases i a l'ornato, que l'informe de la Junta ordenava eliminar, ha estat suprimida: no calia a més, evidentment, parlar d'uniformitat en unes cases que, presumiblement, no havien de diferir gaire en mides i acabats, i que vindrien definides, en bona part, per la tradició i els condicionants econòmics.

Pel que fa a la referència als carrers -dels quals es parlava a l'article 8 del programa, marcant els tres tipus de primer, segon i tercer ordre, amb amplades de 20, 15 i 10 metres, el projecte defineix: "Como vias de 20 metros solo se trata de la carretera de Barcelona a la Junquera, la de Mataró a Granollers y la calle que ha de unir á entrambas la cual prolongándose hasta el mar permitirá hacer de esta via un agradable paseo. Para las calles de segundo orden como las de Ronda y demás caminos importantes se ha fijado el ancho en 15 metros y el de 10 para las restantes con lo cual podrán quedar satisfechas cumplidamente las condiciones de vialidad y ornato". El projecte, de fet, no fa més que complir, no massa generosament, amb les condicions del programa, reduint al mínim els carrers de primer ordre. Però, a més, quan

més endavant la memòria parla de les illes de cases, afirma: "En las manzanas podran abrirse calles ó pasos cubiertos que nunca podrán medir menos de 6 metros de ancho considerándose en dicho caso como formando parte (del) 25 por 100 consignado anteriormente pero quedando á salvo y sin que puedan en ningún caso sufrir variaciones las condiciones de los patios interiores. Las construcciones que se edifiquen en estas calles ó pasos estarán sujetas á las ordenanzas generales". De fet, per tant, s'està introduint una amplada de carrer inferior a la marcada en el programa, amb el subterfugi de que es tracta de carrers oberts a l'illa de cases; les edificacions d'aquests carrers poden tenir, a més, l'alçada de les altres en carrers més amples; i finalment, l'espai lliure real per illa de cases queda, amb la introducció dels passatges, sensiblement disminuït (319). L'aprovació d'una norma com aquesta resultava, en cas de portar-se fins al final a la realitat, una autèntica desvirtuació del traçat -no es diu com s'han de traçar aquests passos- i, sobretot, dels amples dels carrers i, per tant, de les bones condicions higièniques tan defensades en el projecte: tindrem ocasió de veure quina va ser la repercussió real d'aquesta norma en el creixement de la ciutat.

Finalment, pel que fa a les illes de cases, la memòria estudia, com hem comentat, les formes de distribuir els solars, una qüestió a la qual es feia referència en l'informe de la "Junta Consultiva". Palau i Cabañes escriuen: "problema es este en que luchan la comodidad é higiene con las necesidades mercantiles y venciendo por desgracia las últimas necesariamente han de salir perjudicados los los primeros resultando en tanto grado que los

inconvenientes de la mala distribución de manzanas trascienden á las vías haciendo á veces insalubres las que de suyo no tendrían dicha condición. Varios sistemas de distribuciones se han adoptado ya dejando las casas aisladas como en alguna parte del ensanche de Barcelona y de Madrid ya uniendo los edificios pero separándolos de la calle propiamente dicha por medio de jardines; ya contorneando la manzana con casa pero dejando un centro común para patio ó jardines adosados con paredes de pequeña altura, ya dividiendo la manzana en casas sueltas. Como bello ideal y recomendado por los higienistas deberíamos adoptar el de casas aisladas pero como no podemos dejar de atender á la economía no podemos imponerlo como obligatorio aunque lo recomendamos como voluntario".

Després d'alabar la solució emprada a Sant Joan de Vilassar, una mena de ciutat-jardí, i rebutjar-la per inaplicable a Mataró, Palau i Cabañes defensen la solució de distribució de solars recomanada per la "Junta Consultiva", amb els fronts de parcel·les donant a les quatre cares de les illes de cases. Els autors, com ja feia notar Juli Esteban en el seu treball sobre els eixamples de l'àrea de Barcelona (320), es preocupen per la solució de cantonada: "hemos puesto nuestro empeño en modificar la distribución actual la que tiene un defecto pues falta sinó a la comodidad á la estética por estar las casas que constituyen esquina con fachada tan solo á la calle principal y desarrolladas en el sentido de su mayor longitud segun la alineación de la calle secundaria y como en toda calle hay cuatro casas en dicha forma si es corta resulta que solo tienen cabida cuatro ó seis casas mas en el centro de ella perdiendo toda su importancia".

Palau i Cabanes adjunten una solució de distribució en solars en la qual es valora la continuïtat en les cantonades: tindrem ocasió, també en aquest cas, de comprovar quina va ser la incidència d'aquest criteri en la construcció real de la ciutat posterior (321) (Fig.110).

Vista l'adaptació del projecte al programa, amb fidelitat en alguns punts, de forma incompleta en d'altres, obrint portes a l'incompliment amb alguna concessió concreta, convé ara fer una breu anàlisi del contingut de la memòria (322). Després de les inevitables introduccions "històriques", la memòria situa les dades climàtiques de la població per passar ràpidament a les higièniques. Entre les raons que exigeixen, en l'argument de la memòria, el projecte de reforma i eixample, el problema higiènic es configura com el punt de partida, bàsic. Pels autors, Mataró disposava d'avantatges higiènics clars de caràcter global: queda aquí implícita la comparació amb l'exemple pròxim i extrem de la ciutat de Barcelona. En efecte, a Mataró, les cases, o millor, els patis, tenien 27 pams d'amplada i 144 de fondària -segons Palau i Cabanes-, amb 2/3 ocupats per l'edificació, i per tant, amb una densitat edificada incomparablement menor a la de la capital. Però el quadre quedava perturbat, en primer lloc, per l'existència dels excusats a l'aire lliure i els pous per aigües brutes "que existen en la mayor parte de las viviendas excepción hecha del centro de la ciudad que tiene cloacas..." i que contaminaven els pous d'aigua potable: la conclusió lògica de l'apartat és la necessitat evident de construir una xarxa completa de clavegueres, conclusió que per sí sola fa necessari, ineludible i urgent el projecte de reforma i eixample. De fet, el tema del

sanejament, que comporta una bona solució de les rasants, serà el que rebrà una major atenció i un millor tractament, seguint la línia marcada per Garriga i Roca en la seva actuació com a tècnic municipal (323).

Els problemes higiènics, segons els autors, queden agreujats també pel fet que, a la part baixa de la població, abunden "las fábricas, blanqueos y otros establecimientos químicos e industriales" de tal manera que "son sus gases arrastrados por los vientos dominantes y atraviesan todo lo urbanizado siendo causa de que la relación entre el numero de nacidos y el de muertos sea poco favorable á la vitalidad". La memòria no ofereix cap solució al problema de la "contaminació" industrial: es limita a constatar que el nombre de morts per any i 100 habitants és a Mataró inferior a Barcelona, però igual al de París i per sobre de ciutats com Filadelfia, Charleston, Boston, Baltimore, Bruselas o Londres.

Referint-se a aquestes mortalitats, els autors consideren que "otra causa ha influido también de una manera notable, la aglomeración de familias en una misma casa atendido el escaso número de viviendas de que disponía Mataró consecuencia del aumento industrial, habiendo sido este uno de los motivos mas poderosos que obligó á formular las bases para un nuevo plan de ensanche ya que en fuerza de las circunstancias se levantaban edificios sin regularidad y sin plan preconcebido y hasta siendo obstáculo á futuras alineaciones". Els autors contradiuen el que han afirmat abans pel que fa a les ocupacions de les cases -deien que eren habitades normalment per una sola família- i avancen una

primera explicació de la necessitat del projecte, una explicació que encaixa amb el que hem pogut veure ja abans: un cert augment del nombre de famílies per casa, més acusat a la perifèria en funció d'un augment acumulat des de mitjans de segle sense contrapartida en noves edificacions, limitades per les crisis i les defenses anti-carlistes; una acceleració del procés de noves edificacions a partir del 1875, procés incontrolat que exigeix un nou instrument de control i unes regles de joc clares.

La memòria entra a continuació en una justificació més explícita de la necessitat de l'eixample. Per començar, es donen les dades superficials de la ciutat "antiga" i l'augment de població els últims 20 anys: 810 ànimes (324). En funció d'això: "insignificante es el aumento si debiera servirnos de base para formar el nuevo plan de ensanche, este hubiera quedado reducido á pequeñas proporciones, mas atendido á que en Mataró se ha tratado de establecer varias industrias desistiéndose por falta de emplazamiento ya que aprobado el plan de ensanche es presumible un aumento rápido que se está ya manifestando con las muchas adquisiciones de terrenos y los permisos para construir ya en tramitación...", el que porta a considerar una superfície projectada força important. "Esta superficie resulta ser un poco mayor que la que ocupa la ciudad actual y no lo hemos considerado exagerado teniendo en cuenta que no debe limitarse á lo de inmediata realización á que durante los estudios de este proyecto se han construido varias fábricas y solicitado urbanizar calles enteras, instándose un aumento de construcciones extraordinarias y á que terminada la crítica situación industrial que hoy se atraviesa, tomará la edificación proporciones mayores".

Els autors, doncs, justifiquen ara la necessitat de l'eixample per la pressió exercida en els últims anys i les expectatives anunciades. Ha quedat clar, més amunt, que aquesta tensió acumulada era real, que l'empenta era anterior al projecte d'eixample. Ara, "la definición y garantía de expectativas de uso urbano" (325) passen per la formulació d'un pla que eviti els greus problemes que havíem vist sorgir i que la mateixa memòria cita; i més endavant, com mostren les xifres de població i els plànols de creixement, el nou instrument facilitarà i accelerarà les operacions urbanitzadores en disposar els promotors, a més de les concessions de cessió de terrenys, de la llei del 1876, d'unes normes clares -les alineacions dels nous carrers, molt especialment- amb les quals intervenir.

L'extensió dels terrenys inclosos en el projecte vé, de qualsevol forma, prou forçada per les construccions existents que, com sabem, quedaven en alguns casos força allunyades del centre: els nous carrers, de fet, no fan més que arribar, per una banda, a la riera de Sant Simó englobant el famós carrer de La Havana, i per l'altra, al molí d'en Llauder, donant, i això és important, la possibilitat de que un nombre considerable de propietaris, que són els qui en definitiva estan interessats en el projecte, puguin urbanitzar ordenadament.

Les especulacions dels autors sobre els anys necessaris per omplir l'eixample -160-, no tenen més valor que el del propi raonament que porta a aquesta xifra: "Fácil es comprender que el cálculo no debe hacerse con rigorismo matemático pues debese tener en cuenta que aun sin admitir aumento de población se

poblaría gran parte del ensanche, pues las familias que hoy viven reunidas y hacinadas pasarán a ocupar las nuevas viviendas atendiendo al natural deseo de tener una habitación por familia; no debe olvidarse tampoco que los nuevos edificios que se levantan serán mas espaciosos porque así lo requiere la vida moderna y por tanto ocuparán la superficie mayor y sobre todo que si Mataró no ha aumentado más que en 50 individuos por año es debido á que no tenía condiciones para el aumento pero que una vez decretada la reforma y ensanche quintuplicará por lo menos la antedicha proporción además de que solo llegaban á permanencia en Mataró las familias forzadas á ello por intereses creados, cuando ahora hay probabilidades de que la emigración no sea tan grande y por el contrario aumente el número de los que elijan para vivienda la población de Mataró que tanto se presta á ello por razón de clima, proximidad á Barcelona, vias de comunicación y muchas otras ventajas...". Torna aquí a aparèixer com a justificació del projecte d'eixample el problema de l'ocupació excessiva de les cases; i pel que fa a la grandària dels nous edificis, segona justificació, ja tindrem ocasió de comprovar quina va ser la situació real del creixement. Els autors, en el tercer argument per justificar l'amplitud de l'eixample, subratllen les facilitats, innegables, que el projecte donarà al creixement urbà -sabem, de fet, que més que una operació calculada per "forçar" aquest creixement, es tractava, en inici, de solucionar els problemes reals ja presents- (326).

Per iniciar la descripció del projecte, la memòria inclou les xifres de superfícies de carrers, places, jardins i illes de cases. La proporció dels espais lliures que, segons els autors

suposava un 16,3 % a la ciutat antiga, serà a l'eixample d'un 29,7 %: un augment que no pot considerar-se espectacular. De fet, si descomptem els jardins perifèrics, la proporció real d'espais lliures a l'eixample es redueix al 24,5 %, i hem d'afegir que, evidentment, la construcció de l'eixample allunya la ciutat antiga dels espais oberts (327). Pensem, a més, que a l'interior de les illes, és a dir, a l'espai edificat, l'eixample proposa 25 % de buits, mentre que la ciutat anterior donava almenys un 33,3 %. A l'eixample, els espais interiors de les illes serien del 18,9 % sobre la superfície total, percentatge que sumat al dels espais lliures "externs" -24,5 %- donaria un 43,4 % d'espais lliures; a la ciutat vella, aquests espais suposarien un 27,9 % a dintre i un 16,3 % a fora de les illes, amb un total del 44,2 %, és a dir, superior al de la ciutat de l'eixample (!!).

Segueix després una descripció de la ciutat -centres urbans, amplada dels carrers, cases, rasants, clavegueres, aigües...-, per passar a l'exposició de la formació del plànol i del projecte. Els autors expliciten el mètode utilitzat per aixecar el plànol de la població -sens dubte més precís que el de Caballol, però lluny també de ser exacte- i desenvolupen el Programa teòric per a la realització del projecte. Les bases són:

- 1 Enlazar la parte existente con la futura sin que presente soluciones de continuidad;
- 2 Relacionar la reforma interior con los recursos probables del erario municipal y limitar las variantes á términos que no dén lugar á expropiaciones;
- 3 Dejar subsistentes algunas calles antiguas mas ó menos defectuosas corrigiendo en lo económicamente possible los vicios de que

adolezcan; 4 Trazar las calles de la longitud mayor posible y orientarlas segun el estudio que a proposito se ha efectuado; 5 Sacrificar en algunos puntos la regularidad de la parte nueva al buen enlace con la antigua especialmente en las secciones en que lo que ha de construirse ocupe pequeña extensión; 6 Hacer que las manzanas resulten de dimensiones tales que admitan una buena distribución en caserío, y que algunas de ellas sean capaces para edificios públicos ó establecimientos industriales; 7 Separar los cuarteles del casco de la ciudad y emplazarlos en sitio en que puedan defenderla; 8 Destinar una extensión lejana del mar á jardines públicos; 9 Adoptar rasantes que faciliten la evasión de las aguas". Resulta aquí evident el possibilisme que adopten els autors i que ells mateixos s'encarregueran de subratllar en els següents apartats. Ja immediatament, en anunciar la descripció de l'eixample es diu: "creemos oportuno dar algunos detalles ya porque no siempre es factible la solución teórica ya también para que se vea minuciosamente el procedimiento seguido, ya también para salir al encuentro de algunas objeciones que pudieran hacerse por los que no consideran que en materia de intereses creados y cuando no se dispone de grandes recursos es preciso en muchas ocasiones sacrificar lo ideal".

La memòria s'endinga després en una justificació dels límits de l'eixample, defineix l'amplada de les vies i justifica el traçat d'alguns carrers més conflictius i en els quals el respecte als traçats previstos abans de l'eixample i als pactes anteriors amb els propietaris resulten evidents: així passa a les fàbriques del carrer de Campeny; al carrer de la Cooperativa —que "forma una ligera inflexión en la carretera de Madrid á la Jonquera por

haberse respetado acuerdos del Ayuntamiento los cuales habian creado derechos de los que se había hecho uso construyendo las dos casas que se indican en el plano general"-; a la plaza de Cuba -"Las alineaciones de las calles nuevas que limitan la plaza de Cuba no son otras que las prolongaciones por ambos extremos de las ya existentes habiéndose ya construido varias casas según dichas alineaciones no se ha vacilado en aceptarlas mayormente siendo como son cortas en su trayecto" (328); al carrer Blasco de Garay -"si bien destruye algun tanto el efecto del conjunto urbanizado desviándose de las demás es debido á que construyeron los Sres Sala y Baladia (329) una gran fábrica y como de trazarse paralela las demás hubieran resultado irregulares sinó para siempre á lo menos para muchos años, siendo como es tan secundaria se aceptó el límite de la pared de los Sres Baladia como solución aceptable para la distribución general"-; al carrer Fray Luis de León -"se presenta en el plano en forma curva" per haverse edificat "ya varias casas... hasta muy cerca de la de Altafulla. Tan importante modificación de traza fue originada por la proposición del propietario de la casa solariega (Matas) que hubiera debido derribarse é indemnizarse en caso de seguir la alineación recta y natural, dicho propietario ofreció ceder gratuitamente los terrenos necesarios y dar á censo los solares edificables y el Ayuntamiento aceptó tan ventajosa proposición, pues de otro modo dicho espacio hubiera quedado eternamente sin urbanizar, dados los escasos recursos del erario municipal y la cuantía de las fincas expropiables"-; en el traçat de la riera de Cirera que respecta el Col.legi de Valldemia (330), etc.. No hi ha problema, en canvi, per afectar decisivamente 11 cases del carrer del Carme, intervenció justificada però

que es pot portar a terme en funció de l'escassa qualitat de les cases i la no implicació de cap propietari, industrial o promotor important.

Es igualment evident, i aquí molt més defensable, el possibilisme dels autors quan aborden la justificació de la rectificació de la ciutat vella: "no era posible bajo ningún punto de vista hacer modificaciones que la pudieran hermostear mucho pues deberíamos ó bien prolongar y ensanchar las calles ó bien hacer otras nuevas que absorvieran toda su importancia; si lo primero para modificar unas debían modificarse casi todas las que con ella tendrían relación y si hay pocas manzanas triangulares tendríamos muchas de modo que ganaríamos por un lado y perderíamos por otro, resultando lo mismo en el caso de aceptar lo segundo; de modo que hubieramos debido trazar una población nueva y ya nos hubieramos salido del plan propuesto y que ha servido de base á este trabajo. Sentados pues estos principios nos hemos limitado á hacer rectificaciones que por lo sencillas sean realizables si bien algunas no pueden serlo hoy, no afectarán nada en el conjunto del plano ni podrán perjudicar intereses comunales ni particulares, todos ellos atendibles y que de no hermostarlos hubiéramos contribuido mas bien que á ordenar un plan á destruir lo ya existente".

La memòria passa, després d'aquesta introducció, a explicar les modificacions proposades, algunes modestes, altres més decidides però amb poques possibilitats de realitzar-se. El procediment per les rectificacions serà el ja apuntat en la història de la ciutat, és a dir, el d'esperar la modificació casa a casa per motiu de reconstrucció a cada finca. Els autors així ho expliquen: "no

dudando que será de fácil realización en todos los casos pues se ha limitado en gran manera la zona que debe expropiarse ó cederse por los propietarios, habiéndose partido del supuesto de que dichas reformas no serán realizables de momento sinó á medida que por causa de reedificación tengan que adoptarse nuevas líneas con lo cual irá lográndose la mejora y ensanche sin gravámenes para el Municipio y sin que este tenga que sentir la presión de los propietarios en otra solución". El nombre total de façanes afectades, però, és molt considerable, les regularitzacions d'àmbits urbans com el de la Riera són forçades i algunes de les intervencions més contundents, com la de l'ampliació i prolongació del carrer Alt de Sant Pere fins el carrer del Padró i el Carreró, o la prolongació del carrer de Pujol fins la plaça de Sant Cristòfor -modificant la solució de Garriga i Roca en tot el carrer, però mantenint l'"esventrament" fins la plaça (331)-, es veuen com a clarament problemàtiques en funció de les expropiacions necessàries; l'altre "esventrament" contingut al projecte, el de la prolongació de la Baixada de les Espenyes fins la plaça de Sant Cristòfor era en canvi molt més factible, gràcies a l'existència de propietats municipals (332).

La memòria continua amb la discussió sobre la distribució de les illes en solars i les condicions de les noves construccions -s'incorpora la necessitat de presentar plantes dels edificis per sol·licitar el permís-; i a continuació es tracta de les rasants dels carrers que és un tema indestruïble del que fa referència a les clavegueres i que es presenta com una de les màximes preocupacions dels autors. Es aquí on trobem l'única al·lusió a la via fèrrea: "En cuanto á la via ferrea por atravesar la ciudad en

toda su longitud ha merecido para nosotros un merecido estudio". Els autors es limiten a pujar el nivell de la via, per evitar els efectes dels aiguats, i en tot el projecte d'eixample es passa per alt qualsevol altre problema relacionat amb el tema del tren. Els següents punts tractats fan referència a les voreres, empedrats, clavegueres -ja hem dit que en aquest aspecte el projecte assoleix el seu millor nivell-, monuments, desembarcador, places, passejos i jardins -rebutjant els aires nocius del mar-, edificis públics -situant els quarters fora de la ciutat, respectant el cementiri, deixant sense concretar la ubicació dels mercats i les solucions tècniques d'aquests i de l'escorxador: "¿Qué hubieramos nosotros conseguido con estudiar los mercados y emplazarlos sin saber las condiciones que deberán satisfacer el día de mañana ?"(333)-.

S'arriba així a un tema que requereix l'atenció especial dels autors: les "barriadas de obreros". "Después de haber en tantas ocasiones mencionado que Mataró es una población industrial y que á la industria debe no pequeña parte de su desarrollo extrañarse que no se hayan designado locales para barrios de obreros. Contestaremos á ello que solicitos por el bienestar de esta hasta hace poco tan desatendida clase no opinamos que deben sus viviendas constituir centros aparte ... Conviene á fin de que no se formen ideas erróneas acerca del modo de pensar y de ser de las distintas clases sociales que estas estén enlazadas, que tengan que acudir unas á otras en las frecuentes desgracias que á la humanidad afligen, que en perpetuo contacto queden por sí mismos desvanecidos los prejuicios que aviesas intenciones propalan en descrédito de unas y de otras, además de que si las barriadas de

obreros son razonables en poblaciones en que es grande la diferencia entre los precios de los solares del centro y los de los contornos esta diferencia, sin que deje de existir, no es tan notable en Mataró que destierre á los obreros de las comodidades de que las demás disfrutan". Palau i Cabañes desaprovechan las concentraciones d'obrers: "Un conjunto de moradas obreras en que las habitaciones no pueden ser espaciosas, en que los patios no abundan, en que desgraciadamente se adopta el sistema de realquilar los espacios que se suponen sobrantes y en que las calles en que están emplazadas no son las mas anchas y ventiladas nunca ofrecería las debidas garantías, bajo el punto de vista higienico además de no satisfacer los objetivos moral y social no menos atendibles. Somos por tanto partidarios de las habitaciones obreras pero no de las barriadas obreras: admitido esto vamos á reseñar ligeramente las condiciones á que las primeras deben satisfacer y de lo que de ellas digamos sea extensivo á las demás viviendas ya que en Mataró existe escasa diferencia entre unas habitaciones y otras conforme antes hemos dicho y todas bajo este aspecto, facil de lograr por otra parte, deben tender al ideal" (334).

Els autors passen, doncs, a donar condicions d'emplaçament, orientació, alçades, materials, ventilació, aigües, excusats... Les recomanacions, teòricament "assèptiques", contenen però afirmacions que deixan veure, encara més clar si era necessari, les contradiccions del discurs: respecte a l'emplaçament, es diu que "á quienes no precise la inmediación del mar harán bien en alejarse de él escogiendo dentro del plano sitios no expuestos á las brisas", la qual cosa implica ja l'existència d'una futura

zona deprimida pròxima al mar (335); en parlar de les alçades, es recomana "la conveniència de que haya pocos pisos especialmente en casas de obreros en que todos se ocupan pues en las otras á veces el superior sirve solo para desvan", el que suposa admetre les diferències entre les cases, almenys en l'ús real; i en tractar del "modo de habitar", es pren partit per les "cases sueltas", ja que "relegar á los obreros á las habitaciones peores de una buena casa en que mas comodamente se alojan otros, es obligarles á poco favorables comparaciones y si todos los pisos están igualmente ocupados por trabajadores, resulta sobrado hacinamiento y poca tranquilidad en las horas de descanso además de no interrumpidas discusiones", unes preocupacions que deixen ben clares les concepcions dels autors en matèria de classes socials. Resulta clar, només resseguint aquest apartat, fins a quin punt és ideal la ciutat pensada -no la projectada-, la ciutat retòrica que omple pàgines de la memòria per desaparèixer en el dibuix del projecte, en la concreció pràctica: en la ciutat del text conviuen en harmonia les classes socials, sense formació de separacions espacials, sense conflictes; i és evident com s'ignoren i es falsejen les condicions reals de la ciutat existent en la que, sens dubte, les diferències entre les cases burgeses del centre i les cases dels barris perifèrics són ben acusades (336).

En tot cas, però, aquestes disgressions dels autors són d'un gran interès: com assenyala molt justament Manuel Torres Capell, el projecte no és un "esdeveniment extraordinari" que pugui provocar una "fractura important de la història urbanística local", però és en canvi un bon document per penetrar en el pensament sobre la qüestió urbana en aquell moment històric (337). La visió

dels autors del projecte és el reflex d'una òptica conservadora, probablement molt estesa, però sovint poc explícita, una visió que, com assenyala G. Ranzato pel cas de Sabadell, s'esforça en evidenciar unes tranquilitzadores relacions socials a l'interior de la ciutat. El text que aquest autor reproduïx és prou clar: "Obsérvase regularmente en los grandes centros de población, cuando lo son al propio tiempo de importantes industrias, que por razones de elegancia e interés, las masas obreras estan confinadas a barrios extremos... Ese alejamiento, y como separación de clases, puede contribuir a fomentar el antagonismo entre el Capital y el Trabajo... En Sabadell, por el contrario, vense la fábrica y la casa del fabricante rodeadas de casitas habitadas por una familia obrera cada una de ellas: las calles donde alternan con la morada del fabricante, del comerciante y del propietario las casitas mencionadas tienen algo de patriarcal o dadas las ideas hoy en boga, llamémoslo democrático" (338). Aquesta actitud s'hauria de relacionar amb un pensament polític força crític de la gran ciutat, que veu la societat com un organisme natural que l'acció de l'home pot millorar però mai canviar. J. Torras i Bages ho expressa explícitament: "els organismes els crea la naturalesa, els homes sols poden mirar de no posar obstacles a ses funcions i ajudar a la felicitat de l'operació: mes donar-los vida és impossible" (339).

Aquesta consciència de l'"autonomia" de la realitat sobre la qual l'home té un poder limitat queda ben expressada en la conclusió de la memòria del projecte d'eixample de Mataró: "no nos envanecemos de haber hecho un trabajo modelo ni tal era el nuestro propósito, nuestra norma ha sido proponer mejoras factibles huyendo de embellecimientos que hubieran quedado en el dibujo sin

adquirir vida real, ya por lastimar intereses creados ya por requerir desembolsos no relacionados con los recursos ordinarios ó extraordinarios legales. Si se nos permite recordar la notable respuesta de Solon al preguntarle si había dado á los Atenienses las mejores leyes: diremos que hemos intentado dar á los mataroneses el mejor ensanche de entre los que pueden realizarse así como él manifestó que no creía haber dictado las mejores en absoluto sinó las mejores entre las que los atenienses podían cumplir".

En la seva anàlisi de la memòria de Palau i Cabanyes, Manuel Torres ha assenyalat el contrast entre teoria urbanística i realitat: "s'evidencia una tensió entre les referències a la manera "ortodoxa" d'entendre la urbanització, és a dir, als principis propis de la urbanística, i el realisme, la intenció de sacrificar la regularitat als "interessos" locals i les "possibilitats" concretes de definició de les operacions urbanístiques (340). Coneguda la història de la gestació del projecte, sabent que la redacció va anar des del problema concret al global, que va començar per solucionar petits traçats i eliminar conflictes de creixement real, hem d'aprofundir en aquesta idea de tensió entre teoria i pràctica. Sabem ara que les preocupacions teòriques dels autors són, en alguns casos, conseqüència directa de l'obligat compliment amb el programa del concurs corregit per la "Junta Consultiva": la solució de distribució de solars en l'illa de cases, valorant la continuïtat de les cantonades, sorgeix d'unes preocupacions generals en el moment, aïllades de la tradició local, i que podien partir dels autors, però que han estat sens dubte influenciades per les recomanacions de la "Junta". Pel

que fa a les preocupacions higienistes, tot i que, com hem dit, és en aquest camp en el que, recollint l'experiència anterior ja reflectida a les ordinacions municipals, el projecte és més positiu, el contrast entre intencions i propostes és flagrant: es disminueix, de fet, la proporció d'espais lliures, s'introdueixen possibilitats per reduir al mínim, on convingui, l'amplada dels carrers i les superfícies no edificades...

A la vista del que sabem, sovint aquest conflicte entre teoria i pràctica es converteix simplement en l'acceptació d'una tradició en la construcció de la ciutat -Torres assenyalava que el projecte no suposa cap ruptura urbanística- i d'una realitat sobre la qual els autors estaven de fet actuant ja abans de la redacció de la memòria: aquest document, així, passa a ser, en gran part, un "recobriment" retòric. En aquest sentit, és ben significativa la fórmula d'exposar solucions irrealitzables, per acabar "rendint-se" a la realitat adoptant les opcions més possibilistes i més conservadores. Així, els autors proposen com a ideal la solució de "ciutat-jardí" de Vilassar, un cas extrem clarament inacceptable pels propietaris mataronins, per arribar després a escollir una solució "densificadora", sense plantejar opcions intermèdies ni en les amplades dels carrers, ni en les xafranaments de les cantonades, ni en la creació d'espais lliures i públics, ni en l'ocupació de les illes de cases.

Més enllà de la utilitat estrictament retòrica d'aquesta argumentació sobre el cas de Vilassar, no pot passar per alt el fet de que no es busqui un exemple en els "progressos" de les ciutats-jardí angleses, o en els habitatges suburbans de

qualsevol ciutat europea, i en canvi s'ofereixi com a ideal una solució autòctona, pròxima i tradicional. Aquesta elecció no es pot atribuir, evidentment, a la ignorància, sinó a una posició ideològica que encaixa perfectament amb aquell pensament conservador tan ben representat a Catalunya i al que ens hem referit més amunt. En efecte, sembla sintonitzar amb les idees polítiques del regionalisme conservador que fa front als plantejaments "abstractes i racionalistes", que no pot apreciar en excés el progressisme uniformitzador -que segueix models forasters- i que defensa la lògica dels valors locals i de la tradició, de la pròpia natura i de la pròpia història.

Des del punt de vista urbanístic, el possibilisme del projecte, que hem assenyalat abans i que ja havien ressaltat Esteban i Torres, vé acompanyat, de fet, per una pobresa d'anàlisi que fa oblidar qüestions essencials. Manuel Torres havia deixat clares les coses quan escrivia: "El projecte no és gens brillant. Es pot dir que és l'antítesi de les propostes que Cerdà i Garriga i Roca havien redactat per a Barcelona anys abans". Es el moment, ara, d'estudiar algunes de les febleses del projecte.

El primer tema a tractar és el del traçat dels carrers: aquí intervenen la concepció mateixa global del projecte, l'actitud davant el problema de la vialitat i la capacitat per proposar solucions noves. El plantejament de respecte a la realitat construïda i als interessos dels propietaris porta directament a les solucions, justificades a la memòria, de continuïtat entre les xarxes velles i noves, aprofitament dels eixos i camins existents i d'expansió natural, i adopció progressiva d'una trama més

regular en allunyar-se el traçat dels punts de contacte amb la ciutat antiga, més condicionats per les pre-existències.

Segons Esteban i Solà-Morales, "La disposición del área ocupada por el ensanche y la morfología de la ordenación son coherentes con esta falta de confianza en el crecimiento, que se traduce en el mantenimiento y reforzamiento del centro tradicional -posibilitándole una extensión gradual que se polarizaría en las dos plazas que se crean a ambos lados del mismo (?!)-, en la búsqueda de continuidad con las calles del casco antiguo y en el trazado de las nuevas mallas según las directrices de los caminos existentes en el entorno rural de la población. Con todo esto se consigue que las ocupaciones de suelo nuevo que vayan produciéndose según la ordenación, adquieran sentido inmediato en función de su relación con el casco, sin precisar mayor consolidación del área de ensanche" (341). Es evident que la solució de continuïtat adoptada facilita un creixement més integrat al casc antic, però no es pot veure aquesta intenció com la "productora" del disseny i tampoc pensar que aquest és producte de la desconfiança en un creixement en el que el propi Cabañes participava activament com a projectista: es tracta, senzillament, d'una de les solucions més fàcils.

Dins d'aquesta solució, però, hi caben diferents alternatives i formes d'arribar a les propostes concretes, i és aquí on, començant pel tema de la vialitat, el projecte mostra clares debilitats. Esteban ha assenyalat el desinterès dels autors per aquesta qüestió: "Un aspecto singular del proyecto que estamos comentando, es la despreocupación por el creciente problema del

tráfico, tanto en lo que concierne a los accesos a la ciudad, al tráfico de paso o a los movimientos intraurbanos. Las consideraciones que incluye la memoria, abundantes en referencia a la higiene no prestan ninguna atención a este problema contrariamente a muchos proyectos en ciudades similares... se comprueba la poca -o nula- repercusión que a efectos de nuevos trazados o anchuras de calles tiene el hecho de que cruce la ciudad la carretera de Barcelona a Francia. Análogamente, las demás vías de acceso al centro montadas sobre el sistema radial de antiguos caminos son mucho más directrices geométricas de formación de la malla que calles con una función principal de canalización de tráfico. Algunas de ellas no tiene una mayor anchura que denote su importancia, en otras la mayor anchura desaparece bruscamente al entregarse al casco antiguo. Por último, citemos el no achaflanamiento de las manzanas, como una prueba más de la desconsideración de las necesidades del movimiento rodado en el interior de la ciudad. Todo esto, diecinueve años después de la realización del proyecto Cerdà en Barcelona, nos hace pensar en que no se trata de un descuido de los proyectistas, sino de una actitud consciente, probablemente derivada de considerar las diferencias ambientales y las posibilidades de desarrollo de las dos ciudades" (342).

Encara que no és exacte dir que en el projecte d'eixample no es posi cap atenció a la vialitat, sí que és evident que es fa de forma ben tímida. El tema apareix quan es descriu el perímetre del projecte, una banda del qual "establece buenas condiciones de vialidad por estar inclinada cerrando el perímetro lo que no hubiera resultado prolongando la alineación de la recta ante-

rior..."; quan es defineixen les vies de 20 metres en subratllar, encara que parcialment, la importància de les carreteres de Barcelona a la Jonquera i de Mataró a Granollers, a més de la comunicació entre les dues -recollint, en aquest últim cas, projectes anteriors- (343); quan es projecten les Rondes, que segueixen les pautes legislades, però que, a més, reprenen un tema ja tractat en els projectes del passeig del Callao -que parlaven de Rondes de manera explícita- i en els de la mencionada via entre carreteres, definida de "complemento a la circunvalación" (344); quan l'eixamplament del carrer del Carme queda justificat en termes de "comunicació" -"formará una sola alineación desde la calle de Ronda de Carlos III hasta la de Capuchinas facilitándose así las comunicaciones con los demás barrios y al mismo tiempo puede servir, además de las calles de Ronda, como empalme ó comunicaci6ón más directa entre las carreteras de 3er orden de Mataró á Granollers y el camino de Mata"-; quan, finalment, alguns dels encreuaments queden realment axamfranats en el projecte, creant algunes de les "moltes places" de que parlan els autors (345). Però tot i així, el tema de la vialitat no és un tema central que estigui a l'origen de les propostes.

Pel que fa al tractament tímid del problema de la vialitat per part de Palau i Cabanes, s'ha de dir que es tracta, efectivament, d'una actitud conscient, que oblida ben voluntàriament les solucions de Cerdà. Es podria argumentar, en tot cas, una certa incompetència per part de Cabanes que, el 1886 i com a arquitecte municipal mostra la limitació de les seves capacitats en el tema: en efecte, en estudiar el vell problema de la comunicació entre

les dues carreteres abans esmentades, Cabanes argumenta que el camí més fàcil i recte és el dels carrers Sant Rafael, Santa Teresa i Rambla, però que es tracta d'un camí difícil per l'estretesa del carrer de Santa Teresa i, en conseqüència, aconsella el trajecte carrer de Montserrat, Sant Benet, Sant Rafael i oblida, incomprensiblement, la solució dels carrers Prim i Alfons XII, ja vella i defensada pel propi projecte d'eixample: la comissió de l'Ajuntament proposarà, efectivament aquesta solució lògica, refrendada immediatament per l'alcalde (346).

Però si, com demostra aquest episodi, podien ser limitades les capacitats de Cabanes en el tema de la vialitat, no podem dir el mateix del qui hem de suposar és el veritable autor del projecte, Melcior de Palau. La trajectòria d'aquest enginyer era ja prou notable en el moment de rebre l'encàrrec de l'Ajuntament de Mataró: havia acabat la carrera el 1867 amb bona qualificació, va actuar al servei de l'Estat a Segovia, Almeria, Màlaga i Valladolid; va passar el 1872 a les ordres de l'enginyer de la Província de Barcelona, va ser ascendit a enginyer primer del cos de camins, canals i ports el 1875, -va actuar, precisament a Mataró, com sabem, informant el projecte dels Llauder que afectava la carretera de França-; es va traslladar aquell mateix any a València i el 15 de febrer del 1878 va ser anomenat director de les carreteres de la Diputació de Barcelona (347). No es pot, evidentment, alegar ignorància, precisament en el tema de la vialitat, del personatge que era responsable de les carreteres de la Província de Barcelona i que acabaria fent el projecte de carreteres d'aquest àmbit geogràfic: l'abandó del tema és per tant una actitud conscient i, evidentment, més justificable en

una ciutat com Mataró que a la capital.

Es també clar que aquesta actitud va dirigida a realitzar un traçat viari que perdi un mínim d'espai per a les edificacions: vies i xamfrans queden reduïts a la seva mínima expressió. Malgrat que l'ampliació del carrer de Tras Santa Anna, del Camí Reial i del Ravalet -és a dir de la carretera a França- es plantejava en el projecte de forma ben tímida, va ser posada en qüestió posteriorment pels propietaris de la zona -recordem l'ascens de qualitat de la part de ponent d'aquest traçat amb l'aparició de cases importants-: les dificultats plantejades a l'exemple de la via principal de la ciutat dóna una idea clara de quins eren els paràmetres -les limitacions- en els que es movien els autors a l'hora de projectar la trama viària.

La concepció de la trama, de fet, hauria d'anar més enllà de la resolució de la vialitat, però en el projecte, el punt de partida possibilista acaba anul·lant tota capacitat d'innovar en les propostes. Així, dins d'un menyspreu clar per l'àrea urbana propera al mar, considerada insalubre, i d'un oblit sorprenent pel tema del ferrocarril, els autors no fan cap esforç per intentar una connexió més clara i decidida entre els centres de la ciutat i la franja costera, que ara incorpora el pas del tren, una actuació que hagués recuperat les primeres tendències urbanes de Mataró que havien valorat els eixos verticals i havien intentat, en el cas del projecte Pou de la Sinya, una connexió potent amb la platja i una valoració decidida de l'àrea de mar.

Les tímides al·lusions a la importància del mar per a la vida de la ciutat no tenen cap reflex en les solucions donades. Per altra banda, els autors mencionen el seu estudi aprofundit del problema del tren, però, com varem comentar, aquesta preocupació només els porta a resoldre algunes qüestions de rasants. Esteban ho havia dit ja clarament: "Notemos por otra parte la poca importancia prestada a la estación del ferrocarril, que si bien es preexistente al proyecto, éste la mantiene como un elemento periférico sin complementarlo con un espacio -"la plaza de la estación"- que mejore las condiciones de su utilización y refuerce su importancia como elemento urbano. No mejoran tampoco, sus conexiones con el centro de la ciudad" (348). Però no només això, sinó que el projecte suprimeix, en afectar-la de plè amb el viari, l'estació de càrrega i descàrrega, tot existint, com demostrarà la companyia del tren, solucions alternatives ben evidents (349): sembla que les improvisacions i presses finals van arribar al seu extrem en les qüestions que afectaven el ferrocarril.

L'existència d'elements com l'estació i el desembarcador, projectat al davant del carrer de Balmes, s'hauria hagut de sumar com a justificació per a connectar més clarament l'àrea de la Rambla amb la platja. Una mirada al plànol deixa veure les possibilitats que presentava la prolongació del nou carrer de Balmes fins l'eix de la Rambla, travessant el pati dels Escolapis, per lligar el centre urbà al barri de mar, "abandonat" des de la valoració de l'eix prologació de la Riera.

Però Palau i Cabanyes "projecten" poc i segueixen molt, en canvi, les línies que ja venien marcades en la història urbanística de la ciutat. Alguns antecedents i determinats projectes anteriors - canvi en la Morberia, projecte Llauder, prolongació del carrer de Cuba per sota de la Mercè, passeig del Callao...-, van poder ser utilitzats o reconsiderats. Altres solucions eren "obligades", com l'obertura del carrer de la Coma, un projecte ja previst des del 1800, quan es va cedir el carreró de la muralla, i que no es va portar a terme a causa de los "transcendentales sucesos políticos que poco después de la concesión tuvieron lugar" (350). I moltes altres línies del projecte, de fet, venien ja marcades per les directrius previstes anteriorment: així, per exemple, Palau i Cabanyes fan passar els carrers de Floridablanca i Tolon per les "bocacalles" que s'havien deixat ben abans, segons pràctica habitual ja comentada, en les cases de la part nord del carrer de La Havana; i el mateix podem dir d'altres carrers "projectats" pels autors del pla d'eixample. La suma de coordenades com aquestes, afegida a les intencions possibilistes, prefixen en gran manera el resultat final assolit pel projecte.

A partir d'aquí, la solució adoptada està, senzillament, entre les més fàcils: es tracta d'un resultat mecànic derivat de les Premises de continuïtat i respecte a les preexistències. La Proposta fracassa quan vol solucionar temes nous: falla en l'intent, esmentat al projecte, de fer illes àmplies per donar cabuda a indústries -es produiran, com veurem, les inevitables unions d'illes que alteraran la continuïtat de la trama-; i també com un fracàs s'ha de contemplar la creació de la plaça de Fivaller, que vol ser simètrica de la de Cuba, projectada molt abans com sabem

(351): sens dubte, aquesta plaça de Fivaller, hagués tingut un paper més rellevant en la història de Mataró cas d'haver estat situada més avall, en el carrer de Sant Ramon, connectada a la ciutat antiga i no col·locada en una posició tan forçadament simètrica -l'obsessió del dibuix- de la de la plaça de Cuba (352).

Dins d'aquesta xarxa poc personalitzada, cap al·lusió a una mínima intenció de definir àrees d'usos específics, malgrat la crítica teòrica realitzada a la insalubritat de les fàbriques i a pesar dels intents de control i de posar límits físics a la localització industrial que s'havien produït a la història de Mataró. Quedava ja prou clar que la perifèria era l'àrea fabril, uniformement malsana a pesar de les bones intencions de barreja social plantejades en el text del projecte: serien les forces actuant lliurament les que definirien les noves situacions que no podien ser altra cosa que una continuació de les anteriors. Cap intent, tampoc, de definir fora del centre un sector diferenciadament "residencial", en contrast amb una trama de grans illes "industrials". Palau i Cabanyes hereten en aquests temes l'esquema, omnipresent en la història de Mataró, del centre-perifèria: no hi ha cap expansió prevista del centre burgès en una àrea perimetral especialment "cuidada".

Una mateixa confiança en la pròpia lògica interna de la ciutat que la mostrada en la localització fabril, es veu en la qüestió de la definició tipològica. Esteban ha escrit: "Las normas que incluye el proyecto se refieren a la manzana o a consideraciones internas del edificio (altura según plantas, patios interiores,

pasos cubiertos, etc.) pero al no regular las condiciones de aprovechamiento de la parcela o solar por la edificación, la propuesta tipológica no queda definida. Los hechos demostrarán luego que tal definición era por lo menos inútil. Las circunstancias (constructores, ocupantes, materiales, organización doméstica, etc.) en que se desarrolla la construcción, contribuyeron -en un primer período- a la homogeneidad tipológica, mucho más eficazmente que una disposición normativa" (353). En efecte, el pes de la tradició era molt fort i va influir en la construcció real de l'eixample; com veurem, però, els canvis es van produir precisament en la direcció oposada a la que els autors manifestaven quan declaraven la seva confiança en la millora de les cases per l'augment de llurs dimensions i superfícies; al temps que la situació post-projectual confirmava les separacions socio-espacials ben evidents des de sempre, en contra, altra vegada, dels arguments que portaven Palau i Cabafes a defensar la tendència natural del sistema a solucionar els problemes, i els feia intervenir-hi normativament, en forma mínima.

L'"absentisme" es converteix en precipitació i desinterès quan es tracta de situar els equipaments urbans: ja hem comentat les justificacions emprades per no definir els elements. L'única directriu clara és la de deixar-los fora de la trama, seguint, en algun deles elements, les tendències higienistes ja aplicades abans a Mataró, però també buscant que no quedi afectada amb espais públics l'àrea de sòl urbà que s'acaba de valorar amb el projecte d'eixample. En aquest sentit, la ubicació fora de les Rondes del parc públic és ben simptomàtica: un parc que estalvia així la despesa de sòl urbanitzable. El raonament dels autors a

l'hora de justificar l'emplaçament del parc passa pel rebuig de les condicions higièniques de la vora-mar -es diu que ha fracassat el passeig del Callao, que "por su proximidad al mar no reunía todas las condiciones"-, però en l'explicació es reconeix que el parc queda "completamente separado del casco de la población si bien relacionado con las vías principales que formarán parte de su perímetro": una acceptació implícita de que la ubicació no és l'òptima (354).

Per acabar, es fa necessari ressituar aquest projecte en el seu context real. J. Esteban i M. Solà-Morales conclueixen l'apartat sobre Mataró, del seu estudi sobre els eixamples de les ciutats menors de l'àrea de Barcelona, amb la següent afirmació: "Este proyecto implica una cierta renuncia a la idea de ensanche como ciudad alternativa, renuncia lógica en base a las condiciones sociales y a la capacidad de crecimiento de la ciudad" (355). Pensem, en canvi, que aquí no es pot parlar de renúncia perquè el projecte de "ciutat alternativa" no s'ha arribat a plantejar mai (356). Es equívoc abordar l'eixample de Mataró sota l'òptica de l'eixample de Cerdà: es tracta de dues concepcions diferents que tenen ben poc en comú pel que fa a la gestació i a les intencions dels autors. Tant des del punt de vista ideològic, com des del teòric o des de l'operatiu, els dos projectes es configuren com antitètics. El projecte Cerdà nega la ciutat històrica i proposa una ciutat alternativa regida per plantejaments "abstractes", "racionalistes", i, per tant, universalment aplicables. Aquests plantejaments s'han de fonamentar en una sòlida -"científica", diríem- construcció teòrica, i l'aplicació pràctica comporta una neta fractura respecte les tradicions i els mecanismes habituals

de construcció de la ciutat. A Mataró, molt al contrari, la ciutat històrica no únicament és acceptada en els seus valors més conspicus, sinó també com a organisme natural que imposa la seva pròpia lògica. Aquí la teoria es converteix en una mera legitimitat de l'ordre establert, i l'esforç operatiu es pot concentrar en l'eliminació d'obstacles i l'arbitratge: millorar sense canviar l'organisme urbà.

Encara que no s'expressi explícitament, sembla clar que pels autors del projecte mataroní -i per aquells que l'encarreguen-, l'exemple de Cerdà és fonamentalment una referència negativa, significativament "oblidada" en el discurs teòric de la memòria. El pla Cerdà és el paradigma del projecte imposat des d'una concepció extrema de centralisme uniformitzador; d'altra banda, el projecte Cerdà violentava interessos creats, fet que havia provocat una forta oposició i moltes resistències. La imposició d'un ordre nou havia creat dificultats pràctiques i operatives com les ben conegudes de reparcel·lació i distribució de carreres. Barcelona, malgrat el seu potencial, havia superat amb dificultat aquests obstacles, i no sense renúncies i desvirtuacions substancials del projecte original. Mataró no podia aspirar ni aspirava a ser una gran capital: només podia pretendre ocupar el lloc que li corresponia en la jerarquia territorial. De fet, havia de ser aquesta la seva principal virtut: a Mataró, les relacions entre les classes, les condicions d'habitabilitat, etc., podien ser millors que a Barcelona; calia només aplicar les correccions justes i necessàries a la pròpia realitat mataronina, respectant la història, que era el mateix que respectar els interessos del propietaris del sòl que, des de sempre, havien

estat els beneficiaris del creixement urbà.

Amb aquest marc ideològic, era difícil esperar del projecte grans dosis d'imaginació, innovació o avanços teòrics i tècnics rellevants. Es tractava, senzillament, de solucionar els problemes operatius en un moment en que havien crescut les expectatives; es pretenia establir unes regles de joc mínimes però clares, que permetessin urbanitzar sense conflictes -el paper del projecte d'eixample com a accelerador de la construcció de la ciutat i del negoci immobiliari resultarà força evident, en funció de l'"explosió" que es va donar una vegada conegudes aquelles regles de joc, abans fins i tot de l'aprovació definitiva del projecte-. No es plantejaven, doncs, a Mataró ciutats alternatives sinó solucions concretes a la continuïtat de la ciutat de sempre: estem al davant de l'instrument operatiu que la història del Mataró del segle XIX reclamava i que dificultats de diversa índole impedièn que cristallitzés (357). La solució global no és massa millor que la suma de les solucions menors que s'havien donat i s'haguessin pogut continuar donant: el projecte, això sí, oferia una solució ràpida en un moment d'urgència i preveïa un futur llarg per actuar ordenadament.

4.3. Les modificacions del pla: projecte i realitat.

L'aprovació oficial del projecte d'eixample va ser lenta. El 21 d'abril del 1885, en sessió extraordinària de la secció primera de la "Junta Consultiva" es diu "que la D.G. de O.P. ha remitido informe a la Junta por decreto marginal de 1 diciembre 1884 cuyo expediente (el d'eixample de Mataró) ha seguido los trámites establecidos en el Reglamento para la ejecución de la ley de 22 de Dicbre de 1876 relativo a ensanche de poblaciones... Dicho proyecto comprende los documentos exigidos en el art 5 del expresado reglamento, y en cumplimiento del 8, el gobernador de la Prov de Barcelona lo remitió con todos los documentos que integran el expediente y con su informe al Ministerio de Fomento". Ara, però, la secció planteja "si sería conveniente con arreglo á lo que establece el art 9 del Reglamento... oír antes á la sección de Arquitectura de la Rl Academia de Bellas Artes de San Fernando, cuyo ilustrado dictamen pudiera afectar á la opinión y propuesta que debe hacer esta Junta Consultiva".

Aquest pas previ allarga el procés i així, la pròxima notícia a la mencionada "Junta" és ja de l'11 de juny del 1887. En aquesta data, es fa història del tràmit i es relaciona que l'arquitecte Provincial "notó algunas deficiencias de poca importancia realmente, en el plano general que se refieren al plan económico de que carece la propuesta del Ayuntamiento, así como el estudio de reforma en la parte adonde ha de realizarse el enlace de la Población antigua con la moderna y por último manifiesta, que encuentra escaso el tipo de 25 % libre de edificación para dar

salubridad en la parte edificada... Inmediatamente el gobernador oyó a la Junta provincial de Sanidad, según marca el artículo 8 del reglamento de 19 de febrero de 1877 para la ejecución de la ley de ensanche de poblaciones, cuya Corporación expuso son buenas las condiciones higiénicas del proyecto". Más tard, l'A-juntament va retirar algunes observacions que modificaven el projecte i que no havien estat totalment admeses per l'arquitecte provincial, i "introdujo en el proyecto algunas correcciones para satisfacer las indicaciones del Arquitecto provincial, rogando al Gobernador en 2 de Marzo de 1884, diera curso al expediente".

Com sabem, el projecte arribarà a l'"Academia de San Fernando". En rebre l'informe d'aquesta institució, la "Junta Consultiva" comença per treure's de sobre el projecte de desviament de la Riera, que acompanyava el projecte d'eixample: una decisió que podia haver pres dos anys abans. Ara, a més, li retreuen a l'"Academia" el haver-se ocupat d'un tema com el de la Riera, que no era de la seva competència, i ho fan els mateixos individus de la secció primera que havien enviat a aquella institució els dos projectes, el d'eixample i el de desviament de la Riera.

La "Junta", amb l'informe de l'"Academia" sobre l'eixample com a guia, entra finalment en la crítica esperada (358): per ella, el treball "está expuesto en la memoria con inteligencia y acierto y el plan de calles, tanto en el casco como en los contornos ó rondas concebido, á juicio de la Sección, con mucho conocimiento de los problemas. Conciliar la escasez de recursos del Municipio con el afán de mejorar la marcha que se siga en las edificaciones, afán que hace mucho honor al pueblo de Mataró, ha sido la

nota dominante de los autores del proyecto. Estos se han colocado en su justo medio, para que la población existente no rompa la armonía con la parte nueva. Las direcciones dadas á las nuevas calles, no son absolutamente las que se hubiese acordado si debiera despreciarse todo lo construído, lo cual sería absurdo habida cuenta de que Mataró hoy es una población excesivamente irregular; tiene defectos que se subsanarán mediante los propósitos del porvenir; pero no son tantos en la parte sustancial que haya de hacerse tabla rasa de lo existente, como aconsejaría la razón si todo fuese inaprovechable. Los autores han llevado á cabo su plan, que aunque modesto es realizable con suma discreción; lo cual se observa por el que conozca la localidad, como sucede á la sección, la mayor parte de cuyos vocales la han visitado por razón de sus respectivos servicios. Inútil sería descender á una descripción minuciosa y basta aseverar, que por punto general, es aceptable cuanto se propone por los Sres Palau y Cabanes, y solamente sería conveniente introducir, de las reformas que señala la Academia de San Fernando, tres..." -unes reformas de detall que estudiarem més endavant-. "Por lo demás, nada le ocurre á esta Sección corregir ni aumentar; sino decir que está muy conforme con los estudios de amplitud de calles, secciones de estas, establecimiento de plazas, fijación del polígono de controno... Lo único que falta, de lo prescrito en las disposiciones reglamentarias que ha de observarse en este asunto, es el plan económico. La municipalidad no tiene fondos para emprender el plan y acabarlo pero mucho será el adelanto que se proporcionará al municipio, si puede tener un plano que sea preceptivo para todo el que pueda construir, é insensiblemente al cabo de algunos años se habrá llegado á obtener una población de

buenas condiciones; así pues considera la sección que la falta de plan económico no parece que debiera ser obstáculo á la aprobación del proyecto de ensanche mediante las correcciones indicadas".

Sobre la base d'aquest informe favorable, el projecte va ser aprovat, definitivament, el 23 de juliol del 1887. Com hem vist, la solució possibilista que el document oferia ha estat considerada óptima per part de la "Junta Consultiva". Cap dels problemes, que no resulten difícil d'apreciar en el plànol d'eixample, han estat esmentats ni s'han advertit les deficiències respecte del programa del concurs ni les incongruències que suposaven "afegits" com el de la possibilitat d'obrir carrers dintre de les illes de cases. La "Junta" es troba davant d'un projecte que respon a l'ambient, generalitzat a tot l'Estat, de respecte a ultrança de la propietat privada, respecte que fa passar tots els projectes pel bany d'un realisme, més que possibilista, ideològicament convençut. Si algun projecte, com el de Cerdà per Barcelona, vol escapar a aquesta adaptació a les condicions dominants, serà la construcció real de la ciutat la que s'encarregarà de rebaixar una part de les aspiracions. Aquest no és el cas del projecte de Palau i Cabañes: una bona dosi de realisme està ja aplicada i la pràctica, com veurem, no farà altra cosa que llimar els últims punts de fricció amb els interessos dels propietaris.

Efectivament, aprovat un projecte realista, ara no faltava altra cosa que modificar-lo: el procés de construcció de l'eixample s'encarregarà d'adaptar-lo encara més a la "realitat". Les orde-

nances municipals, de nova creació, donaran certes facilitats per realitzar aquesta adaptació i, sobretot, reflectiran aquest ambient favorable a la modificació. Els tràmits definitius per aconseguir unes ordenances municipals adequades va començar el 1880: el 29 d'octubre, "A propuesta del concejal síndico Sr Gallifa, se acordó nombrar al abogado é ingeniero industrial Marcelo Gualba para que en union del arquitecto municipal Sr Cabañes y del infrascrito secretario redacten un proyecto de ordenanzas municipales, insiguiendo el órden de materias fijado en circulares del Gobierno Civil de la Provincia con fechas 31 de Enero de 1867 y 7 de Diciembre de 1877" (359). El 3 de febrer del 1885, la "comisión especial" constituïda per acord del 22 d'octubre del 1883 per dictaminar sobre les ordenances, les aprova -el tràmit "intern" novament és lent-; sabem després, per una notícia del 8 de març del 1887, que, en aquesta data, l'expedient porta ja uns mesos a la "Junta provincial de Sanidad"; el 18 de maig del 1889 es produeix l'aprovació del govern civil -el tràmit "extern" és, com sempre, encara més lent-; i finalment, l'1 d'agost del 1889 es declaren en vigor les ordenances (360).

Aquestes ordenances, signades el 15 d'octubre del 1883, però que van començar a funcionar el 1889, 11 anys després de redactat el projecte d'eixample, completen molts dels aspectes que la memòria del projecte de Palau i Cabañes, ben pobre, deixava sense desenvolupar. L'acord que les va encarregar manava seguir l'índex de matèries donat pel govern civil el 31 de gener del 1867 i el 7 de desembre del 1877, però els autors volen ampliar molts punts i, sobretot, millorar tot el que afecta les instal·lacions industrials. Efectivament, sens dubte aquest tema és el més bri-

llant entre els que són tractats a les ordenances, encara que s'aporten també precisions en qüestions com la dels documents necessaris per a tramitar permisos, la dels elements de coberta, o la de les aigües brutes.

Les ordenances, però, mantenen temes com el del 25 % d'espai lliure a l'interior de les illes, xifra molt baixa criticada en els informes oficials i, a més, comencen ja a modificar "legalment" normes del projecte d'eixample. En el tema dels passatges ho fan per millorar -ara, "No se computará como á parte de solar libre el terreno que se destine á calles ó pasages de uso privado"- però en la resta de qüestions, la normativa empitjorará. En el tema de la "reforma", "se permitirá elevar uno ó más pisos sobre fachadas sujetas á nueva alineación", el que suposa una consolidació evident de les cases fora d'alineació -agreuçada pel fet que s'obliga a augmentar els gruixos de les parets en funció de l'alçada de les cases-. Pel que fa a les cases noves, es manté l'alçada màxima de tres pisos, però ara l'altura total s'eleva de 15 metres a 16 i les alçades mínimes de la planta baixa i del pis principal passen de 4 i 3,60 metres a 3,50 i 3,50: una clara adaptació "realista" a les cases més modestes.

A nivell del traçat, l'article 17 assegura que "todas las obras que se edifiquen y dén en via pública vienen obligadas á seguir las líneas y rasantes oficiales, ó sean, las señaladas en el plan de rectificación y ensanche de esta Ciudad"; però el 18 afegeix immediatament: "No obstante lo consignado en el artículo anterior, el Ayuntamiento, previo dictamen facultativo, podrá consentir que se interrumpan parte de algunas de las calles en proyec-

to, siempre que sea conveniente al interés público ó el desarrollo de algún establecimiento de carácter particular de reconocida importancia, y que á la vez no afecte á calles de primer orden ó á las consideradas tales por razón del servicio que prestaren". Tenim doncs, a més dels passatges, que "sumen" traçat, l'article 18, que en pot "restar" (361). Les modificacions, però, van començar abans d'entrar en vigor les ordenances i recordem, a més, que en aquest moment el projecte d'eixample ni tan sols està oficialment aprovat pels organismes centrals.

En un inici, les actuacions segueixen les pautes marcades pel projecte d'eixample. Així, el 29 de novembre del 1878, una instància de Joaquim de Palau sol·licita permís per urbanitzar una àrea a prop del barri de Puerto Rico, i "el Ay. considerando que el proyecto de D. Joaquín de Palau viene a favorecer el desarrollo de esta ciudad; que sus proposiciones son justas y equitativas y que el proyecto o plano de urbanización que acompaña está dentro de las condiciones del programa bajo el que se sacó a concurso la formación del plano de ensanche de esta ciudad, y viene calcado sobre el único proyecto presentado... dentro del término que el Gobierno concediera por los Sres D. Melchor de Palau Ingeniero de caminos y D. Emilio de Cabañes arq. acordó aprobar el plano parcial de ensanche..." (362) -el text, de pas, resumeix perfectament la situació irregular en la que ens trobem: el projecte encara no està aprovat, però, com abans de la presentació a concurs, s'utilitza ja per regular el creixement: la concessió del permís afegia: "cualquier variación que la superioridad hiciera en los mencionados planos cuando sea sometido a su aprobación el general de ensanche de esta ciudad, los perjuicios

que irrogar pudiera no vendrán a cargo del Municipio"- . Amb la mateixa data, Joan Batllori Soler i Roc Batllori Perpunter, hisendats de Sant Joan de Vilassar sol·liciten permís per urbanitzar la seva horta i presenten plànol de distribució de solars format per l'arquitecte Emili Cabafes i "calcado sobre el geeral de ensanche" (363). Però a partir d'aquí, no mancaran les dificultats i començaran a produir-se les primeres modificacions al projecte. Així, el gener del 1879, una instància d'Antoni Larroca demana que "se reforme el proyecto de ensanche cerrando un trecho de la calle que cruza terrenos del S. Spà junto al camino vecinal de Cabrera" (364). La proposta s'aprova amb l'informe favorable dels autors del projecte que posan l'exemple dels precedents "en Barcelona y otros puntos donde se han reunido manzanas a fin de construir grandes edificios...": es reconeix, per tant, amb el permís per tancar el carrer i unir dues illes per a la fàbrica de farines de Larroca i cia., que el projecte ha fracassat en la seva intenció de fer illes suficientment grans com per ubicar edificis públics i indústries, i es consolida un precedent que no deixarà de tenir influència en el futur desenvolupament de la ciutat (365).

A inicis del 1880, els acords municipals afirmen que "se deniegan algunas peticiones de modificar el plano de ensanche". Però, poc després, "se aprueba a Felix Fontanals modificar la calle de Lull en proyecto 18 metros hacia arriba (y también la de Velázquez que es la prolongación de la de Lull)", cosa que es fa "sin perjuicio de la aprobación definitiva del S. Ministro de Fomento" (366). Immediatament després, "se suplica la supresión del trozo de calle en proyecto al extremo de la c. de Torrijos más próximo

al casco de la ciudad en el extremo inferior de la de Blasco de Garay"; de la mateixa manera, es proposa "que al remítirse el proyecto de ensanche y demás documentación a la superioridad... se haga la observación de dejar la calle de Iluro de 6 metros... para poner a salvo varios intereses paritculares" i, sobretot, es decideix "hacer á la superioridad la observación de que el interés de la localidad no exige que se dé á las calles de Tras Sta. Ana, Camino R. y Rabalet la anchura de 10 metros que aparece del proyecto de ensanche en detrimento de los intereses individuales de los propietarios de las casas del ala inferior de las citadas calles, que son unas prolongación de otras, sino que bastará rectificarlas dandoles la mayor anchura que tenga el punto mas espacioso y que está proximamente á la mitad de la de Tras Santa Ana" (367). En el mateix moment, es produïen discussions sobre la "prolongación del extremo superior de la calle de Cuba": els enfrontaments dins de l'Ajuntament han vingut a complicar la qüestió i entrem en una fase marcadament conflictiva (368). Es decideix que en el moment d'enviar el projecte d'eixample a la superioritat, es faci l'observació sobre prolongar en línia recta el carrer de Cuba, malgrat que Cabañes afirma que "se perjudicarán intereses particulares" -l'alineació es va donar seguint un conveni entre l'Ajuntament i el propietari dels terrenys, teodoro Matas-, tot reconeixent que la solució adoptada, en corba, no és bona.

En general, doncs, són evidents les dificultats per adaptar el traçat a les exigències de cada un dels propietaris, assenyaladament dels grans industrials: han transcorregut 16 mesos des que es va presentar el projecte, i aquest encara no ha estat enviat

per a la seva aprovació definitiva. Quan la documentació del projecte d'eixample va ser finalment enviada per a la seva acceptació oficial, hi constaven les observacions sobre les esmenes a fer, referents a les qüestions que hem comentat. El problema, però, estava en el fet que aquesta decisió havia estat presa per una corporació interina: s'havia produït la suspensió governativa de la majoria dels regidors i, per tant, havia actuat, durant un temps, una comissió d'eixample igualment interina que era la que havia enviat les esmenes conjuntament amb el projecte (369). Les fortes discussions que aquesta circumstància originarà, en les que es barregen interessos econòmics amb interessos de partit i personals, demostren una vegada més les dificultats per portar a terme, en els seus detalls concrets, un projecte que ja era prou realista.

El Consell d'Estat havia anul·lat la decisió del governador (370) i ara la comissió d'eixample, molt semblant a la inicial del 1877, volia eliminar les esmenes que van acompanyar el projecte. Aquesta comissió va signar, el 16 de març del 1880, un informe que va presentar a l'Ajuntament i que convé citar malgrat la seva extensió (371): "La Comisión de ensanche está en el caso de exponer al Ayuntamiento que durante la interinidad de la Corporación... se resolvieron varios recursos de particulares solicitando modificaciones en el plano de ensanche denegadas ya por la comisión que suscribe (372) y que fué remitido á la superioridad el plano con la demás documentación prevenida en el Reglamento; acompañándose en forma de observaciones varios acuerdos que lastiman, en sentir de los infrascritos, intereses privados é intereses de la localidad. La comisión sin tener el plano á la vista

(373) no podría observar los perjuicios que entrañan aquellos acuerdos, sino mediara la circunstancia de que bajo los auspicios de la misma comisión y de la mayoría de los individuos del actual Ayuntamiento, se inició y llevó á cabo el proyecto de ensanche, por cuya consideración teniendo los que suscriben motivos para conocer en sus menores detalles el referido proyecto, y las dificultades que se han tenido que atravesar para llevarlo á ejecución, han debido observar que se tuvieron presentes por la Corporación interina varias circunstancias, y que por ello, al adoptar aquellos acuerdos, pudieron con la mayor buena fé, resolver en perjuicio de la localidad y de terceros propietarios. Así, esta Comisión inspirándose en el criterio de que no debe modificarse en nada el proyecto cuando á interés de un particular ha de perjudicarse el plan general ú otros intereses privados, propone al Ayuntamiento se sirva acordar se modifiquen las observaciones que con los números 2, 3, 4 y 5 se acompañaron con el expediente de ensanche remitiéndolas de nuevo á la Superioridad, para que obren sus efectos en el citado expediente, redactadas en la siguiente forma: "Entiende el Ayuntamiento que no debe V.E. servirse atender la observación señalada con el número 2 acordada por la Corporación interina que sustituyó a la mayoría del actual Cabildo, suspendida por orden del Gobernador civil, toda vez que si se retiraran diez y ocho metros las calles de Llull y de Velázquez, como lo solicitó D. Feliu Fontanals, serian mayores los perjuicios que se causarían á otros propietarios, que no pudieron enterarse de la pretensión de aquel, que los que trató de evitar el recurrente, quedarían desiguales las manzanas susceptibles de urbanización divididas por dichas calles, y nada ganaría el interés procomunal. Tampoco es conveniente en sentir

de este Ayuntamiento la supresión del extremo de la calle de Torrijos solicitada por la sociedad Sala, Baladia y Comp puesto que en el proyectado trozo de calle, no existe edificio alguno levantado por más que forma hoy patio de una fábrica, y porque de accederse á tal supresión se perjudican los terrenos urbanizables cercanos, de propiedad de otra razón social que levantó una fábrica harinera, bajo la garantía del plano aceptado ya por el Ayuntamiento, además de que las concesiones de los Sres Sala, Baladía y Compa, en lo tocante á construcción de aceras y retirar la cerca de la calle de Iluro son ilusorias, puesto que á ello vienen obligados necesariamente por la ley y por convenio. Entiende asimismo el Ayuntamiento que no es posible dar á la calle de Iluro menor anchura de diez metros señalada en el proyecto de ensanche toda vez que siendo una calle situada á extramuros y comprendida dentro de la zona y ensanche, y mucha extensión y un solo edificio levantado en su ala occidental, no puede considerarse como calle antigua, sujeta sólo a rectificación, ni puede por tanto ser reducida su anchura puesto que se faltaría á una de las condiciones del programa aprobado, bajo las cuales se trazó el proyecto sometido á la aprobación de V.E.. Tampoco es conveniente, según demostrará este Ayuntamiento, la modificación del trazado de la calle de Cuba en su extremo superior. Justificada por los autores del proyecto la curvatura del extremo de dicha calle, tócale á este Cuerpo hacer presente á V.E. que la comisión de ensanche ante la resistencia de los propietarios á ceder sus huertas para edificaciones, hubo de pactar con D. Teodoro Matas, dueño de los terrenos que divide la prolongación de la citada calle y quedando con dicho propietario en que cedería gratuitamente el terreno para via pública, y cedería

además á censo su huerta para urbanizarla, se dió el actual trazado consultándose á los autores del plano, con lo que se logró que se levantaran algunas casas en la citada curvatura, las primeras que se han edificado dentro de la zona de ensanche. El Sor Matas logró la mejor división de su huerta en parcelas edificables; evitose la confusión de la calle de Cuba con otra á ella covergente, si ambas se hubiesen prolongado en sentido recto; el Municipio obtuvo gratuitamente el terreno necesario para via pública; se edificaron allí varias viviendas, y el ejemplo de dicho propietario sirvió de saludable estímulo á otros dueños de terrenos que han consentido urbanizarlos. El Ayuntamiento tiene el honor de hacer observar á V.E. que sus recursos no bastan ni bastarán, á menos que la población creciera mucho en importancia, á pagar indemnizaciones de solares y edificaciones. Dato importantísimo que justificca las transacciones que no vienen á destruir el plan general de ensanche ni á quebrantar las condiciones del programa. En cuanto á las demás observaciones contenidas en el escrito de fecha siete del actual son acertadas y justas por lo que podrá V.E. dignarse atenderlas".

Per l'informe del 1887 de la "Junta Consultiva", que ja ha estat esmentat, sabem que l'arquitecte provincial va proposar -abans que l'Ajuntament es tirés enrera- acceptar les esmenes 1, 2, 3 i 5, que eren les de Larroca, Fontanals, Sala-Baladia i carrer de Cuba, i va rebutjar les números 4 i 6 que "se relacionan con la disminución de los tipos de anchos adoptados en el proyecto, que intenta la Corporación Municipal se disminuyan en algunos puntos como son los de la calle de Iluro y las de Tras Santa Ana, Camino real y Rebalet".

Sabem, per tant, que va existir consens, entre les dues comissions, en el moment de considerar "acertadas y justas" algunes de les esmenes al projecte: la primera de les admeses, sobre el carrer Hernán Cortés presentada per Larroca i cia., i la que proposava disminuir l'ample previst per la carretera a França. Tornem a veure aquí, en aquest consens, el difícil que resultava aplicar uns mínims canvis que afectessin la propietat urbana: de fet, la carretera principal no adoptava, en el projecte d'eixample i en els jocs ja construïts, l'amplada dels 20 metres que teòricament se li acordava; ara, l'Ajuntament proposava no acceptar ni tan sols la proposta realista i "disminuïda" de Palau i Cabafes. El mateix informe de la Junta continua: "La Corporación desistió después de sus propósitos de enmienda y solo insiste en la supresión de un trozo de la calle de Hernán Cortés comprendido entre la de Alfonso XII y la de Blasco de Garay, así como en el estrechamiento de las calles de Tras Santa Ana, Canino Real y Rebalet". Les argumentacions de la comissió d'eixample presenten evidents contradiccions (374): res millor que transcriure les discussions següents, llargues però molt interessants, per entendre el clima complex d'interessos en que s'estava produint la lluita pel futur urbanístic de la ciutat.

Jaume Recoder, l'anterior alcalde, qui havia provocat la suspensió governativa, i tres regidors més van presentar un "contra dictamen" oposant-se a l'informe aportat per la nova comissió d'eixample i que hem citat abans (375): "Los infraescritos Presidente y Concejales respectivamente de este Ayuntamiento formulan voto particular al dictámen de la Comision de ensanche fundándolo en las siguientes consideraciones. En primer lugar no consta en

acta alguna de este Ayuntamiento que se hubiese denegado por el mismo único competente para ello las modificaciones adoptadas por la Corporación y contra las cuales se reclama ahora; sin que sea exacto que se lastimen intereses generales de la localidad ni tampoco de particulares de importancia alguna. Tampoco pueden consentir los infrascritos lo que se supone de que la mayoría de dicha comisión fue la que inició el proyecto de ensanche puesto que tal proyecto fué iniciado ya muchos años atrás y proseguido su estudio por otras Corporaciones municipales. Pero sea la que fuese la Corporación á la que quepa la gloria de la iniciativa, por ilustrados que sean los Sres que componen la actual comision que propone la reforma que se discute, no puede competerles una competencia superior á la que componía la de la mayoría interina ya que en ella había una persona facultativa (376), lo que no sucede con la actual y además obraba aquella con la ventaja de tener el plano á la vista. De otra parte las modificaciones adoptadas y cuya revocación se propone, fueron todas consultadas previamente con el arquitecto D. Emilio de Cabañes uno de los autores del plano y solo se adoptaron aquellas que merecieron la aprobacion del mismo autor. De consiguiente podemos afirmar rotundamente que las modificaciones no perjudican el plan general de la reforma como se supone inexactamente, y que sobre no perjudicar aquel plan se concilian intereses privados de muchísima importancia conforme se pasa á demostrar. 1 La primera modificación que se pretende revocar es la señalada con el número 2 que consiste en correr diez y ocho metros las calles de Llull y de Velázquez. Aconsejó esta modificación la consideracion de que abriéndose la calle en el punto marcado en el plano se divide por la mitad un importante edificio industrial propio de D. Feliu

Fontanals, cuya indemnizacion, que sería cuantiosa, debería practicar este Ayuntamiento, y por el estado precario en que se halla la hacienda municipal con un déficit abrumador, era preferible correr algo las referidas calles evitando de este modo las indemnizaciones, no resultando de ello perjuicio alguno para los intereses generales. La 2a modificacion que se impugna es la señalada con el número 3 referente á la supresion del extremo de la calle de Torrijos, y se dice en apoyo de la impugnacion que en el proyectado trozo de dicha calle no existe edificio alguno levantado, por mas que forme hoy patio de una fábrica, y porque de accederse á tal supresion se perjudican los terrenos urbanizables cercanos, de propiedad de otra razón social que levantó una fábrica harinera bajo la garantía del plano aceptado ya por el Ayuntamiento, además de que las concesiones de los Sres "Sala, Baladia y Comp" que hacen al Municipio son ilusorias porque vienen obligados á ello por la ley y por un convenio. Al acordar el Ayuntamiento la indicada modificacion que ahora se impugna segun acabamos de ver, tuvo en cuenta principalmente que la supresion del esplicado trozo de la calle no perjudica a nadie, cuando su apertura irrogaba trascendentales perjuicios á la sociedad "Sala, Baladia y Comp". En efecto, estos Sres emplazaron su fábrica en aquella pieza de tierra que les pertenece por entero conforme reconoce la comision, y no podían imaginar en aquella época que viniera el Ayuntamiento á dividirles por mitad por medio de una calle la finca donde tienen establecida su industria que es una de las mas importantes de esta ciudad y en la cual ganan su subsistencia una infinidad de familias de esta localidad, y esos perjuicios irreparables que les causaría la construcción de aquel trozo de calle fueron demostrados por los

recurrentes con un razonamiento escrito que presentaron al Ayuntamiento, y este convencido de ello y después de oído al Sor Arquitecto autor del plano, de conformidad con el mismo acordó la supresión. En cambio, dicha sociedad sin obligación ninguna por su parte ofreció al Municipio en justa correspondencia á aquella consideracion, retirar la cerca de su fábrica destruyendo al efecto obras de muchísima cuantía hasta colocarse á la línea de la continuación de la calle de S. Benito y construir todas las aceras correspondientes á su finca á las anchuras que tiene acordado el Ayuntamiento sin indemnización alguna por parte del mismo. Se dice por la Comisión que esas concesiones son ilusorias porque la repetida sociedad viene obligada a ello por ley y por un convenio. Mas nosotros negamos la existencia de esa ley y de ese convenio y retamos á la referida comision á que pruebe lo contrario. No es exacto tampoco que hay otra razon social que tenga levantada una fábrica harinera bajo la garantía del plano aceptado ya por el Ayuntamiento, por cuanto, cuando esa sociedad levantó la indicada fábrica, el plano, lejos de haber obtenido ni podido obtener la aprobacion del Ayuntamiento, estaba todavía en proyecto y á lo más en el principio de su formacion, de manera que cuando los autores del mismo plano lo entregaron al infrascrito Presidente no solo aquella fábrica estaba ya concluída sino que ya funcionaba según es público (377). Sin que de otra parte la modificacion establecida perjudique en lo mas minimo la industria allí establecida como no ha podido alegarse en contrario; además de que en obsequio á los propietarios de la misma se suprimió ya otro trozo de calle marcado en el mismo plano por creer el actual Ayuntamiento que aquel les perjudicaba. 3 En tercer lugar se impugna la modificacion establecida bajo el

número 4 referente á la anchura de la calle de Iluro. El Ayuntamiento teniendo en consideracion que la dicha calle no es nueva y que no puede decirse propiamente que forma parte del ensanche, á fin de no perjudicar intereses creados y de no verse en el caso de tener que destruir e indemnizar la Iglesia del Convento de la Providencia, acordó que dicha calle tuviera la anchura de seis á seis y medio metros, y lo hizo tanto más así en cuanto no es aquel punto de la ciudad uno de los de mucha afluencia ni de gran tráfico, y por lo tanto es muy bastante y desahogada la anchura que ya de tiempo antiguo se la había fijado. 4 Se impugna por último en cuarto lugar la modificación del trazado de la prolongación de la calle de Cuba que forma el objeto del apartado de número 5. Comprendiendo la comisión que trazar una línea curva para la continuación de una calle que cruza la ciudad de norte á sud y una calle que por el punto céntrico en que se halla situada empalmando con la carretera general de Madrid á la Junquera y con la de segundo orden de esta ciudad á Granollers afluyendo á la misma calle algunos caminos vecinales, está destinada á gran concurso, y que ya nuestros abuelos la trazaron ancha y perfectamente recta, no tiene justificación posible que atenué siquiera el mal efecto que ha de producir la citada curva y que no puede tolerar de ningún modo la Superioridad. se entretiene dicha Comisión en explicar que le fué forzoso entrar en pactos con los Propietarios de los terrenos que dividen la prolongación de la citada calle y merced á esos pactos D. Teodoro Matas se resolvió á dividir en dos solares y á establecer á censo su huerta para urbanizarla cediendo gratuitamente el terreno necesario para vía pública. Aquó ocurre desde luego preguntar á esos Sres de la Comisión, ¿quien les ha facultado para tratar libremente con los

propietarios y establecer en el plano líneas curvas á su antojo, echando á perder la hermosura de una calle perfectamente recta? ¿Consta en alguna parte que los proyectados pactos con D. Teodoro Matas se hayan sometido á la aprobacion del Ayuntamiento? (378) ¿Es que esta Corporacion en pleno nada vale, nada significa ni tiene autoridad alguna al lado de la omnipotencia de la respetable comision de ensanche? ¿Cómo se ha atrevido á arrogarse facultades que solo competen al Ayuntamiento? Si esa comision hubiese tenido la consideracion debida al Municipio consultando con él esos pactos, seguramente la línea curva no se hubiera establecido porque no hubiera obtenido la aprobacion de la Corporacion. De todas maneras la responsabilidad de aquel trazado y las consecuencias que de él se deriven deben recaer solamente contra la referida comision. Ya pues que el Ayuntamiento no ha autorizado ni aprobado los pactos celebrados con D. Teodoro Matas ya que esos pactos no constan en acta alguna de este Ayuntamiento, ya que ellos son contrarios á la conveniencia pública y al mejor ornato, no puede consentirse de ningún modo la subsistencia del trazado curvo en la prolongacion de la calle de Cuba. Sin que pueda justificar semejante línea lo que se expresa de que D. Teodoro Matas cedió gratuitamente en virtud de los aludidos pactos el terreno para vía pública. Porque desde el momento que aquel propietario se resolvió á dividir en solares su finca y concederlos en enfiteusis, no fué seguramente en obsequio á la ciudad sino porque de esta manera aumentaba considerablemente su renta, y para poder hacer él este negocio era indispensable cruzar su finca de vias públicas, de lo contrario la enajenacion de los solares era imposible; y esas vias públicas, como que le eran indispensables para el negocio, claro es que las había de

ceder gratuitamente al Ayuntamiento. Así lo comprendieron y lo practicaron antes que el Sor Matas, D. Gregorio Arch, en la plaza de Cuba, D. Juan Batllori, en la huerta de tras la calle de S. Antonio, y D. Joaquin de Palau en su otra huerta de Puerto Rico, todos los cuales cedieron gratuitamente al Municipio anchas vías de comunicacion llegando á tener algunas de ellas hasta la anchura de setenta y cinco á ochenta palmos, muy superiores por cierto á las que cedió D. Teodoro Matas. Todas las demás razones que se exponen por la comision en abono del trazado curvo no valen por cierto la pena de una refutacion seria. Con ella solo se ha tratado de favorecer los intereses privados en perjuicio de los generales y en mejora del ornato público. Con respecto á lo que se dice de que prolongándose en sentido recto la calle de Cuba se habría confundido su extremo con otra calle convergente con la misma, hay que manifestar que esa otra calle no existe aún y podría cortarse antes de llegar á confundirse con aquella; y aunque esto no fuese posible, como lo es, y muy fácil, siempre será mil veces preferible la confusion de ambas calles prolongándolas en sentido recto que evitar la confusion prolongándolas en sentido curvo. Lo primero lo vemos con frecuencia en las grandes capitales. Lo segundo tratándose de calles nuevas, no lo hemos visto en ninguna parte. Por la misma consideracion que reconoce la comision y se expone en último lugar, de que los recursos del Ayuntamiento no bastarán á pagar indemnizaciones de solares y edificios, acordó las modificaciones señaladas con los números dos y tres impugnadas por la comision en primero y segundo lugar, y por lo mismo no se explica su flagrante contradiccion impugnándolas ahora, sin que esta razón sea aplicable á la prolongacion de la calle de Cuba, ya que cuando se proyectó no

había edificio alguno levantado fuera de la antigua casa de D. Teodoro Matas por su extremo superior y muy distante del punto donde se empezó la prolongacion. Notese también que al trazar el actual Ayuntamiento la línea curva practicó un acto contrario á la ley y reprobado por el Real Decreto de 20 de febrero de 1848 é Instruccion de 19 de Diciembre de 1859, Reales Ordenes de 16 de junio de 1854, 9 de Febrero de 1803 y otras, las cuales junto con la ley municipal constituyen el derecho vigente en la materia de que se trata, y en este sentido se han publicado varias otras Reales ordenes, entre ellas la de 1 de Julio de 1876, 13 de Diciembre de 1877 y 19 de Mayo de 1878, estableciendo que las facultades que concede á los Ayuntamientos el art. 67 de la ley municipal de 1870 y las que concede el art. 72 de la de 2 Octubre 1877, no son ilimitadas, y que sus acuerdos en materia de alineaciones son revocables en la parte que excediere de sus atribuciones; y es indudable que es un abuso ó extralimitacion de sus atribuciones, en mengua del ornato público establecer líneas curvas en nuevas prolongaciones de calles perfectamente rectas. Finalmente se ha expuesto en un principio que por ilustrados que sean los Sres de la actual comision de ensanche no lo eran menos los que componían la comision anterior interina, habiendo entre ellos una persona facultativa con título profesional, circunstancia que no puede alegar en su favor la actual comision, y aquella al proponer al Ayuntamiento las modificaciones que sostienen con este voto particular y al acordarlas la Corporacion fué después de un detenido estudio, á la vista del plano, despues de la conformidad del Arquitecto autor del mismo, y despues de estudiar profundamente las necesidades de esta localidad. Por esto el Ayuntamiento acordó aquellas modificaciones por unanimidad cuyo

resultado no obtendrá de seguro el dictamen de la comision que nos ocupa. En virtud, pues, de cuanto se deja expuesto, los infrascritos proponen al Ayuntamiento se sirva desestimar el dictamen de la referida comision. Salon de sesiones 30 de marzo 1880. Jaime Recoder, A. Sagalés, Juan de Bofarull, Francisco A. Recoder y Poy".

El llarg contra-informe de Jaume Recoder té, és fàcil notar-ho, un gran interès: en ell queden reflectits alguns dels temes que hem anat veient al llarg d'aquesta analisi de la gestació i modificació del projecte d'eixample. La resposta, defensant la postura de l'Ajuntament, portada per Josep Garcia Oliver, i les discussions que la van seguir mereixen igualment la nostra atenció. Garcia Oliver va defensar la iniciativa del plànol d'eixample com a pròpia de la majoria en el govern municipal -abans només s'havia contractat un amillament-, va recordar que la persona facultativa de l'anterior comissió d'eixample era "el concejal Sr Arch interesado en terrenos del ensanche, y que una persona de tal clase en el seno de una comisión, para resolver una cuestion de su competencia, si en esa cuestion andan mezclados sus intereses particulares lejos de ilustrar y de ser provechosa su intervencion, puede ser también perjudicial porque cegada por el interés propio, trabaja instintivamente para sí" i va defensar els altres punts, inclòs el de no accedir a les pressions de Baladia i Sala. La rèplica de Recoder era lògica: "bien podía el Ayuntamiento hacer en favor de dicha sociedad "Sala, Baladia y Comp" lo que había hecho en obsequio á la razon social Larroca y Ca". A continuació, el regidor Roca, que feia costat a Garcia Oliver, deixa clar quin era el panorama que

s'obria i que, de fet, ja s'havia començat a veure de manera prou evident: "si se entrase en el terreno de las concesiones pocos serían los propietarios del casco y del ensanche que no reclamasen modificaciones, y que así se destruiría el proyecto y que se tendría una ciudad defectuosa en alineaciones, para siempre, como lo es hoy día".

En tot aquest episodi al voltant de les esmenes al projecte d'eixample queda clar que el que s'està defensant, per qualsevulla de les parts, no és una política urbanística per actuar a la ciutat: uns accepten l'estretament d'un carrer, altres el traçat irregular d'un altre, tots una solució circulatòriament deficient per l'eix principal que travessa la ciutat. El que està aquí en joc és la defensa d'uns interessos particulars i d'unes actuacions concretes que ni tenen orientacions oposades, ni es recolzen en plantejaments teòrics sobre la construcció de la ciutat. No preocupa mantenir la "puresa" d'un traçat que ha de perdurar indefinidament, i en canvi es defensen, amb arguments a curt termini, modificacions del viari que estan destinades a perpetuar-se més enllà de l'existència de les fàbriques o edificis que s'intenta salvar: el problema concret a resoldre queda clarament per sobre de qualsevol plantejament global, de qualsevulla puresa teòrica. En aquest context, la discussió interna de l'Ajuntament sobre el futur urbanístic de la ciutat, al voltant de la modificació del projecte d'eixample, és un camp més per la lluita política en la qual els arguments es fan servir més en contra de les actuacions de l'adversari que a favor d'un projecte coherent.

Definitivament, com es va anunciar, va ser aprovada la petició de la comissió i, després, es va sol·licitar a la superioritat la supressió de totes les modificacions -tàctica iniciada el 1881 per tal d'agilitzar els tràmits i aplicada els anys següents- (379). Segons l'informe de la "Junta Consultiva", anys després, el 1884, "El Ayuntamiento... introdujo en el proyecto algunas correcciones para satisfacer las modificaciones del Arquitecto provincial, rogando al Gobernador en 2 de Marzo de 1884 diera curso al expediente...". Efectivament, els acords del 18 de març del 1884 inclouen la petició al governador, per eliminar les esmenes que encara es mantienien i agilitzar els tràmits: "Pendiente se halla en la actualidad de ulteriores trámites segun informes recibidos, á causa del incidente suscitado por este Municipio acerca de sus variantes que posteriormente se redujeron á dos: empero el Ayuntamiento actual conformandose con lo indicado por los autores del proyecto no puede en manera alguna prohibir tales observaciones, ya que una de ellas se refiere á un hecho consumado, y otras á una variante que por relacionarse con la travesia de la carretera de primer orden de Madrid á Francia exigiría larga tramitacion ademas de ser de dudoso buen exito. Por tanto y en atención á que importa sobremanera á los intereses que representa este Municipio la pronta aprobacion del plano, pues de otra manera no puede prevaleerse de su autoridad ni de las ventajas de la ley de ensanche de poblaciones, retira y anula las indicadas observaciones contenidas en la solicitud de 6 de marzo de 1880 y... encarecidamente suplica que se remita el expediente á la Superioridad para el pronto despacho que tanto interesa á sus administrados" (380).

Es tracta, doncs, de tirar endavant el tràmit encara que no es renuncia a realitzar modificacions: de fet, alguns canvis van produir-se ja abans de l'aprovació definitiva del projecte d'eixample (381). El 1885 es demana la supressió del carrer Blasco de Garay -paral·lel al d'Alfons XII- i un tram del carrer de Torrijos (382). El 1879 s'havia autoritzat a Larroca i cia. per suprimir un tram del carrer d'Henán Cortés i es recorda ara, el 1885, que també es va autoritzar a Sala i Baladia suprimir l'extrem del carrer Torrijos, sense fer menció de que aquest últim permís va ser després denegat. Aquesta vegada s'aconseguirà eliminar el carrer Blasco de Garay i part del de Torrijos, dos elements viaris que quedaven en forma de "L" dins de la nova gran illa entre els carrers Alfons XII, Unió, Iluro i Biada.

L'informe, en aquest tema, realitzat el 16 de setembre del 1885 per Emili Cabañes, com a arquitecte municipal, no pot deixar més clares quines són les intencions de les modificacions i l'esperit que les anima, el mateix esperit que havia posat en marxa el projecte d'eixample: "Dada la distribución del plano de ensanche cuyo objeto principal al ser trazado fue dar la organización conveniente a las vías que en lo sucesivo se proyectasen, a fin de que los intereses de todos los estabílientes quedaran a salvo siempre que se intentara urbanizar una zona determinada, pues de otro modo las líneas trazadas a capricho como venía sucediendo hubiese sido perjudicial a todos los interesados; cree el informante que todavía en proyecto y no siendo de primer orden ya sea por sus dimensiones ya por su tránsito, puede inutilizarse siempre y cuando interese de una manera palpable al interés particular pues en este caso redunda siempre en interés del Municipio

por ahorrarse los gastos que lleva consigo la apertura de toda calle" (383).

L'argument de les dificultats de les expropiacions, en el context d'un projecte pensat per solucionar els problemes dels propietaris, justifica acceptar les propostes dels particulars com les úniques possibles: d'altra manera no seria factible urbanitzar. Així, l'informe de Cabañes del 25 de novembre del 1885, sobre les modificacions proposades per Gregori Arch als terrenys de la Morberia, per utilitzar antigues "bocacalles", fa servir els mateixos arguments: la proposta "no modifica en lo esencial el plano... pues todo tiende a un mismo fin cual es urbanizar dando a las vias anexas faciles salidas y buena distribución en manzanas... se atiende a intereses particulares pero también los públicos porque no se hubiese podido abrir calles...", a causa del problema de les indemnitzacions (384).

El juny del 1887, com sabem, es va pronunciar la "Junta Consultiva", introduint tres modificacions en el projecte (385): "una relativa a la supresión de las manzanas pequeñas que lindan con la riera de S. Simon y distribuir de terrenos que dejan disponibles, de maner que se amplie el fondo de las manzanas que dan a la Ronda de Cervantes, ensanchando esta hasta el borde de la riera con la separación prudencial de la margen de esta corriente. Las otras dos reformas son: variar el trazado de las calles de Colon, travesia de San Antonio, calle de Campeny y de Gravina, trazando una alineación recta, que partiendo del encuentro de la calle de Sn Pedro con la de Colon, termine en el cruce de las de Barceló y Gravina haciendo desaparecer la

travesía de Sn Antonio; y otra que partiendo de la calle de Sn Antonio con la de Ibran se dirija en línea recta al punto de intersección de la de Barceló con la de Méndez-Núñez... con cuyas enmiendas se consigue dividir mejor las manzanas y crear accesos mejores para el tráfico a la calle de Sn Antonio en sentido trasversal a su dirección".

La primera modificació no presentava problemes, en afectar una àrea quasi "verge"; les altres dues podien portar-se a terme sense dificultats en els trams encara no construïts -així queda grafiat en el plànol que recull la situació del 1878-, però amb més problemes en els trams restants; difícil havia de resultar "oblidar" la travessia de Sant Antoni per "trençar" per un punt més baix, des del carrer de Sant Antoni al de Sant Joan; mentre que la solució proposada pel carrer de Ibran era una mica més destructora que la del projecte i, per tant, encara més difícil de portar a la pràctica. En general, de fet, les modificacions proposades per la "Junta" són absolutament de detall i es limiten a complir amb l'expedient sense entrar en una crítica mínimament seriosa del projecte. S'adopta una solució còmoda que deriva de l'acceptació absoluta del possibilisme i oblida no tan sols crítiques portades a fer patents alternatives més globals, sinó les crítiques més evidents de coherència interna de la mateixa solució presentada: l'absència de comentaris a la falta de continuïtat en les solucions de vialitat n'és un bon exemple.

La pràctica posterior a l'aprovació definitiva anirà corregint el projecte en el sentit d'una adaptació encara més clara a la "realitat": la passivitat dels propietaris és suficient en molts

casos per no avançar en la línia marcada pel projecte i les peticions de canvi de traçat seran la cara "activa" d'aquesta adaptació. Així, el 1889, es demana la supressió del tram del carrer de Méndez Núñez entre Sant Agustí i Barceló -un dels punts en que havia intervingut la "Junta"-, i Cabañes, en el seu informe del 15 d'octubre, recomana suprimir només el tram entre els carrers Lepanto i de la Cooperativa, ja que en la resta "no hay edificios industriales y se lesionaría a los intereses de los propietarios" (386): no sembla que l'informe de la "Junta" hagi servit per molt i és clar que l'eixample és fàcilment modificable en funció de determinats interessos. El 17 d'octubre del 1889, un regidor manifesta que la supressió del carrer Méndez Núñez s'ha de sotmetre a l'aprovació general: se li contesta que no es tracta d'una "variación de vias públicas sinó de supresión de un trozo de una calle secundaria" (!!), un criteri que sens dubte ha d'agilitzar la modificació del projecte (387).

Analitzada l'adaptació de la solució de Palau i Cabañes -hem vist que els propietaris hi intervenen abans, durant i després de l'aprovació del projecte-, una anàlisi dels creixements posteriors al 1878, amb la perspectiva final presa des de l'any 1895, donarà idea de quin va ser l'impacte real del projecte, des del punt de vista dels "continguts", al temps que permetrà de veure en quin grau varen canviar processos i tipologies en les formes de fer ciutat.

4.4. El creixement posterior al pla d'eixample: processos, tipologies, continguts.

El 20 de juliol del 1881, Josep Arch presenta una instància a l'Ajuntament en la qual demana que "toda vez que no puede abrirse la prolongación de la calle de Iluro sin plano general parcial aprobado se active la aprobación del plano general de ensanche y subsiguiente realización de la indicada mejora" (388). Sens dubte, les dificultats van continuar fins l'aprovació definitiva del projecte d'eixample, el 1887, a causa de la lenta tramitació que creava una situació legalment irregular. El text "Nuestras calamidades. Crítica general y local sobre los efectos funestos del centralismo imperante", de Rafael Pesant Arús, recollia el 1899 el malestar causat per la lentitud de la burocràcia: "El Ay. de esta ciudad registra en su vida contemporánea muchísimos casos prácticos de los grandes perjuicios recibidos con las demoras que sufren todos los asuntos cuya resolución no está a su alcance, á causa del centralismo de las leyes. El plano de rectificación y ensanche de Mataró tuvo una tramitación enojosa de mas de 10 años de duración, y el desvío de cauces, que formava parte integrante del mismo, fué segregado del citado proyecto de reforma, porque así plugo á los facultativos del Estado, costando luego su aprobación otro plazo de 9 años, y gracias, todo ello, á las comisiones gestoras que fueron á Madrid á instar á la tramitación del despacho, como quien pide limosna".

Ja hem comentat la lentitud i negligència en alguns dels passos donats per l'administració central, però, per ser exactes, no

podem oblidar tampoc la parsimònia de l'Ajuntament en enviar a tràmit el pla d'eixample, a causa de les dificultats per aconseguir que un projecte ja prou realista acabés d'encaixar amb els interessos dels propietaris i els industrials; com no podem deixar de recordar que el municipi, per causes ja comentades, va trigar més de 30 anys en formular adequadament les bases per aconseguir un instrument global de control urbanístic. Malgrat, però, les dificultats donades pel fet de no tenir el projecte aprovat legalment, el cert és que les operacions urbanitzadores es van produir, després del 1878, amb un ritme important i sostingut, i moltes actuacions es van donar amb impuls i continuïtat, abans de l'aprovació del desembre del 1887.

Aprovat el projecte, tampoc les crisis de finals de segle van aturar el creixement urbà, força notable entre 1895 i 1911 (389). Efectivament, les xifres 1879-1895 parlen de 50,5 establiments / any i les de 1896-1911 de 57,0 establiments / any, unes mitjanes altes en un període llarg. Entre 1877 -17413 habitants- i 1897 -19954 habitants- hi ha hagut un augment de 2541 habitants, és a dir, 127 habitants per any; mentre que els establiments entre 1877 i 1895 suposaven 49,3 establiments / any: la comparació de les dues xifres deixa veure una relació de 2,57 habitants / establiment, insuficient totalment i que suposa que el creixement urbà va ser omplert, en bona part, pels habitants que ja vivien a la ciutat: com varem veure, durant el període posterior a l'eixample va baixar el nombre d'habitants per casa, gràcies precisament a que va augmentar l'oferta de nous habitatges sense una pressió demogràfica superior a aquesta oferta. El cens del 1900, que enregistra 19927 habitants, parla d'un "imper-

ceptible movimiento en la población propio del estancamiento en el desarrollo de la fabricación de géneros de punto principal elemento de la riqueza de esta ciudad y subsiguiente a la pérdida de las colonias...", però ni la crisi ni l'estancament demogràfic fins 1900 es reflecteixen en una aturada del creixement urbà que el plànol 1878-1911 permet de veure com a important durant l'etapa 1895-1911 (390).

L'anàlisi de les operacions d'urbanització produïdes durant l'etapa posterior al projecte d'eixample aportarà llum per conèixer els canvis que es van donant. Pel que fa al temps en que es produeixen les diferents operacions, hem d'insistir en que un bon nombre d'elles estan en marxa ja abans de l'aprovació definitiva del projecte d'eixample. Continuen les operacions iniciades abans del 1878 i que ja van ser comentades -les actuacions en els terrenys dels Matas, en mans de Gregori Arch o de la constructora mataronense; la urbanització del passeig del Callao-, i comencen, el 1880, els establiments en les possessions dels Palau que, com varem veure, disposaven del projecte d'urbanització ja abans de la presentació del projecte d'eixample. Es encara més ràpida, 1879 és l'any inicial, la urbanització de l'horta Batllori-Perpunter, també amb projecte de parcel·lació de Cabanyes, i en terrenys que la memòria del pla d'eixample anunciava, amb bon coneixement de causa, que serien dels primers en ser urbanitzats. Els establiments es donaran aviat en terrenys de Matas a l'àrea situada al nord de la plaça de Cuba -Altafulla, Fray Luis de León...- i també al sud de la dita plaça -Sant Cugat, Castañes, Llauder...-. Igualment anteriors a l'aprovació definitiva són els establiments iniciats en terrenys de Collet a l'horta de la Coma

-1881-, en els de Martí dels carrers Racó de Sant Pere, Jorge Juan, Colón -iniciats també el 1881- (Fig.111) i en els de Torner als carrers del Parc i de Meléndez -iniciats el 1885-.

Posteriors a l'aprovació del projecte i anteriors al 1895 es donen també algunes noves operacions, encara que predomina la continuació de les actuacions anteriorment iniciades. En terrenys d'en Matas -carrer Tetuan.- s'obren fronts nous -1888-; Labori en els carrers Argüelles i Onofre Arnau inicia el 1889 una operació apreciable; els Llauder porten finalment a terme el vell projecte d'urbanitzar per sobre del Camí Reial, començant el 1891, i després de diverses modificacions de la idea original; en terrenys de Spa, "Baladia i Sala" s'instal·la finalment al carrer Iluro, oblidant, sense més, les disposicions oficials sobre l'amplada d'aquest carrer que tantes discussions havia provocat; finalment, les últimes operacions anteriors al 1895 es produeixen en terrenys d'Albareda als carrers de Catalunya i de Milans (391).

A partir del 1895 i fins el tall que permet de fer el plànol de 1878-1911 (Fig.109), és a dir, fins aquest últim any, es dona la continuació de les operacions anteriors (392), però també l'aparició d'un nombre notable de noves: durant aquesta etapa es va produir urbanitzacions en terrenys d'en Sisternes (393) -carrers Wifredo (394), part nova del carrer del Carme, Roger de Flor, Moratín, Isern, passatge Sisternes (395)-; noves intervencions en terrenys dels Matas -carrers Isern, Tetuán, passatge Albà, Velázquez, Goya, Iluro...-; en terrenys dels Llauder -carrers Llauder, Camí Reial i Ronda d'Alfons XII (396)-; i l'aparició, finalment,

de cases al carrer de la Cooperativa (397) -una qüestió ja anunciada abans del projecte d'eixample-, la urbanització, en terrenys de Magdalena Abadal, dels carrers Lepanto, Gravina i passatge de la Magdalena -plànol de Cabañes del 1896 (398)-, la urbanització de nous carrers en terrenys dels Palau -Creus, Puigblanch, posteriors al 1900- i la creació de noves edificacions a punts on s'inicia, abans del 1911, el creixement -plaça Fivaller, carrer Quintana...-.

L'actualització del Registre fiscal d'edificis marca, fins el 1905, el ritme d'intens creixement i confirma l'avanç de les operacions a les àrees assenyalades abans (399). Destaquen, per ordre d'urbanització, entre 1896 i 1905, els carrers de Roger de Flor, Llauder, Goya, Wifredo, Castañes, Catalunya, Cooperativa, passatge Garcia Oliver, passeig de Puerto Rico, Carmen, Fray Luis de León, Gravina, San Isidoro, Lepanto, passatge Santa Magdalena, Creus, passatge Albà, Puigblanch, etc.. Pel que fa al ritme, les xifres mostren una cadència més ràpida fins al 1902, que des del 1903 al 1905, encara que des de mitjans del 1904 a mitjans del 1905 es produeix un rellançament que queda confirmat pel plànol de 1878-1911 que deixa veure, amb l'ajut del Registre fiscal d'edificis i per tot el període 1896-1911, un creixement mitjà una mica per sobre del que donen les actualitzacions per l'etapa 1896-1905 (400).

L'anàlisi temporal, doncs, mostra com les operacions es produeixen d'una forma continuada des del 1878 fins el 1911; la mitjana d'establiments en el període 1879-1895 és inferior però no massa diferent a la de l'etapa 1896-1911, un període, aquest últim, en

el que es demostra que no va tenir efectes greus en el creixement urbà la crisi de finals del segle XIX. La mateixa anàlisi temporal assenyala clarament com no és l'aprovació legal definitiva la que possibilita el creixement normalitzat sinó que les expectatives acumulades i començades a cristalitzar abans del 1878 només necessitaven d'unes mínimes regles de joc acceptades per tots -aprovació provisional de l'Ajuntament- i que facilitessin el creixement.

Pel que fa a l'espai, una vegada establertes aquestes regles, les operacions apareixen en diferents punts del nou sòl urbà "preparat", seguint l'ordre que sorgeix de les necessitats i iniciatives dels propietaris de la terra i dels promotors que la adquireixen. L'aprofitament de les propietats és directe i no passa per cap intent de reordenar els límits de les finques per obtenir parcel·lacions més racionals (401). Les operacions poden sorgir colmant espais que havien quedat buits i envoltats d'edificis des de ben abans: és el cas de l'horta Perpunter, amb els carrers Balmes, Campeny, Ibran, que urbanitzen, finalment, una àrea en la qual, com sabem, s'havien donat diversos projectes i que ara quedava definitivament fixada per les regles de l'eixample; i és el cas també de l'horta de la Coma, amb el carrer del mateix nom, un vell projecte que, com a tal, no pot escapar al criteri de carrer "existent" i rep una amplada "antiga". Es produeixen, lògicament, al mateix temps, operacions "tangencials" al casc construït, les normals en aquesta situació -és el cas dels establiments en els terrenys d'en Matas i en els dels Llauder-, però l'ordre no sempre és el "correcte" i sorgeixen nuclis prou a llunyats dels límits de la ciutat existent i que trigarán anys a

ser "absorbits" -és el cas del carrer Churruca i també dels carrers urbanitzats als terrenys d'en Palau, dos punts en que l'operació segueix "precipitadament" els límits de les finques, sense esperar cap ordenació concertada amb els veïns-.

Espacialment, doncs, el resultat de disposar del pla d'eixample és clar: ara, els propietaris poden, sense problemes, posar en valor les seves terres encara que estiguin allunyades del casc i no disposin de connexions clares amb ell. Operacions com la que al segle XVIII s'havia fet al carrer de La Havana, actuant lluny de la ciutat però amb la garantia del suport viari donat pel Camí Reial, es poden fer ara amb la tranquil·litat de la legalitat: tots els punts per urbanitzar proposats per l'eixample tenen, legalment, el mateix caràcter d'urbanitzables.

Si entrem a estudiar els promotors de les operacions, queda clar que és important, com sempre, el paper dels propietaris de la terra, com a primers elements d'una piràmide que analitzarem més endavant. Aquests seran, evidentment, els primers grans beneficiaris: no sembla, a més, que la nova i ampliada oferta de solars urbanitzables que suposa l'eixample faci disminuir el preu del sòl (402). En el moment de tècnica màxima tensió provocada per la demanda sense oferta, en l'operació Matas-Arch, abans de l'eixample, els solars són censats a una mitjana de 7 duros / any, és a dir, capitalitzant al 3 % anual, a un preu d'unes 1170 ptes. (403). En una operació com la de Batllori, Toni Civit ha calculat un preu del solar de 9,64 ptes. / m² de mitjana -1879-1880- (404), xifra que vol dir, en un solar de mides "standard" per edificar, un preu d'unes 1400 ptes.. No hi hagut, doncs, baixada

de preus. En una operació com la d'en Palau -1880-, els solars es censen a 25 ptes. i entrades de 50 duros, que equivalen a un preu de 1083 ptes., corresponents a un solar de menor qualitat que els d'Arch o Batllori; en una operació com la de Martí -1881-, els solars es censen a 7 duros amb entrades de 25 ptes., el que suposa 1190 ptes., pràcticament com en el cas d'Arch, però en una ubicació menys valorada que la de la plaça de Cuba. En general, no s'adverteix per tant una baixada en el preu del sòl: senzillament, ara, els propietaris podran posar en marxa amb tranquil·litat operacions importants, ajudats a més per les exempcions fiscals donades per la llei d'eixample del 1876 i en un clima general en el que han aconseguit mantenir el control sobre el preu del sòl edificable.

Hem comentat ja que els Matas, els Perpunter-Batllori, els Palau, els Llauder, els Sisternes van urbanitzar les seves hortes. Però és també important el paper que jugaran els homes relacionats amb la construcció i assenyaladament els mestres d'obres Gregori Arch -l'actuació del qual ja ha estat comentada-, i Miquel Collet, que substitueixen al propietari original en el vèrtex de la piràmide. Arch obtindrà els terrenys per emfiteusi i a partir d'aquí actuarà (405); Collet comprarà els terrenys i tindrà una intervenció més "moderna", fent ús de la venda i no de l'emfiteusi a l'hora de rentabilitzar, parcel·la a parcel·la el sòl urbà adquirit (406). Tant Gregori Arch com Miquel Collet representen un nivell desconegut anteriorment en els professionals de la construcció pel que fa a la seva participació en el negoci immobiliari (407). Tal i com ja havíem explicat per Arch, aquests mestres d'obres actuen realment com a promotors substituint a uns propietaris convertits

cada vegada més, en rendistes allunyats, fins i tot físicament, de les seves terres. Matas ven part de les possessions, censa grans extensions a Arch i treballa també amb intermediaris menys importants, i es fa palès que, afincat a Barcelona, no porta les operacions amb la participació directa i "per menut" -establint un a un els patis als intermediaris- normal en el creixement anterior. Collet, com a home actiu de la construcció, obté les terres per compres fetes, el 1881, a propietaris que es volen desfer ràpidament de llurs propietats: Dolores de Cabafies ven terrenys a la part superior de l'horta de la Coma i Teresa Novell, vídua de Simó Poch a la part inferior (408).

A més d'aquests constructors convertits en autèntics promotors, altres personatges compren terres per substituir al propietari inicial: en aquest sentit, ems mantenim dintre de les mateixes pautes que ja havíem observat al segle XVIII. El 1881, Antonia Martí Torrent, que havia començat a urbanitzar els seus terrenys -carrers Racó de Sant Pere, Jorge Juan...- segons plànol fet per Gregori Arch, ven més de dos mil metres quadrats a Francesc Oliver Farró i censa una altra part a Josep Garcia Oliver, nebot de l'anterior i que heretarà les possessions del seu oncle: l'hereu de Garcia Oliver, Francesc d'Assís Mons Rossell actuarà, doncs, sobre una superfície apreciable de terreny (409). El 1882, Feliu Fontanals Palmarola, personatge que havíem vist interessat en la modificació, denegada, d'uns carrers de l'eixample, estableix, en aquesta àrea i en terrenys censats a ell per Matas el 1879, superfícies per a edificar a la Constructora Mataronesa: queda aquí clara l'existència d'una cadena que ara estarà ben generalitzada i que va des del propietari del sòl a l'usuari de

la casa, passant pel gran "intermediari", pel constructor important i, moltes vegades, per l'inversor mitjà intercal·lat a l'últim pas (410).

El mateix Matas no limita les seves relacions a les que manté amb Arch, sinó que estableix també a promotors no constructors: Jaume Martí Gual subestablirà patis en els terrenys d'en Matas -carrers Altafulla, Cuba, Llull- des del 1883; Manuel Cabot farà el mateix en la prolongació del carrer de Cuba, en terrenys censats el 1883 (411). Més endavant, les operacions d'aquesta mena, per part de Matas, es veuran acompanyades per altres similars. Cronològicament: José de Calasanz Torner, veí de Barcelona, promou la urbanització del carrer del Parc i del carrer Meléndez, el 1885, amb plànol de Cabafies, en terrenys que el seu pare va comprar, el 1855, en un moment favorable de crisi, als Gómez de la Torre i de Mata (412); el 1888, José Anglès Salvà ven a Narcís Lladó una superfície de 8 solars en el carrer Tetuan, terreny censat a ell per Matas el 1881 (413); el 1889, Eduard Labori Martínez, alcalde de Mataró, estableix, amb plànol de Cabafies, patis en els carrers Argüelles i Nova de Caputxines, en terrenys de l'horta dels Genovesos comprats el 1888 als hereus de Trincheria (414). El 1891, Manuel Plana, que com a "propietari i fuster", dóna la mesura de la nova "onada" d'homes de la construcció més especuladors i negociants que constructors, actua venen parcel·la a parcel·la en una finca comprada a Sisternes el 1884, completant l'operació de Labori als carrers Argüelles i Onofre Arnau; el mateix any, Josep Portabella, comerciant de Barcelona, actuarà de forma semblant en una finca establerta a ell per Matas el 1890 (415). Sembla clar, doncs, que les operacions s'activen més

decididament quan està ja avançada la discussió "interna" sobre les modificacions i iniciat el tràmit oficial per l'aprovació de l'eixample, sense esperar el vist i plau definitiu; i queda palès el paper dels intermediaris importants, els negociants que, vinculats o no al món de la construcció, es fan amb el control de terrenys substituint als propietaris per entrar en el negoci immobiliari: una situació que, com hem dit, ja s'advertia en el moviment de les terres, d'unes mans a altres, durant el segle XVIII.

Més característic del període posterior al 1878 és el fet que els traspassos de propietat dels patis per edificar no es fan ja sempre amb contractes emfitèutics: en efecte, entre 1878 i 1895, més de tres quartes parts d'aquests traspassos mantenen l'ús de l'emfiteusi, però en un 22 % dels casos s'adopta la fórmula de la venda (416). Aquesta aparició i ascens important de les vendes s'adapta a les noves necessitats d'un funcionament més àgil, en el que l'element essencial no serà tant la relació "propietari de la terra-emfiteuta" -i tot el que comporta- com la formació d'un mercat del sòl amb lleis cada vegada més autònomes. En aquest sentit, el segon tret caracteritzador del període és el del creixement massiu dels petits inversors en el negoci immobiliari. Si examinem les xifres generals que fan referència als traspassos de propietat dels solars, veiem que en el període 1877-1895, el percentatge dels realitzats amb persones intercalades entre el propietari i l'usufructuari és semblant al del període anterior; però, sobretot, constatem que han variat substancialment les aportacions relatives de cada un dels diferents grups "intercalats" (Fig.112). En efecte, han minvat molt espectacularment les

aportacions de mestres d'obres, fusters i rajolers -respecte del període anterior, hem passat d'un 78,0 % a un 21,9 % (417)-, s'han mantingut molt semblants les dels "comerciants" i han pujat, també espectacularment, les xifres corresponents al grup dels "altres" -en el sector "vendes" s'acusa més aquesta transformació que en el sector establiments-.

Aquest augment dels "altres" respon precisament al nou paper, importantíssim, jugat pels petits i mitjans inversors, que actuen en operacions petites rebent establiments de solars -o, ara, també comprant-los: vegeu la presència proporcional més gran dels "altres" en el sector "vendes"-, per a construir cases i llogar-les (418). Si per estudiar aquest grup analitzem, pel 1895, la localització espacial dels propietaris de cases, veiem que entre aquells que tenen més de 10 unitats i viuen a Mataró -hi ha 9 a Barcelona-, 29 viuen al centre o a l'ampliació del centre, i 11 ho fan en altres punts; mentre que els que tenen de 6 a 10 unitats -més pròxims al grup que estudiem-, 36 viuen al centre i 41 fora però a prop d'ell; i un allunyament progressiu del centre es produeix igualment amb les següents categories (419). La ubicació a l'espai, doncs, defineix al grup de petits i mitjans inversors, que ara juga un paper bàsic en la construcció de la ciutat, com a una classe mitjana -amb una presència notable de les vídues rendistes- allunyada del vèrtex de la societat urbana, però sense entrar en la perifèria ni espacial ni social.

Si aquests inversors poden ser qualificats de modestos, el seu nombre és, però, el suficientment gran com per anar alterant l'estructura de la propietat urbana. Les xifres i gràfiques que

comparem l'estructura del 1895 amb les del 1716 i 1819 són prou significatives (Fig.113). Entre les dates extrems, s'ha produït un augment molt apreciable del percentatge de propietaris de més d'una unitat, que han passat del 18,2 % al 41,3 %. L'increment més important s'ha donat en la categoria dels propietaris de 3 o 4 unitats i en la dels de 5 a 10 unitats. Si comparem les xifres de 1819 i 1895, veiem un procés semblant: augment del percentatge de propietaris de més d'una unitat -del 28,4 % al 41,3 %- . El procés de concentració s'aprecia igualment en les xifres que donen les unitats en poder de cada una de les categories de propietaris: els propietaris d'una sola unitat passen de controlar el 62,8 % de les propietats el 1716, al 40,1 % el 1819 i al 23,6 % el 1895; a l'altre extrem, els propietaris de més de 10 unitats controlen l'1,1 % el 1716, el 9,1 % el 1819 i el 21,4 % el 1895. Els processos, doncs, estan en marxa ja en el període 1716-1819, però les xifres mostren que s'acceleren entre 1819 i 1895. L'augment del percentatge de propietaris de 2 a 10 unitats és 1,6 vegades més ràpid a la segona etapa i encara és més accelerat, en aquest període, l'increment dels propietaris de més de 10 unitats. La mateixa situació es presenta amb la xifra unitats / propietaris -1,30 el 1716; 1,78 el 1819; 2,49 el 1895- que augmenta amb velocitat doble durant el segon període; per altra banda, la relació propietaris / focs, que el 1716 era d'un 68,0 % i el 1819 d'un 50,4 %, és ara de 38,3 %. Queda clar, doncs, el doble caràcter de la transformació, en el llarg termini de l'estructura de la propietat: es tracta d'un procés iniciat des de la formació de la ciutat, però que s'accelera cada vegada més, amb el concurs progressivament important dels petits i mitjans inversors en el negoci immobiliari (420).

No podem obtenir, malhauradament, més xifres intermèdies, però a la vista dels canvis que hem vist que es produïen amb l'aparició de les vendes i l'increment dels inversors en els processos de formació de la ciutat a partir del 1878, és evident que el projecte d'eixample ha facilitat el procés d'acceleració de que hem parlat (421). Si prenem els carrers urbanitzats entre 1831 i 1848, obtenim una relació propietaris vivint a casa seva / cases totals que s'acosta a 0,25; si ho calculem pels carrers més recents i pròxims a la data del 1895, la xifra s'aproxima a 0,28 i si ho fem pels carrers del centre, ens movem a prop de 0,36: unes xifres que cal comparar amb les del 1716 i que donaven 0,664 i 0,675 dintre i fora muralles. Es fa patent, en primer lloc, que l'augment del lloguer afecta molt més ràpidament a la perifèria que al centre: en aquella, 50 anys després d'establertes, les cases de carrers apareguts els anys 30 i 40 tenen ja uns nivells baixos de presència de propietaris afincats. El nivell de partida, com indica la tendència general, devia ser més alt que el dels carrers més recents, però el procés de pèrdua de la propietat és el suficientment ràpid com per que els carrers dels anys 30 i 40 tinguin, el 1895, una presència menor de propietaris que els carrers acabats d'urbanitzar que tenen, al seu torn, uns nivells de partida molt baixos -comparem el 28 % que presenten amb el 71,3 % que donaven els carrers recents el 1716-. Els processos es donen, doncs, continuadament en el temps entre 1716 i 1895, però amb acceleració creixent i més notable a partir del projecte d'eixample; mentre que pel que fa a l'espai, aquests processos actuen de forma diferent en el centre i a la perifèria.

Els canvis afecten també al lloc de residència dels propietaris. En efecte, no tots els 1549 propietaris de l'any 1985 viuen a Mataró: a la ciutat només habiten 1350, és a dir, el 87,1 % (422). Els propietaris que no viuen a Mataró classificats en aquells que ho fan a Barcelona i aquells que viuen en altres llocs, donen comportaments diferents. Els propietaris de Barcelona tenen més tendència a posseir unitats de les categories altes i la seva relació unitats / propietari -3,2- és major que la dels propietaris de Mataró -2,4-; el contrari succeeix amb els propietaris d'altres llocs que tenen més possessions en les categories baixes i presenten una relació unitats / propietari de només 1,8. Els propietaris absentistes assentats a Barcelona, doncs, són els que més propietats concentren -són 8,6 % dels propietaris totals i controlen el 10,9 5 de les unitats-, i els d'altres llocs els que en concentren menys -són el 4,3 % i controlen el 3,1 %- per sota de les xifres pels propietaris vivint a Mataró -són el 87,% i controlen el 86,0 %- . Els propietaris de fora de Mataró i Barcelona conserven alguna propietat, però el seu allunyament -alguns viuen a Amèrica- no fa possible l'acumulació. Els propietaris de Barcelona, en canvi, estan millor situats i representen un grup de rendistes, en el que les vídues tenen un gran pes, que ha preferit instal·lar-se a l'eixample burgès de Barcelona.

Si analitzem els majors propietaris -52 sobresurten-, veiem que 9 viuen a Barcelona i 43 a Mataró: les xifres unitats / propietaris són pràcticament similars -15,9 i 15,8-. La interpretació és senzilla: l'acumulació dels propietaris que viuen a Barcelona no és de caràcter essencialment diferent a la dels que viuen a

Mataró, encara que, com hem vist, en no existir, en el cas dels que viuen a Barcelona, lògicament, la massa de propietaris d'una unitat vivint a casa pròpia, les xifres tendeixen més a l'acumulació. Es a dir, no es tracta tant d'una acumulació o especulació diferent feta "des de" Barcelona, sinó que un grup de propietaris rendistes mataronins s'ha traslladat a viure a la capital. Es fàcil comprovar que els majors propietaris assentats a Barcelona acostumen a tenir una casa important al "centre" de Mataró -l'antiga casa de la família-, i que les propietats no estan en general situades a la perifèria, sinó al centre, no són producte d'inversions en els nous carrers, sinó l'herència d'una situació anterior -dels 19 més importants propietaris, els que tenen 6 o més unitats, 15 posseïxen cases al centre i només 4 a la perifèria: són aquests els que tenen menys unitats- (423). Es tracta, doncs, d'un fenomen d'absentisme en propietaris que, a més, no són massa importants, mantenint el tó discret d'acumulació dels que residexien a Mataró -els més importants dels que viuen a la capital tenen a Mataró 22, 20, 19, 19,14, 14, 12, 12 i 11 propietats-.

En general, però, és evident que el percentage de propietaris no presents a Mataró, menyspreable el 1716, és ara apreciable: suposen el 12,9 % del total -8,6 % de Barcelona i 4,3 % d'altres punts- i posseïxen el 14 % de les propietats: un procés paral·lel al d'acumulació de la propietat i al del similar absentisme observat durant aquest segle en els propietaris de la terra (424). I si aquesta és la tònica general, cal subratllar que és després del 1878 -l'eixample de Barcelona està creixent- quan sembla accelerar-se també aquest procés de pas dels rendistes a

Barcelona (425).

En definitiva, l'anàlisi de l'estructura de la propietat mostra com aquesta s'ha concentrat, però mostra també que ho ha fet d'una forma paulatina, amb una acceleració en l'últim període i arribant a uns graus no massa espectaculars, en una estructura en la que pesen especialment les categories d'inversors mitjans i en la que comença a tenir pes el paper dels propietaris no residents a Mataró. Es ben significatiu, en aquest sentit, l'anunci que la Comstructora Mataronesa insereix a la premsa en aquesta etapa: "La Constructora Mataronesa fundada por el malogrado José Vallverdú hoy Dimas Vallcorba y Cia.. Para mayor comodidad de las personas que se dignen favorecerla con sus encargos, además del despacho que tiene instalado en esta localidad, calle de Sta Teresa, 39 ha constituido una sucursal en Barcelona, calle de Manso... en donde recibirán todas las órdenes que se le confien para edificaciones, construcciones industriales, recomposiciones y demás obras relacionadas con el arte á que la Constructora Mataronesa se dedica" (426). El canvi és notable en una companyia que va nèixer per donar treball de forma cooperativa i socòrrer els mestres de cases, i que s'ha convertit en una altra ben diferent, portada parcialment des de Barcelona; un canvi igualment notable en la clientela que, a partir d'ara s'haurà de buscar no només a Mataró sinó també a la capital.

Hem vist com s'ha produït un augment de les vendes en el conjunt dels traspassos de propietat dels solars edificables -tot i que part de les vendes pugui conservar el domini útil (427)-. La pèrdua de vigor del contracte emfitèutic és més clara en el

moment d'acceleració paral·lel al pla d'eixample: és ara quan les facilitats donades per la redempció del cens, l'ambient general econòmic liberal i la pressió inversora dels petits propietaris erosionen més clarament la preponderància absoluta i secular del contracte emfitèutic. Els propietaris amb més "tradició" urbanitzadora són els que mantenen fórmules més tradicionals. es el cas de Matas, i després d'ell de Gregori Arch, que treballa a la mateixa finca i recollint una experiència familiar, i que manté l'emfiteusi malgrat ser ja un home molt més pròxim als negocis que a la construcció; i és el cas també dels Llauder i en part dels Batllori. Altres propietaris adopten igualment aquesta fórmula -Palau, Martí...-: és evident que la seguretat de la renda, l'augment de les entrades, que continua en el període, el cobrament de lluïsmes... fan encara atractiva la solució emfitèutica que juga, a més, amb el favor de la tradició. Els propietaris "nou-vinguts" a la possessió del sòl són precisament els que adopten més decididament la solució de la venda -Collet, Labori, Torner...-: aquests homes són més clarament especuladors i negociants que volen obtenir beneficis ràpids i no rendes segures -Collet compra l'horta de la Coma a preus de 4,48 i 3,36 ptes. / m² -la finca té dues parts- i ven parcel·les a més de 9 (428).

Les noves condicions faran que el contracte emfitèutic vagi perdent contingut: ara, les fórmules de temps es mantenen però llur uniformitat és molt menys clara. La introducció de les vendes i una situació, a cada finca, molt menys controlable per un sol propietari fan difícil aquell ordre rígid i segur de construcció en que cada casa es feia, rigorosament, al mateix

temps o poc després que la del costat. En el cas de les vendes, el propietari que edifica de nou ha de pagar la meitat de la paret mitgera construïda pel veï. En els casos de contracte emfitèutic, es continua parlant de terminis -6 mesos és un termini habitual-, però es comença a introduir amb claredat el concepte d'inversió en un determinat temps, un concepte que apunta a l'exigència del propietari de veure construïda les cases, però que no passa ja tan netament per aquell procés que volia velocitat en la construcció per obtenir una paret mitgera i edificar ràpidament tota la línia de cases (429). El pas d'un sistema molt controlat pel propietari original de la terra a un altre en el qual, en funció de l'aparició de molts inversors intercalats en la cadena, els interessos de la urbanització queden atomitzats, és paral·lel a l'inici de creació d'un mercat menys rígid, més lliure. Es tendeix a sacrificar l'economia de la construcció i la velocitat "clàssiques", a la possibilitat de transformar cada punt de l'espai posat en el mercat pels propietaris, en un punt que pot ser directament edificat (430)

De la mateixa manera, els continguts ordenancístics dels contractes emfitèutics, que ja havíem vist minvar durant l'etapa anterior, disminueixen encara més en funció d'un més clar control municipal a partir del pla d'eixample; control encara més evident després del 1889, en quedar aprovades les ordenances municipals. En el període que tractem, posterior al pla d'eixample, ens movem encara, però, en unes formes de fer ciutat que mantenen en bona part els contractes emfitèutics i que mantenen, en general, el pes de les fórmules tradicionals (431). Poden canviar la participació de l'emfiteuta, el caràcter i contingut dels contractes i

L'estructura de la propietat, però mai d'una forma radical, i és clara la influència de la tradició en les noves construccions i, sobretot, es manté, contundentment l'estructura sòcio-topogràfica.

Pel que fa a les noves tipologies i a les formes de parcel·lar, es produeixen canvis que van en la línia de les transformacions apuntades, però mantenint uns motlles generals que s'adapten a aquestes modificacions. L'evolució de la casa dóna l'exemple més clar. El programa pel concurs del projecte d'eixample preveia una alçada màxima de les edificacions de 15 metres i la memòria de Palau i Cabañes especificava el nombre de pisos: planta baixa i tres . Les xifres generals de comparació entre les alçades de cases pel 1716, 1851 i 1895 ja ens havien mostrat com aquests límits teòrics no es van assolir (Fig.80): la tendència clarament advertida, cap a una major especulació en el sector immobiliari no va passar per la transformació del model d'alçada de les cases. La mitjana d'altura -sense incloure els masos- és de 2,01 plantes el 1716, 2,23 el 1851 i 2,19 el 1895 (432). Si prenem les xifres de només la ciutat "fora-muralles", els resultats són: 1,80 el 1716, 2,10 el 1851 i 2,08 el 1895. Queda clar, doncs, que entre 1851 i 1895, és a dir, donat que el creixement es produeix a partir del 1877, entre 1877 i 1895, la mitjana d'alçada de les cases no puja, sinó que baixa. Són, evidentment, les cases noves construïdes les que fan baixar aquesta mitjana -entre 1851 i 1895 la mitjana del centre passa de 2,79 a 2,80-. La gràfica que dóna els percentatges per cada tipus de casa segons el nombre de plantes, mostra que el descens s'ha produït per l'augment del grup de cases de només de planta baixa i dos pisos (433).

Si ajustem més l'anàlisi i calculem les proporcions pels carrers urbanitzats a partir del pla d'eixample, obtenim les següents xifres: 9,0 % de cases de planta baixa i 84,2 % i 0,3 % pels següents tipus, amb una mitjana de 1,98, realment baixa. La resta de la ciutat tindria una mitjana de 2,25, més alta que la global del 1851: s'ha produït aquí un augment no massa espectacular de les alçades -lògicament més intens entre 1851 i 1878, abans de l'eixample-, en funció d'una pressió demogràfica sense correspondència urbanitzadora: "fora muralles", s'ha donat un augment per addicions de plantes, apareixent 128 cases més de planta baixa i dos pisos, quan en els nous carrers només se n'han construït poc més de 50 d'aquest tipus. Es clar que la casa "model" de l'eixample continua sent la de planta baixa i pis -84,2 %, mitjana de 1,98-, però s'han de notar dos fets notables: per una banda la presència de les cases de planta baixa, per l'altra, la circumstància que la casa de planta baixa i pis amaga, ara, una subdivisió, tipològica i constructivament acceptada, per albergar dues famílies. Les dues solucions van en el sentit contrari de les afirmacions de la memòria del projecte d'eixample que assegurava que es produiria, segons les "necessitats dels temps moderns", un augment de superfície dels habitatges. Es evident que l'especulació farà tot el contrari: reduir les superfícies (434). Ho farà, però, amb models tipològics el més pròxims possible a la casa tradicional de cós, estreta i baixa.

Les cases menys altes, de planta baixa només, que no vèiem pràcticament des que l'anàlisi pel 1716 mostrava el resultat dels creixements de finals del XVII i principis del XVIII, apareixen amb més força en alguns carrers -Colon, Jorge Juan, Llull, Madoz,

Fortuny, Tetuan, Alarcón...- en els quals la gràfica és molt baixa i la mitjana petita -27,1 % de planta baixa, 72,2 % de planta baixa i un pis, 0,7 % de planta baixa i dos pisos, sobre un total de 144 cases i una mitjana de 1,74-. Les cases de tres plantes -planta baixa més dues- són no només escasses sinó també poc difoses a l'espai. Apareixen en punts concrets, de tal manera que si no incluem la plaça de Cuba i els carrers Diez de Enero, Balmes i Fray Luis de León, el percentatge de les cases de tres plantes en els carrers restants de l'eixample passa del 4,4 % al 2,3 %; en 22 dels nous carrers no apareixen cases més altes de planta baixa i pis, mentre que les de planta baixa i tres pisos són quasi inexistentes (Fig.114).

A més d'aquesta importància nova de les cases més senzilles, de planta baixa només, acompanyada del predomini del tipus de dues plantes i la disminució del de tres, l'altre canvi es dona en la readaptació tipològica, cada vegada més abundant, del tipus de planta baixa i un pis. Tradicionalment, aquesta era la típica casa de cós unifamiliar, i si es produïa l'encabiment de més d'una família, això no suposava normalment cap canvi tipològic important. Es en els terrenys d'en Matas establerts a Arch on es posa en pràctica una solució de "casa d'escaleta", dins del motlle de la casa de cós tradicional de dues plantes, introduint una escala amb accés des del carrer: una fórmula que abans podia haver-se emprat de forma aïllada i que, a partir d'ara, apareixerà de manera més sistemàtica. El 6 de gener del 1878, abans per tant de la presentació del projecte de Palau i Cabañes, Gregori Arch estableix un pati a Vicenç Xirau, i Salvador Jaume Carreras, "albañil y propietario", promet a Xirau fer-li la casa per 6500

ptes. "arreglado al plano que conserva cada interesado", amb la distribució interior de 4 dormitoris, menjador i cuina -més "letrina, depósito de agua y algibe"- a la planta baixa, i la mateixa distribució al pis de sobre (435). La solució anirà apareixent cada vegada més i trobem exemples als carrers Balmes, Sant Cugat, Churruca, Fray Luis de León, Ibran, entre altres, a més dels primers mencionats a la plaça de Cuba i als carrers pròxims (436) (Figs. 115 a 125). La qual cosa no vol dir que no continuï la construcció, fins i tot seriada, de cases "tradicionals": la "Constructora Mataronense" demana permís per una sèrie d'11 cases d'aquest tipus al passeig del Callao el 1880, el 1893 Ramon Ribera per una sèrie de 18 als carrers de Llull i Fray Luis de León, etc. (437). Es donen, al mateix temps, operacions "mixtes", amb cases tradicionals i "noves" i també apareixen tipologies més complexes, amb una escala situada entre les dues cases de cós i compartida pels dos habitatges del primer pis -4 habitatges i 1 escala-. Aquesta solució de "parella de cases" mostra clarament com les exigències tradicionals d'abaratiment, que passaven per la mínima inversió en parets de càrrega, queden ara superades per la necessitat d'obtenir màxims guanys per la via de la casa de veïns -l'escala central exigeix doblar en un tram la paret central, però no els accessos-.

El cens del 1900 pot donar idea de la presència de les tipologies plurifamiliars en els carrers nous. Els que presenten més tipologies "complexes" són els carrers de Churruca, Cuba, plaça de Cuba, Iluro, Fray Luis de León, Sant Cugat, Catalunya, Jorge Juan, Milans, Balmes, Castafios, Cooperativa... Es dona algun cas de casa de tres plantes amb dos habitatges per planta, altres de

casa de quatre plantes amb un total de 8 habitatges (438) i, fins i tot, algun altre de casa de 3 habitatges per planta; però la solució que més abunda és la de la casa amb un habitatge sobre l'altre o, el que és molt semblant, la d'una casa amb dos habitatges a dalt i dos a baix que resulta, com hem dit, de sumar dues cases de cós introduint variants tipològiques per solucionar i fer més econòmic l'accès a la planta alta. En general, en aquests carrers més de "punta" entre els nous, la proporció de tipologies plurifamiliars sembla acostar-se a una tercera part del total: s'ha donat, doncs, un primer salt important que, mantenint les vies tradicionals de la casa de cós, apunta a una moderada transformació de les tipologies habitades.

Paral·lelament, la busca del benefici passarà per l'estretament del mòdul tradicional, una qüestió, com sabem, ja plantejada abans: els patis establerts per Arch acostumen a tenir 26 pams a eixos, en compte dels 27 tradicionals; el 1893, el mestre d'obres Gabriel Borràs, de Gràcia, amb plànol de Cabañes, demana permís per edificar 5 cases al carrer Milans i la sol·licitud parla ja obertament de cases de "menos de un cuerpo de anchura" (439). Les transformacions, però, com veiem, es produeixen dins d'un límit clarament per la tradició: els arquitectes, fins i tot Cabañes que havia teoritzat a la memòria del projecte sobre els canvis que s'havien de produir, segueixen ells mateixos les distribucions clàssiques dels mestres de cases, adoptant solucions de detall ben apreses com la de la cuina sobresortint al pati, i limitant-se a aplicar, quan l'especulació ho demana, la repetició, per plantes superposades, dels esquemes tradicionals.

La continuïtat apreciable en les formes de parcel·lar pot constatar-se mirant el plànol que reflecteix el creixement fins la data del 1911. Una primera anàlisi és suficient per veure com s'han produït poques reparcel·lacions, pocs acords entre propietaris per obtenir parcel·lacions més racionals: alguns casos com el de l'illa de cases dels carrers Churruca, Gravina, Lepanto i Pinzón són flagrants. Aquí es produeix una "compensació" entre els propietaris afectats per l'obertura del carrer Churruca: el 14 d'abril del 1885 els propietaris Arenas i Mateu intercanvien solars -Arenas cedeix un triangle davant de la seva fàbrica, Mateu una part sota dita fàbrica i l'Ajuntament donarà una quantitat en metàl·lic a Mateu per compensar les diferències de l'intercanvi-; però els patis del carrer Churruca, a l'illa mencionada, quedaran tot i així deformats pel fet de no produir-se cap acord amb la propietària Magdalena Abadal que posseeix la finca que forma la resta de l'illa (440).

De la mateixa manera, la parcel·lació de cada una de les finques es fa segons les fórmules tradicionals que obliden les solucions de cantonada. No han servit per res les recomanacions de la memòria del projecte d'eixample: ni tan sols en el cas de les illes dels terrenys d'en Palau, posades com a exemple, s'ha conservat totalment la solució de continuïtat de les cantonades (Figs.110 i 126). Tampoc a la plaça de Fivaller s'ha valorat la façana a aquest espai de la línia de cases del carrer d'en Creus: malgrat que creix la tendència a independitzar la construcció de cada casa de la general de la línia de cases, la parcel·lació prèvia als establiments o vendes concretes o la búsqueda de les solucions més fàcils per part del propietari de l'últim o últims

patís que formaran la cantonada tendeixen a fer que es mantingui la solució tradicional que havia estat criticada en la memòria del pla d'eixample (441).

La innovació més important pel que fa a la parcel·lació de les finques de la malla de l'eixample, es fa en el sentit de l'obertura de passatges. Com varem veure, aquesta era una possibilitat plantejada per la memòria del projecte (442) i que es posarà en pràctica en alguns casos. Les diverses solucions de passatges en l'illa de Llauder al Camí Reial no prosperaran (443) (Figs. 127 i 128), i, en altres punts de la ciutat, aquesta solució densificadora s'adoptarà en poques ocasions: el passatge Garcia Oliver, en el de la Magdalena, en el passatge Sisternes i en passatge Albà (444). Una solució com aquesta, idònia per densificar dintre de la legalitat, va ser, doncs, poc "aprofitada": la dimensió de les illes no feia generalitzable l'aplicació de la "solució passatge".

Si entrem ara en l'anàlisi sòcio-topogràfica, hem de dir que la continuïtat en el fet que l'eixample reculli tipologies petites, reduïdes a més en referència als períodes anteriors, fa endevinar que l'estructura sòcio-topogràfica centre-perifèria no va fer més que accentuar-se després del 1878. La permanència d'aquesta estructura serà un tret sobresortint en les conseqüències de l'eixample: els modestos canvis tipològics aniran, en tot cas, en el sentit d'un reforçament de les diferències sòcio-espacials tradicionals. Algunes notícies soltes confirmen aquest manteniment: així, la "Topografia mèdica" de Franquesa recull que "La mayor parte de las mujeres públicas que viven en Mataró habitan

este arrabal (el del passeig del Callao), poco menos que abandonado por el Municipio, que no le ha dotado de gas, ni de agua para el interior de las casas"; i més endavant: "queda todavía alguna calle, como el paseo del Callao, donde el alumbrado se establece mediante quinqués con aceite, que producen una luz de escasísima intensidad. No nos explicamos ese abandono con mayor motivo cuando hay calles, como la de la Riera, privilegiadas, en las cuales los faroles distan apenas 15 metros unos de otros". La ja citada "Memoria" de Viladevall i Puig i Cadafalch parla, al seu torn, de "ciertos barrios donde la especulación abusiva de gente sin conciencia, regatea el aire, la tierra y el sol á los infelices".

De forma més general, les dades que ens proporcionen els establiments i les vendes deixen clar que els destinataris dels nous habitatges, en consonància amb les tipologies empradas, són gent modesta. Per àrees, es mantenen també característiques semblants a les tradicionals: en els terrenys dels Palau, al nord-est de la població s'instal·len bon nombre de bracers i també manyans; en els carrers urbanitzats per Antonia Martí, a prop del mar, la proporció de pescadors és important; en els terrenys d'en Matas s'estableix una bona quantitat de teixidors... La composició dels carrers de la finca Batllori, recollida pel padró municipal del 1889 (445), mostra una proporció important de jornalers -pròxima al 30 %- i confirma el fet, que apuntaven els establiments, d'una certa especialització, sempre en els nivells socio-professionals baixos, de cada una de les noves àrees: les bones expectatives dels carrers de Batllori, anunciades pels autors del projecte no han fet que la zona es converteixi en una àrea sense

trets perifèrics, malgrat estar clarament entre les millors a urbanitzar.

L'anàlisi del cens del 1900 donarà una visió més àmplia de la composició social dels carrers apareguts després del 1878. D'entrada, les xifres globals no poden ser més significatives: en els nous carrers -sobre 1502 famílies considerades- la tercera part dels caps de família -499- apareixen com a jornalers o, en menor mesura, obrers o jornalers de fàbrica; en aquests mateixos carrers, més d'un 10 % dels caps de família no tenen professió -majoritàriament dones i dones vídues-. En una llarga sèrie de carrers entre els nous de la ciutat, els teixidors i "obriers del gènere de punt" arriben al 16,6 % -128 sobre un total de 769 caps de família dels carrers Argüelles, Colon, Sant Cugat, Catalunya, plaça de Cuba, Milans, Altafulla-; de tal manera que en els carrers nous, els jornalers, els qui no tenen professió i els teixidors i obrers del gènere de punt s'acosten al 60 % de la població. La caracterització social de la nova perifèria pot resultar més nítida si, a més, tenim en compte que el restant 40% està format per jornalers del camp, pescadors, manyans, etc., amb una presència quasi menyspreable de la petita burgesia.

Per àrees, s'accentuen algunes característiques: així, a la perifèria nordest, els jornalers superen la mitjana mencionada en alguns carrers com els d'Alarcon, Mata i Fortuny -aquest amb un 100 %-; i ho fan també a l'àrea sud en carrers com el de Balmes -que passa, entre 1889 i 1900; del 30 al 40 % de jornalers respecte del total de famílies- i el de Campeny; però, sobretot, es manté, amb la presència dels jornalers, la tradició pluri-

secular de la perifèria nordoest, en els carrers Altafulla, Fray Luis de León, Goya, Llull i Tetuan, en els que es supera el 60 % en la relació jornalers / total famílies. Els teixidors i obrers del gènere de punt sobresurten en una sèrie de carrers de la perifèria oest i sudoest, subratllant el caràcter fabril de l'àrea -Diez de Enero, Sant Cugat, Castafios, Llauder, Cooperativa, Gravina, passatge de Santa Magdalena i, en menor mesura, Churruca: llur presència és del 25 %. Els pescadors donen caràcter al passeig del Callao i als carrers Colon i Jorge Juan, la lògica continuació de la tradicional àrea dels carrers de Sant Pere i del Racó de Sant Pere, també ara reforçat; en tota aquesta àrea nova, els pescadors s'acosten a la quarta part de la població del sector. Els agricultors o jornalers explícitament definits com a "jornaleros agrícolas" defineixen també una àrea que ja tenia aquest caràcter, al nord de la població: ara, als carrers Meléndez, Carmen, Parque, Roger de Flor i Wifredo, principalment, la proporció d'aquests oficis respecte del total és clara - de l'orde d'un 20 %- . La presència quantitativament petita però proporcionalment significativa de tintorers i curtidors reforça aquella característica tradicional de l'àrea oest de la ciutat: han aparegut ara aquests oficis als carrers Iluro, Cuba, Sant Cugat. Finalment, al carrer de Balmes s'ha "proletaritzat" el carrer de la Coma -clarament el millor entre els nous, el més integrat al centre-, la plaça de Cuba i el carrer de la Gravina apareixen com a únics punts on podem trobar petits "propietaris" amb una presència proporcional significativa (446).

L'anàlisi de la localització de les noves fàbriques, posteriors al 1878 (447) (Fig.68), només pot confirmar el reforçament obrer

de la perifèria i les xifres globals de distribució espacial de la riquesa no fan més que corroborar el manteniment i reforçament del caràcter de les àrees després del 1878. L'ordre de carrers amb mitjana de riquesa més alta, segons el Registre fiscal d'edificis del 1895, és molt semblant al de 1873, amb l'ascens ja conegut de la plaça de Santa Anna i de la Rambla i també la continuació de la millora del carrer Barcelona. Els carrers de "fora muralles" i entre ells els nous, posteriors al 1878, queden per darrera dels de "dintre": entre els 25 carrers amb imposició mitjana menor, només 2 -Espanyes i Padró- són "interiors"; dels 23 restants, 11 són carrers nous de l'eixample. La mitjana impositiva per edifici s'adapta, en els nous carrers, a la mitjana de la ciutat de fora: tenen una mitjana de 216,3, mentre que a la resta de carrers exteriors és de 209,5, una igualació que reflecteix la repetició de categories en els edificis nous. El valor d'aquesta mitjana dels edificis dels nous carrers amaga, però, el fet que alguns d'ells contenen dos habitatges, ara de forma permanent: en bastants casos, doncs, la qualitat de l'habitatge és la meitat de bona ara que a la perifèria anterior. En general, la mitjana dintre muralles és de 401,8, fora de 210,9 i la relació dintre / fora de 1,90; i si només comptem els edificis per habitatges, la qual cosa dona una idea més real, les xifres són 400,1, 188,9 i 2,12.

El manteniment de l'estructura s'ha de veure, però, dins d'un context geogràfic més ampli que permeti d'estudiar les relacions de Barcelona amb ciutats properes a ella, ciutats com Mataró. Hem vist com bon nombre de burgesos rendistes s'instal·laven a la capital, quasi tots a l'eixample Cerdà; per altra banda, les

altes dels padrons mataronins mostren com l'eixample Palau-Cabanes ha complert amb la funció d'atreure gent de fora de la ciutat, però, a més, aquesta gent arriba des de punts tan propers al nou eixample Cerdà com pot ser Sant Martí de Provençals -que inclou, de fet, en el seu terme municipal part d'aquest eixample-. Això deixa entreveure que s'està produint una reordenació socio-espacial al nivell territorial d'influència barcelonina, una reordenació en la qual l'eixample Cerdà juga un paper ben diferent dels altres. En l'expansió de la capital s'instal·len burgesies de Barcelona i de les ciutats properes, mentre que als eixamples d'aquestes poblacions s'hi situen fàbriques -les seues de les quals comencen a centralitzar-se cada vegada més a Barcelona- i obrers -la procedència dels quals pot ser de llocs ben pròxims a la ciutat comtal(448).

Entrant més en detall, hem de dir que el fluxe Barcelona-Mataró és menys important que el contrari, Mataró-Barcelona -segons les altes i baixes, 13,7 famílies / any venen de Barcelona entre 1879 i 1900 i 32 famílies / any van a Barcelona des de Mataró-, i no deixa de ser significatiu el percentatge de gent de Barcelona d'entre els que venen a Mataró -21 % del total d'arribades- i el percentatge dels vinguts de Barcelona entre els que van a parar a l'eixample mataroní -27 %- (449). En general, el tema de la mobilitat pot ajudar a entendre, en part, els desfasaments entre creixement demogràfic, creixement econòmic i creixement urbà. Per una banda, les altes mostren que a l'eixample mataroní i des de fora de la ciutat van a parar només de l'ordre del 30 % de les famílies necessàries per ocupar les noves cases. El cens del 1900 confirma plenament aquest punt: el 69 % de les cases de l'eixam-

ple de Mataró han estat ocupades per individus que ja vivien a la ciutat -d'aquest grup de cases, el 57,5 % ha estat ocupat per nascuts a Mataró i el 42,5 % per gent de fora de Mataró però establerta a la ciutat abans d'ocupar cases noves de l'eixample-. Aquestes xifres mostren l'efecte "rebot" que s'està produint: és necessària una certa acumulació abans de poder comprar una casa i, per tant, la gent viu primer rellogada i després es converteix en propietària. Aquest fet encaixa perfectament amb el model del contracte emfitèutic: és més fàcil trobar destinataris i saber quan es pot fer l'operació si els emfiteutes futurs ja viuen a la ciutat; i per aquests, és necessari moltes vegades acumular durant un temps d'espera vivint a lloguer i és més factible, després, anar pagant la casa i el cens amb l'ajut econòmic que suposa tenir un rellogat. També en això sembla evident que s'ha mantingut la continuïtat del model.

En definitiva, l'eixample ha facilitat el creixement urbà, demogràfic i industrial i ha augmentat les inversions immobiliàries amb un paper d'importància creixent dels petits inversors i propietaris. L'eixample, en efecte, ha accelerat aquest augment que porta a una estructura de la propietat més concentrada, i ha accelerat també processos de canvi encaminats a liberalitzar i agilitzar el mercat immobiliari. Per sobre dels canvis, però, pesen encara molt les continuïtats: les fórmules legals encara es mantenen en la major part de les actuacions, les tipologies varien dintre d'uns límits assenyalats per la tradició, els continguts socials instal·lats a l'eixample no fan altra cosa que reforçar les característiques socio-espacials anteriors.

Notes capítol 3.

1.
Vegeu Josep Iglésies, "La població del Maresme a la llum dels censos generals", Mataró, 1971, les obres ja citades de Joaquim Llovet i la de Francesc Costa, "Mataró liberal 1820-1856. La ciutat dels burgesos i els proletaris", Mataró, 1985.
2.
Es discutible, en tot cas, la relació entre l'estabilitat de les xifres de baptismes -Costa op. cit.- entre 1820 i 1857, i l'augment poblacional, sens dubte exagerat -40 %-, entre aquestes dates.
3.
Consulteu les obres de Llovet i Costa citades.
4.
Costa op. cit.
5.
Costa op. cit.
6.
Es ben fàcil constatar aquesta situació analitzant les dades del Registre d'Hipoteques de Barcelona, en els volums corresponents a aquestes poblacions. Per la seva banda, Llovet -op. cit. 1961, vol.2, pg.50- escriu: "... durant el període romàntic de la marina velera catalana la tradició pel mar no rebrota a Mataró de la manera esponerosa amb què ho fa en d'altres poblacions del Maresme, singularment al districte del Masnou (format aleshores pel Masnou, Premià i Vilassar), el qual abans d'acabar la primera meitat del segle sobrepassaava, tant pel nombre d'embarcacions matriculades com pel de pilots i mariners, cadascun dels altres districtes de la província marítima de Mataró" -dades de Madoz-.
7.
Vegeu AHMM, Documents 193: nova versió de projecte de font a la platja, més barata que la solució inicial del 1845.; AHMM, acords 1855, fol.78v i 107v; id. 1858, fol.109v -"industrias de varias clases que ha alejado la prolongación del ferrocarril hasta Arenys..."; fàbriques tancades; "paralización del astillero"...-; id. 1862, fol.124 -donar treball amb les obres de desviament de la Riera "a la multitud de operarios que de él carecen"-; id. 1862, fol.130 -"gran paro en la ciudad"; id. 1864, fol.164 -obres públiques "para dar trabajo a los obreros"-; id. 1865, fol.18 -"estado de miseria de los trabajadores"; id 1865, fol.40 -necessitat de les obres de la Riera en funció de l'atur-; id. 1867, fol.10 -"extrema miseria de los trabajadores de la clase fabril", i necessitat d'obres públiques-; id. 18868, fol.50v -atur dels jornalers de la terra a causa de la sequera: fer el passeig des del gasòmetre fins la Riera de Sant Simó-.
Les dades de Llovet a op. cit. 1961, vol.2, pg.13.
Les referències als acords del segle XIX es donaran en relació al foli i no a la data -dia i més- si l'acord consta d'un nombre important de pàgines que dificulti trobar la cita.

8.
AHMM, acords 1847, fol.115 -prolongació del carrer de Sant Ramon, carrer Aurora, d'orient a ponent i carrer Mediodia, perpendicular; tots a l'horta d'en Golart-; id.1848, fol.117v -4 carrers a l'horta de Micaela de Casanovas Borràs-; AHMM, plànols; id. acords, fols.13v i 15 -carrers del Cós de la senia, prolongació del de Santa Rita, etc.-; les dues últimes propostes en terrenys dels Batllori.

9.
Ja havíem vist, el segle XVIII, com després de la crisi de 20 anys -anys 30 i 40- en sortien reforçades les famílies més importants, amb més tradició.

10.
Intensitat molt alta durant l'etapa 1840-1846; unes xifres semblants a les que es poden donar a Gràcia els anys següents al 1826 -48 cases anys-. Vegeu Teresa Solà i Angels Solà, "El creixement urbà de Gràcia en les dècades de 1820 i 1830. Anàlisi de la urbanització Trilla", a "Actes del I Congrès d'Història del Pla de Barcelona... 1982", pg.390, Ed. la Magrana, Barcelona, 1984.

11.
Ja abans del projecte d'eixample s'ha superat la mitjana del període 1831-1848 -38 establiments el 1877, 40 el 1878, mitjana 39-.

12.
Ara, els conceptes d'"ordre públic" són essencials i en ells hem d'incloure molt especialment la seguretat i la salubritat públiques, qüestions que tindran aplicació ben especial a l'espai burgès del centre: remodelació dels mercats, enllumenat públic...

13.
En aquest sentit, Magí de Vilallonga protagonitzarà l'actuació més palpable.

14.
AHMM, acords 14 febrer 1814 -cessió cotxera-, id. 17 novembre 1815. Es parla de que falten per enderrocar dues cases i no les cinc que completarien el total de 10 del projecte inicial.

15.
El petit terreny al costat de la casa de Vilallonga era el punt idoni per a situar una nova cotxera, en la plaça del Beat Salvador. La proposta no va prosperar i tampoc es va aconseguir, finalment, enderrocar les altres 3 cases del projecte inicial, i connectar debidament les places Gran i del Beat Salvador -AHMM, acords 17 novembre 1815-. El 1818 continuen els problemes funcionals de l'àrea del mercat -congestió a la plaça Gran i a la de Sant Cristòfor- que obliguen a re-situar els diferents revenedors per aprofitar millor l'espai de les tres places bàsiques -Gran, Sant Cristòfor i Tarau o Peixateria--AHMM, acords 4 maig 1818-. El síndic personer Isidre Font i Prats insisteix, però, el 1818, en solucionar el problema de Vilallonga: es tracta encara d'enderrocar les dues cases de la plaça del Beat Salvador -aprovat per "Real Despacho del Supremo Consejo" del 25 de maig del 1816, AHMM, acords 14 setembre 1818-.

16.

Aprofitant una organització espacial -casa i cotxera al davant- prou utilitzada a l'època, serà aquí també l'espai de la cotxera, al davant de la casa principal, el que serà intercanviat i modificat -AHMM, acords 17 novembre 1815-.

17.

La composició social dels veïns del carrer de la Pau fa pensar que no van ser ells sinó els de la plaça de Sant Cristòfor els promotors reals de la idea. Vilallonga podia ser, igualment, un dels interessats en l'operació, en posseir 6 cases, que tenia llogades, al carrer de la Pau.

18.

AHMM, acords 7 novembre 1826. Es tracta de la casa d'un descendent d'en Pou de la Sínia.

19.

AHMM, acords 30 octubre 1827.

20.

AHMM, acords 21 desembre 1840, 10 maig 1844 -plànol de Miquel Garriga i Roca- i 1861, fol.116. El 1843, Garriga i Roca farà el projecte d'empedrat i font per la plaça; vegeu Fig.62.

21.

Vegeu proposta citada en AHMM, acords 1864, fol.106; el 1862 s'instal·larà l'escola pública a la casa de la Fleca.

22.

AHMM, acords 9 desembre 1814.

23.

AHMM, acords 11 agost 1838 i 3 setembre 1841.

24.

AHMM, acords 1852, fol.162v.

25.

Rectificació del carrer Nou citada a AHMM, acords 1864, fol.19; la del Carreró id. 1852, fol.276; la del carrer Pujol: id. 1867, fols 70v i 123.

26.

AHMM, acords 17 desembre 1798; id. 11 gener 1815; id. 5 setembre 1825; id. 11 desembre 1827 -s'eliminarà el "tambor" del portal de Barcelona preparant la visita del rei-; id. 15 març 1833; id. 7 i 14 novembre 1839 -el "Bando de Buen Gobierno" del 1850 recull ja les diverses restriccions circulatòries-; id. 10 febrer 1840; id. 4 març 1841; id. 1855, fol. 116 i 1857, fol.8v; id, Documents 172 -empedrat plaça Sant Cristòfor, 1859-; id. plànols -plànol de Caballol del 1860 de rectificació de les Escaletes-; id, acords 1866, fols.52 i 56; id. Documents 222 -projecte Cases Consistorials de Garriga i Roca-.

27.

AHMM, acords 22 setembre 1817.

28.

AHMM, acords 16 octubre 1846. L'àrea on poden instal·lar-se vapors es descriu així: "San Pedro parte de oriente, hospital oriente, S. Buenaventura oriente, subida de casa Masot oriente, San Bruno oriente, Bonaire cierzo, Argentona dentro cierzo, Argentona fuera cierzo". La descripció queda aquí interrompuda. Pel cas de Barcelona vegeu Jesús Mestre Campí, "Una ciutat emmurallada al temps de la revolució industrial. Barcelona: ciutat, societat i, política (1823-1859)", Tesi Doctoral, Univ. de Barna., Fac. Geo. i Hist., 1985.

29.

La fàbrica quedava situada a la banda nord del carrer i, per tant, fora de l'àrea prohibida. Afectava, però, un carrer del centre clarament en ascens -AHMM, notari Antoni Simon, 24 maig 1849-.

30.

AHMM, acords 14 setembre 1840. El carrer hagués pogut lligar, més endavant, la plaça Gran, el carrer Palau i la plaça de Cuba ! Paradoxalment, el projecte de presons al pati del convent era de Garriga i Roca.

31.

Els particulars havien pogut intervenir en operacions més petites, com els eixamples de places, portant el pes de les intervencions.

32.

"Real Cédula" del 3 abril 1787. Per aquest i altres temes, vegeu la "Novísima Recopilación" -Carles IV, 15 juliol 1805-. Recollida per Modesto Fossas Pi a "Tratado de policia y obras públicas urbanas...", Barcelona, 1878, pgs. 40 i sgs.

33.

AHMM, acords 2 gener, 23 febrer, 9 desembre 1816 i 9 i 20 juny 1816.

34.

Vicenç Monner, regidor, per exemple, viu a la plaça del Beat Salvador.

35.

Són en principi els síndics procurador general i personer els qui faran la "representació" a la Junta de Sanitat sol·licitant, almenys, el trasllat de l'escorxador "desde el centro del casco del Pueblo a otro parage en que por su mayor ventilación pudiese evitar la desgracia que amenazaba". La proposta, però, es recolza en les experiències d'altres ciutats: la Junta, escoltats els facultatius, acorda el trasllat de l'escorxador "siguiendo el exemplo de nuestra Capital y de todas las Poblaciones civilizadas, y bien gobernadas": la instauració d'un criteri general imposat des de l'Estat és doncs vital -AHMM, acords 10 octubre 1817-.

36.

AHMM, acords 14 setembre 1818. A la "Novísima Recopilación" -Ley 5, tit. 40, lib. 70- es diu: "Sin el dictamen e inteligencia de

esta suprema Junta no podrán los Arquitectos ejecutar los planes de los edificios que tengan relación inmediata con la pública salud, como hospitales, hospicios, cárceles, mataderos, almacenes, teatros, Iglesias, etc.; cuidando de la situación ventajosa del terreno, la ventilación, limpieza y aseo para que sean saludables...".

37.

AHMM, acords 9 agost 1824.

38.

Fora de la ciutat no hi ha propietats municipals apropiades per a instal·lar l'escorxador.

39.

AHMM, acords 21 mar; i 2 juliol 1828.

40.

AHMM, acords 12 setembre 1828; id. 18 i 21 gener 1829.

41.

Les obres seran lentes: 1831, inici demolició de les carnisseries; 1833, "tabes" per l'escorxador; 1842, informe obres escorxador i carnisseries; 1869, informe obra escorxador...

42.

El 1889, la "Topografia médica de Mataró y su zona", d'Antoni Franquesa y Sivilla, en descriure aquests escorxadors afirma: "relativamente a su situación, no podemos menos que lamentar el que se encuentre dentro de la ciudad, en contra de los más rudimentarios preceptos de la higiene". S'ha reproduït exactament la situació: l'escorxador continua estant en un lloc inadequat. Aquesta presència a la perifèria, però, no havia molestat als qui van fer la proposta de trasllat des del centre de la ciutat.

43.

Es un problema semblant al que es va produir el 1623, amb una construcció sota la Penya -AHMM, Documents 22-: ara, les cases a construir sota la plaça tapaven la vista de la casa d'un regidor. I el 1841 -AHMM, Documents 192- Peradejordi i Joaquim Martí Andreu faran la nova peixateria a les seves costes per evitar que Pau Gallifa edificués a sobre de l'antic edifici i tapés les vistes.

44.

AHMM, acords 28 abril, 14 maig 1819. Per l'enderroc de les velles peixateries s'havia fet servir també, a part del seu mal estat de conservació, l'argument de la seguretat pública -gent amagada als racons-.

45.

L'anàlisi de les operacions es fa a través de l'estudi exhaustiu del Registre d'Hipoteques de Barcelona i dels fons notariaus consultats.

46.

Joan Ramon Hospital, fabricant d'aiguardents de Palafrugell, continuarà, "a distància", l'operació iniciada per Josep Pannon,

sastre de Mataró, en un procés d'allunyament dels propietaris que ja havíem vist durant el segle XVIII.

47.

Peticció d'Ardevol i permís de l'Ajuntament per urbanitzar el carrers de Santa Marta, Beat Oriol i Montserrat: AHMM, acords 10 i 14 juny 1839 (Fig.67). Continua la tradició de posar el nom del propietari al carrer.

48.

AHMM, notari Antoni Simon 1839, fol.229v -o Registre Hipoteques Barcelona 1839, fol.67-.

49.

AHMM, notari Antoni Simon 1840, fol.99.

50.

Llovet -op. cit. 1961, vol.1, pg.133- relaciona la rectificació dels límits entre Argentona i Mataró amb les dificultats que l'antiga delimitació posava al creixement cap a ponent. Efectivament, si aquesta variació va ser una iniciativa racionalitzadora del Trienni Liberal -1821-, anul·lada el 1824, ara, el 1840, es fa definitivament la modificació: les expectatives de creixement en l'àrea del sudoest semblen obligar a la recuperació de la idea de modificar els límits ampliant en aquell punt el terme de Mataró.

51.

Ritme, però, gens menyspreable: vegeu nota 11.

52.

L'herència de Vicenç Sisternes en favor de Manuel Sisternes -Registre Hipoteques Barcelona, Secció Mataró 1854, Traslación..., vol.6, fol.138- és prou significativa: deixa 5 cases però, sobretot, 113 censos de cases de Mataró.

53.

Fins els anys 40 -vegeu Angels Solà i Teresa Solà, "L'estructura professional del comerç i de les professions liberals de Mataró el 1838", Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria, desembre, 1983-, les activitats industrials estan molt repartides en petits tallers i en els domicilis: tota la ciutat "perifèrica" és una fàbrica. A partir dels anys 40, amb la introducció del vapor, comencen a aparèixer indústries més grans, primer "mimètiques" i després "autònomes" des del punt de vista tipològic. El 1852, en el plànol de Caballol, les fàbriques de vapor tenen ja un paper "emblemàtic", són "monuments". Sobre el Registre fiscal d'edificis, que ha permès l'estudi de distribució de les fàbriques, vegeu nota 114.

54.

Les dates són les de menció en els documents i no sempre les de posta en funcionament. La majoria de les dades en Costa op. cit. i la resta al registre d'Hipoteques.

55.

AHMM, acords 1867, fol.9v.

56.
Biblioteca Central, XV.1.A.ER.7640.MAP II, any 1851: apareixen en aquesta data les 15 cases del barri i les cases per blanqueig.
57.
Continuïtat el 1844 amb Gertrudis Gironés.
58.
Gaspar Collet, Miquel Umbert i Joan Baptista Margenat havien participat, per exemple, en la construcció de la "fortificació" començada l'any 1835 en previsió dels atacs carlistes, i feta amb la mà d'obra dels presidiaris -AHMM, acords 1, 15, i 19 octubre 1835 i 14, 17 i 27 octubre 1837.
59.
Vegeu Costa op. cit. pg.162. Les altres informacions sobre els Margenat al Registre d'Hipoteques.
60.
Manuel Arranz -"Los profesionales de la construcción en la Barcelona del siglo XVIII", pg.113, tesi inèdita, Universitat de Barcelona, Fac. Geo. i Hist., 1979- dona notícies, ja pel segle XVIII, d'acumulacions molt importants aconseguides per alguns rajolers: presenta el cas d'un individu d'aquest ofici que el 1759 té una bòvila a Barcelona i aconsegueix ser el proveïdor d'obra cuita del castell de San Ferran; en pocs anys va poder comprar la jurisdicció del terme de Sal, es va convertir en rendista i va cedir en emfiteusi la bòvila el 1778. En el cas de Mataró, ja varem comentar en el capítol anterior que durant el segle XVIII s'inicia un procés d'acumulació basat en el negoci i l'especulació que giren al voltant dels materials de construcció, procés que es deixarà notar molt més clarament durant el segle XIX.
61.
AHMM, acords 5 baril 1826.
62.
Vegeu Costa op. cit. pg.252.
63.
AHMM, acords 18 febrer 1841.
64.
A Reus, és precisament l'any 1841 quan s'han de donar normes per a la construcció dels maons, ja que els rajolers no complien amb el Ban de Bon Govern -AHM Reus, Llibre d'actes 1841-1846, fols.24 i 26-.
65.
Una vídua Seda apareix a Barcelonà el 1895 -AHMM, Registre fiscal d'edificis-, manté la casa del carrer de Sant Josep i viu a l'eixample de la capital: una situació clàssica de les vídues "rendistes".
66.
Recordem les dificultats d'Andreu Llauder Ardèvol amb els seus acreedors.

67.

AHMM, notari Desideri Torras 1834, fol.55v; 1839, fol.6v. El 1839: "teniam convingut... edificar de compte dels dos... set habitacions a expensas comunas, esto es, fent ell tots los treballs del ofici de mo de cases y pagant tota la pedra y rajola que fos necessaria y subministrant tota la fusta y donant jo tot lo necessari per comprar la cals y guix y per pagar les mans de fuster y tota la ferramenta, mediant que después de conclosas las ditas set habitacions, o bé degué donarme y pagarme tot quant jo li hagues adelantat y lo interés de est adelanto al 3 % a més de les pensions del cens corresponent a ellas des del 1 de gener 1837 en que comença a ocuparse dit terreno, quedant jo en tot cas ab la obligació de fer-li un establiment perpetuo del terreno.. o bé que hagués de donarme una de ditas habitacions". El 1834: "'pagadera la primera pensión en el día que tendrá concluidas y alquiladas las casas si es antes de tres años y sino antes de tres años próximos". La posició de Seda i Torras davant de les ordinacions és clara. Així, ambdós estipulen que: "Seda es farà responsable de no ser de pedra picada. "les cantoneres que donen a la baixada de Fogueras... ni les abertures del primer pis...", davant de possibles "instàncies" de l'Ajuntament, "en el cas inesperat de ser promogudes" -AHMM, Documents 196-.

68.

Recullen els establiments, per exemple, que han de ser les reixes "de hierro" en les finestres "por tenerlo asi dispuesto el Ay -vegeu per exemple AHMM, notari Antoni Simon 1839, fol.229v-.

69.

AHMM, notari Jaume Fins 1831, fol.9.

70.

AHMM, acords 24 maig i 15 juliol 1844. Vegeu secció plànols 1844 núm.23: colors de façanes, plànol del mestre de cases Gerònim Boada.

71.

"Bando de Buen Gobierno de la Ciudad de Mataró". Imp. Josep Abadal, Mataró 1850 -un exemplar a l'AHMM, Documents 223-.

72.

AHMM, notari Antoni Simon 1844, fol.379. Torras era, en aquest cas, més "sensible" al problema que l'Ajuntament; les queixes dels veïns pròxims als forns havien fet veure als propietaris les possibles dificultats a l'hora de trobar nous emfiteutes -queixes del 30 d'agost del 1830 dels veïns del costat de les cases noves del carrer de la Mercè a causa del forn de Joan Seda: AHMM, acords d'aquesta data-.

73.

AHMM, acords 22 abril 1833.

74.

AHMM, acords 11 abril 1834.

75.

AHMM, acords 28 abril 1834. Això no resultaria suficient, i el 26 març 1839: "habiéndose notado que por parte de algunos albañiles no se empleaba en la edificación en que se ocupaban la argamasa

en los términos dispuestos en el artículo 17 de las ordenaciones de policía vigentes, ha acordado el Ay. llamarles a todos para interesarles nuevamente en dicha disposición..." -AHMM, acords-.

76.

El 1838 -AHMM, Documents- encara es controla que les finestres siguin de pedra; en canvi, el 8 març 1839 -id. acords- Seda diu que si li deixen realitzar l'obertura de carrer que sollicita farà els balcons de pedra: una oferta que, teòricament, era una obligació seva. El 12 agost 1841 -id. acords- encara es denega permís a Peradejordi per fer una finestra de totxo.

77.

AHMM, acords 25 febrer 1848. El regidor Baladia diu que el totxo dóna "major cohesión y consistencia" i que "a Barcelona ho fan així i que és més barat". El 27 març 1848 -acords- ja es concedeix permís a Josep Arch per "construir con ladrillos los balcones y ventanas de 2 casas en c. Cuba".

78.

AHMM, acords 3 febrer 1846.

79.

AHMM, acords 1847, fol.128v; 1848, fol.33v i fol.22v; 1849, fol.22v; id notari Antoni Simon 1850, fol. 55v, 58v, etc..

80.

AHMM, acords 10 juny 1839; id. 1875, fol.112v.

81.

La venda, com a substitut de l'establiment, existeix, però es fa difícil trobar exemples: és a Sant Joan de Vilassar, el 1806, on trobem operacions amb patis venuts -7 patis a un total de 125 lliures i amb mides de 28 pams x 37 canes, al carrer Nou-, i els promotors són precisament Maria Josep Campllonch de Veríbol i Fèlix Antoni Campllonch de Velada i Guarro, veïns de Mataró -Registre Hipoteques Barcelona, 1806, fol.46-. En aquesta ciutat, serà molt més tardana la introducció apreciable de la venda.

82.

AHMM, acords 11 juliol 1817.

83.

L'actuació per eixample de places, comuna al centre, no és habitual a la perifèria. "El Mataronés" del 26 novembre 1876 denuncia que "cuando todo el mundo creía ver los terrenos que ocupan 2 casitas en Pta Batlleix convertidos en plazuela (cual acordó el Ay hace unos meses) cambia de parecer y acuerda "adelanten aquellas casas hasta la línea de las demás de la propia calle" -es tractava d'aprofitar l'enderroc de la casa de la cantonada Muralla de la Coma-carrer de Valldeix per fer una plaça afegint la casa del costat; s'hi van oposar Gregori Arch, Joaquim Esquerra, Antoni Gualba i Miquel Matas, alguns d'ells ben interessats en un creixement "sense concessions": AHMM, acords 14 juliol 1876; informe desfavorable de l'arquitecte municipal Joan Cortés id. 20 novembre 1876-.

84.

AHMM, acords; id.id.

85.

La numeració de les cases, feta a finals del segle XVIII, la divisió en barris i el seu control per alcaldes i la proposta de límits al creixement no deixen d'estar relacionats amb pràctiques de control de la població. El projecte del 1817 d'enllumenat públic està clarament lligat a la "seguretat nocturna" dels qui no han de dormir d'hora per treballar a l'alba. És el mateix Ajuntament el que reconeix que els obrers disfrutaran poc de la llum artificial: la millora de l'enllumenat de gas va ser, a més de millora en les fàbriques, millora del control al centre de la ciutat.

86.

AHMM, Documents 192, plànol.

87.

AHMM, acords 18 setembre 1807.

88.

AHMM, acords 9 novembre 1818; id. 1849, fol.88v, plànol; id.1867, fol.9v i fol.41; id. 10 octubre 1871; 1876, fols. 13 i 51; id.23 febrer 1883.

89.

AHMM, acords 7 novembre 1817. Vegeu a l'AHMM: "Proyecto de desviación de la Riera de Cirera y demás afluentes a Mataró", de Palau i Cabanes i "Topografía médica de Mataró y su zona", de Franquesa op. cit., obres en les quals es fa un resum -incomplet- dels projectes de desviament de la Riera de Cirera. Plànol del projecte de Miquel Umbert al Museu Comarcal del Maresme, Mataró. Del text que acompanyava el projecte -conservat igualment al Museu Comarcal- convé citar el paràgraf amb el qual Umbert invita als mataronins a realitzar el desviament de la Riera: "Mataronenses, decididos á esta empresa, que de suyo no es ardua; no os arredren las pequeñas dificultades que puedan atravesarse en su ejecución: dedicaos á un objeto de mucha trascendencia para vosotros, y en el que interesais con vuestras fortunas, y aun tambien con vuestras personas; no os detengan obstáculos efímeros, y no podrán ser otros los que con especiosos pretextos, y só colores fingidos se pretendan ecsagerar: cerrad los ojos á toda oposición infundada; ahunao para tan apreciable obra: reflexionad que en caso contrario se perdería la mejor oportunidad que se os habrá ofrecido hasta ahora y que unas pocas casas que se viniesen abajo á la fuerza de alguna inundación, una sola persona que desgraciadamente perdiese la vida en tamaña desgracia, serían un sacrificio incomparablemente mas sensible y mas costoso, que el que prestaréis ahora manifestandoos dóciles á las amonestaciones de la Amistad, á la voz de la Autoridad, á las indicaciones del interés, y á los gritos de la humanidad. No esperéis las amarguras de un día desgraciado en que un suceso infausto que á poca costa podeis ahora prevenir, promueva entre vosotros y sin fruto deseos mas difíciles de realizar y suscite remordimientos inextinguibles. Más nada de esto puede temerse de un pueblo tan civilizado y obediente cual lo es Mataró" - informacions sobre l'existència de text i plànol facilitades per Carles Marfà-. No tenim referència documental de la proposta del 1843: donat que Franquesa es limita a transcriure el text de Palau i Cabanes, és possible que es tracti d'un error d'aquests, que confonguin el projecte del

1843 amb el d'Elies Rogent, que no citen, del 1852. Expedient del 1850 a AHMM, Fomento 2.2.1, 5.1851 "Proyecto de rectificación Rambla de Cirera" -Miquel Garriga i Miquel Umbert comenten davant del jutge de primera instància l'escrit presentat per l'alcalde Melcior de Palau sobre possibles inundacions-. Sobre els projectes de Rogent: AHMM, acords 1851, fol. 18v i 1862, fol.124 i AHMM, Fomento 2.2.1., 5.1851: "Proyecto rectificación Rambla de Cirera", no comentat en les fonts esmentades; inclou plànols del 23 d'abril del 1851 de les dues solucions "per sobre" i raonament que subratlla la poca pendent del rec del Molí i el fet que les noves construccions apareixen a l'oest; Fomento 2.2.1., 4.1862: "Proyecto de un canal de desvío de todas las aguas que entran en la ciudad de Mataró" -un projecte que segons Palau i Cabafies limitava molt l'eixample i era molt costós en funció de les expropiacions i les obres necessàries per no interrompre les vies de comunicació-; la solució d'aquests autors, en canvi, és prou satisfactòria, encara que, com recorda Franquesa, s'havia de completar amb un altre desviament a l'est de la ciutat.

90.

El 1803 faltava, a un punt tan "central" de la perifèria com era el Camí Reial sota la Creu d'en Ramis -AHMM, acords 27 setembre 1803-.

91.

AHMM, Documents 69.

92.

Vegeu la "Topografia mèdica " de Franquesa op. cit.

93.

AHMM, Documents 193.

94.

El 21 maig 1871, "El Eco de la Costa" recull el fet que els veïns de la plaça de Cuba i carrers pròxims "tracten" de dirigir a l'Ajuntament una exposició en el sentit que "si bien todas o casi todas sus casas han tenido durante muchos años agua de pie procedente del señor LLauder, como la escasez de su manantial no es suficiente para atender a los muchos compromisos que tenía contratados, se ven en el caso de tener que ir a buscarla o en la fte de Sta Teresa o en la de la Rambla frente al mesón de la Cruz; ptoos ambos bastante lejanos de aquella barriada... la Corporación popular debiera tomarla en cuenta, tanto más cuanto con las obras que con laudable celo se han ejecutado y se ejecutan en las minas del común, ha aumentado considerablementè su caudal de aguas". Les solucions per la perifèria, però, no progressen fàcilment. La referència del 1869 apareix entre papers de l'Ajuntament datats el 1875.

95.

AHMM, acords 1817, fol.17 i 1868, fol.11.

96.

vegeu Costa op. cit. pg. 68.

97.

AHMM, Fomento 15.

98.

Pel que fa als problemes urbanístics, l'11 d'abril del 1828 -AHMM, acords- es denuncia l'ocupació d'una "bocacalle" en la banda sud del carrer de la Mercè: són precisament les cases que dificultaven durant anys el desguàs del carrer -vegeu AHMM, Documents 222-; el 1873, ordre del governador per desocupar les "bocacalles". El problema de la indecència apareix també en el control del camí que anava del carrer de Sant Benet al de la Mercè o futur carrer de Cuba -AHMM, acords 21 novembre 1832-.

99.

AHMM, acords 8 gener 1826; id. 1848, fol.11.

100.

AHMM, acords 13 octubre 1802.

101.

AHMM, acords 25 juny 1840.

102.

AHMM, acords 24 abril 1840; id. 1848, fol.39.

103.

AHMM, acords 1852, fol.27. Una visió ben significativa en una ciutat que és, en bona part, una ciutat de gent de mar.

104.

AHMM, Documents 180 i id., acords 1864, fol.160 i 1965, fol.40; id. 1966 fols. 13, 52 i 56; id. 1868, fol.50v -el mateix any 1868 es comptabilitzen ja les quantitats invertides: AHMM, Documents 172-.

105.

Entenent per "casa" una parcel·la edificada amb entrada pròpia des del carrer. Els recomptes i les xifres que normalment es donen no tenen en compte que les "cases" no són unitats fixes sinó elements modificables i subdivisibles.

106.

Part de l'increment entre 1857 i 1819 pot atribuir-se al període 1798-1819, però serà una aportació realment molt petita.

107.

Vegeu, per exemple, la subdivisió d'una casa de la plaça del Beat Salvador en quatre unitats el 1849, en època de crisi: Registre Hipoteques, traslació 1, 1849, fol.85. En canvi, entre 1873 i 1895, amb el projecte d'eixample en marxa, no hi ha subdivisió de cases al centre: aquest podria ser un dels objectius del pla d'eixample.

108.

Es el cas dels Vilallonga al carrer de Sant Simó. El procés general s'aturarà després de l'eixample: entre 1873 i 1895 no sembla haver, com hem dit, subdivisió de cases al centre.

109.

Vegeu, per exemple, la reforma que transforma el 1854 en casa de planta baixa i quatre un edifici de la plaça de Sant

Cristòfor-carrer Pujol -AHMM, Documents 229, 1954 núm. 5-.

110.

AHMM, Governació 51, Padró del 1835.

111.

L'ocupació de les cases no varia en el temps de forma uniforme, sinó en funció de la conjuntura. El 1819: 1,06 focs / casa = 5,3 habitants / casa a la ciutat del "dintre" i 1,18 focs / casa = 5,92 habitants / casa a 16 carrers del "fora". La diferència - 0,61 habitants / casa- és acusada, encara que hi hagi moltes cases buides: la crisi fa compartir les cases i emigrar i acusa les diferències -AHMM, Documents 224, recompte per barris del 1819-.

112.

No és lògica la sèrie 1853 = 13500 habitants; 1857 = 16595; 1877 = 17413, però sí que és possible un cert augment de la població -en el període de crisi 1847-1874- no tan exagerat com el que indiquen aquestes xifres -les dades a Costa op. cit. pg.33 i Llovet op. cit. 1961, vol.2, pg.145-.

113.

Per les alçades de cases el 1851: AHMM, Cadastre núm. 255.

114.

Les dades del 1895 s'obtenen a partir del "Registre fiscal d'edificis" del 1895 -ACA, Hisenda 8929 a 8938, index alfabètic a id. 8941; es poden trobar també a l'AHMM, Cadastre nùms. 264 a 274, però a l'ACA hi figuren, a més, les actualitzacions posteriors al 1895.

115.

Les solucions de cantonada són sempre les mateixes: la mitgera es converteix en façana sense cap transformació tipològica -vegeu AHMM, Documents 228, 1847 núm. 4, cases del carrer Beat Oriol, vegeu Fig.126-.

116.

Al recompte esmentat del 1819 apareix una casa d'"escaleta" al carrer de Sant Elies. Vegeu també AHMM, Documents 228, 1847 núm. 7, on apareixen dues cases amb façanes que semblen respondre a cases d'escaleta, vegeu Fig.82.

117.

Recordem aquella disposició del segle XVIII en la que es demanava que els magatzems fossin iguals que les cases. A les àrees velles és senzill adaptar cases per instal·lar-hi fàbriques petites que mantenen l'aspecte de cases de cós.

118.

AHMM, Documents 228, 1840 núm. 1; 1844 núm. 8; id. 229, 1859 núm. 1; 1961 núm. 8; 1862 núm. 16.

119.

Vegeu Angels Solà i teresa Solà "L'estructura professional...", op. cit.

120.

AHMM, Documents 224.

121.

AHMM, Documents 224.

122.

L'Ajuntament és ben conscient de l'especialització socio-espacial de la ciutat. El 1817, en tractar la qüestió de l'enllumenat públic, reconeix que "hay barrios enteros cuyas casas son habitadas por la gente menos acomodada del pueblo" -AHMM, acords 11 juliol 1817-.

123.

AHMM, Cadastre núms. 228 i 241.

124.

Fins aquí consten aquelles que tenen 5 o més elements a "dintre" i cap fora muralles; a partir d'aquí, aquelles que tenen 5 o més dintre i algun fora.

125.

Igual criteri de classificació que a nota 124.

126.

Els mateixos criteris que a nota 124.

127.

AHMM, Cadastre núms. 255 i 214.

128.

El 1856, un text de l'Ajuntament defineix dos centres urbans: el de l'àrea de les carnisseries i el de la plaça de Santa Anna, és a dir, el tradicional i el nou: ara ja s'ha capitalitzat plenament la potencialitat de centre que l'estructura física donava a aquella plaça -AHMM, acords 1856, fol.173-.

129.

La desaparició de les muralles ha tingut poca influència: l'estructura física estava ja prou definida i no s'ha actuat amb voluntat de canvi. En tot cas, es produeix una millora del carrer d'Argentona fora -era un carrer ample- i del de Sant Josep fora.

130.

La classificació elaborada per nosaltres està basada en impostos ja realitzats; la de l'Ajuntament és un pas previ per aplicar-ne d'altres -AHMM, acords 19 octubre 1835-.

131.

AHMM, Cadastre núms. 103, 152, 184 i 247.

132.

De tota manera, s'ha de ressaltar la millora, ja vista anteriorment, del Camí Reial i del "Tras Santa Anna".

133.

La creació de l'eixample de Barcelona dona un exemple clar de formació d'un nou marc per a la burgesia. Però també a ciutats

com Manresa es produeix la reinstal·lació d'aquesta classe en punts allunyats del centre i adaptats a les noves necessitats higièniques i representatives. Con escriu Josep Oliveras Samitier -"El análisis de las ordenanzas municipales en el siglo XIX: el caso de Manresa", a "Urbanismo e historia urbana en el mundo hispano", Segundo Simposio, 1982, E. Univ. Comp., Madrid, 1985, pg.520-: "En los sectores cercanos a las fábricas se forman barrios obreros, mientras que las clases dirigentes empezarán a desplazarse hacia las carreteras y el Paseo de nueva urbanización" -terminada la guerra carlista-. En un altre treball -"Desenvolupament industrial i evolució urbana a Manresa (1800-1870)", Caixa d'Estalvis de Manresa, 1985-, Josep Oliveras afirma: "... la ciutat en els inicis de la revolució industrial estava completament jerarquitzada, i no serà fins al final d'aquest període, amb la construcció d'edificis al llarg de les muralles del Carme i Sant Francesc, així com de les carreteres de Vic i Cardona, que aquest ordre comença a trencar-se, perquè les noves cases edificades en aquests llocs seran de categoria arquitectònica i habitades per famílies amb posició econòmica més alta que la de molts dels propietaris de cases situades en carrers propers al centre urbà prestigiats de la ciutat vella".

134.

Martí Bassols Coma' "Génesis y evolución del derecho urbanístico español 1812-1956", Ed. Montecorvo, 1973, pgs.76 i 81.

135.

Bassols op. cit. pgs.82 i sgts. i pg.100.

136.

Vegeu una aproximació que va en aquest sentit a Josep Oliveras "EL análisis...", op. cit..

137.

A més, el govern polític queda clarament definit com a competència dels alcaldes -"Decreto XLV de 3 de febrero de 1823"; "Ley para el gobierno económico de las provincias", a "Colección de los decretos y órdenes generales expedidos por las Cortes extraordinarias que comprende desde 3 de octubre de 1822 hasta el 19 de febrero de 1823". Tomo X. Madrid. Imprenta de Don Tomás Alban y compañía, 1823, pgs.171 i sgs.

138.

"Real decreto para el arreglo provisional de los Ay del Reino" -23 juliol 1835-, a "Decretos de la Reina nuestra señora doña Isabel II dados en su real nombre por su augusta madre la Reina Gobernadora y reales ordenes, resoluciones y reglamentos generales expedidos por las secretarías del despacho universal desde 10 de enero hasta fin de diciembre de 1835", Tomo vigésimo, imprenta real, 1836.

139.

"Ley de ordenación y atribuciones de los Ayuntamientos" -8 gener 1845- a "Colección de las leyes, decretos y declaraciones de las Cortes, y de los reales decretos, órdenes, resoluciones y reglamentos generales expedidos por las secretarías del despacho desde 1 de enero hasta fin de junio de 1845", Tomo XXXIV, Madrid, imprenta nacional, 1845. Modesto Fossas Pi, a "Tratado de policía y obras públicas urbanas...", Barcelona 1878, pg.210, escriu:

"Las facultades de que... disfrutaban los Municipios por la ley de 1845 eran restringidas, gracias al espíritu exageradamente centralizador que en ella preside, no siendo por tanto de extrañar que la derogación ó reforma de esta ley fuera generalmente deseada en todas las provincias del Reino, antes de que la revolución de setiembre de 1868 acabara con ella. Los Ayuntamientos podían, sí, y debían deliberar y acordar sobre todas las construcciones municipales, así como sobre todos los asuntos de Policía urbana que en la localidad se debatían, mas en el mayor número de casos no eran ejecutivos sus acuerdos, sinó después de la sanción de la Autoridad superior, previo un engorroso y prolongado espedienteo. Los estrechos límites á que por el párrafo 4 del art. 80 quedaban reducidas las cantidades que por sí y sin aprobación superior, podían invertir en mejoras materiales, sin duda pecaban de ridículos, llegando hasta el absurdo, si en la práctica no hubiese sido repetidamente infringida aquella disposición".

140.

"Real decreto, creando, bajo la dependencia del Ministerio de la gobernación, una Junta Consultiva de Policía urbana, y determinando sus atribuciones" -4 agost 1852-, a "Colección legislativa de España", Imprenta nacional, segundo cuatrimestre 1852, tomo LVI. La seva funció principal era ; "Formar el proyecto general de alineaciones de Madrid y sus afueras, y revisar cualquier otro análogo, que se la encargue, de las demás poblaciones importantes", i pretenia, per tant, ajudar en l'aplicació de la llei del 1846 sobre "plànols geomètrics" de les poblacions. La reafirmació de la Junta a "Real decreto, creando una Junta Consultiva de Policía urbana" -25 setembre 1857-, a "Colección legislativa...", tercer trimestre 1857, tomo LXXIII. La reorganització a "Real decreto, reorganizando con la denominación de Junta Consultiva de Policía urbana y edificios públicos, la creada en 4 de Agosto de 1852, y restablecida en 25 de Setiembre de 1857" -17 agost 1859-, a "Colección legislativa...", tercer trimestre 1859, tomo LXXXI.

141.

AHMM, acords 20 desembre 1864.

142.

"Ley de Ayuntamientos" -5 juliol 1856-, a "Colección legislativa...", tercer trimestre 1856, tomo LXIX.

143.

Op. cit. pg.212. I res va variar tampoc el 1870 amb la llei del 20 d'agost: "... existen en esta ley iguales ó semejantes limitaciones que en las que han regido antes que ella pues así en una como en otras, necesitan de la aprobación superior de los acuerdos de los Ayuntamientos sobre formación y reforma de ordenanzas municipales, sobre creación, supresión y reforma de establecimientos municipales y sobre arrendamiento, enajenación y adquisición de bienes inmuebles".

144.

Ja hem comentat com la Junta Consultiva semblava sorgir per posar en marxa la formació dels plànols geomètrics. "Real orden mandando que los Ay de los pueblos de crecido vecindario hagan levantar

el plano geométrico de las poblaciones" -25 juliol 1846-, a "Colección legislativa...", tercer trimestre 1846, tomo XXXVIII. Una real ordre del 20 febrer 1848 precisa que els plànols es faran a les "capitales de provincia y poblaciones de crecido vecindario", que "cuentan en su término o en los inmediatos arquitectos o ingenieros que puedan levantar dichos planos". Una instrucció de la Diputació de Barcelona del 19 desembre 1859 precisa que l'aplicació afecta les poblacions de més de 8000 habitants i dóna normes de presentació que arquitectes com Miquel Garriga i Roca compliran en les seves actuacions a Mataró. "Ley, fijando las reglas que han de observarse en las obras para el ensanche de las poblaciones" -29 juny 1864-, a "Colección legislativa...", primer semestre 1864, tomo XCI. "Real decreto, aprobando el adjunto reglamento para la ejecución de la ley de 29 de junio de 1864, relativa al ensanche de las poblaciones" -25 abril 1867-, a "Colección legislativa...", primer semestre 1867, tomo XCVII. "Ley, declarando obras de utilidad pública las de ensanches de poblaciones" -22 desembre 1876-, a "Colección legislativa...", segundo semestre 1876, tomo CXVII. "Reglamento para la ejecución de la ley de 22 de diciembre de 1876, relativa al ensanche de las poblaciones" -19 febrer 1877-, a "Colección legislativa...", primer semestre 1877, tomo CXVIII.

145.

AHMM, acords 2 setembre 1816.

146.

AHMM, acords 17 març 1836.

147.

Ja varem comentar que el decret del 1835 sobre Ajuntaments obligava al "refrendo" per part del governador de les iniciatives municipals. El 1844, per exemple, l'informe i el plànol de Garriga i Roca per enderrocar 2 cases davant la porta petita de l'església passa a l'aprovació superior. El Ban de Bon Govern del 1850, igualment, porta l'aprovació del govern de la provincia.

148.

Oliveras "El análisis..." op. cit. pgs. 514 i 515, cita el text recollit aquí i subratlla el tema: "El control del Gobierno Central sobre los temas legislados por el Municipio y entre ellos las ordenanzas, se basaba en que las normas municipales debían adaptarse a la legislación del Estado en materia urbana. La supervisión y el control efectivo se realizaba por medio del gobernador civil que era quién tenía el poder para aprobar o suspender las distintas ordenanzas, independientemente de los informes consultivos elaborados por la Diputación Provincial". El recull del 1865 porta per títol: "Colección de disposiciones sobre policía urbana y construcciones civiles, que deberán tenerse presentes en cuantos casos ocurran relativos á estos importantes ramos de la Administración en esta provincia".

149.

Circular del 21 gener 1867 -BOP 23 gener 1867-. Una altra circular del 30 març 1867 dóna un "Indice de Ordenanzas municipales", a la vista de les incorreccions que presenten les que han estat remitides al govern civil: "muchos Ayuntamientos han remitido proyectos de Ordenanzas que contienen varias dispo-

siciones que es preciso no omitir, hallándose también incompletas muchas materias de las que deben comprender y aun conteniendo algunas de ellas preceptos contrarios á la legislación penal vigente; y visto que algunos Ayuntamientos han pedido instrucciones para la redacción de las Ordenanzas mandadas formar por este Gobierno, he acordado publicar en el Boletín Oficial el siguiente Índice de las materias que debn comprender...". Aquest interès per millorar les condicions del creixement urbà queda lligat a un control cada vegada més estricte des del govern civil. El 1867 -AHMM, acords 1867, fol.70-, any de la circular anterior, una disposició del governador nega l'anomenament d'arquitecte municipal fet per l'Ajuntament de Mataró en la persona de Garriga i Roca, i disposa que es compleixi l'article 13, segona part, de la circular del 19 gener 1865 -citada- que mana enviar al govern civil els plànols per edificar i els expedients de policia urbana i obres comunals.

L'interès de la Diputació de Barcelona era, però, anterior. Modesto Fossas Pi, op. cit. pg.467, ho deixa ben clar: "Iban transcurriendo los años y la Superior disposición de 25 de julio de 1846 (plànols geomètrics) no se cumplía con la eficacia que era de desear, cuando la Diputación de la provincia de Barcelona trató de hacer efectiva en la misma dicho cumplimiento, y á este fin dictó una circular en 19 de Enero de 1855, que recordó y amplió en 28 de Febrero de igual año...", en la qual "determina de un modo mas concreto que no lo hizo el Gobierno, las poblaciones de su provincia obligadas al levantamiento del plano, extendiendo esta obligación á todas las que son cabezas de partido, sin perjuicio de que voluntariamente la acepten tambien las demás. Es de aplaudir el celo de esta corporación, y se comprende que conocía los verdaderos intereses de los pueblos, pues que no solo les exigía la presentación del plano sino tambien la de las ordenanzas de buen gobierno cuya redacción les pidió".

150.
AHMM, acords 1852, fols.162v, 164v i 276v.

151.
AHMM, acords 23 setembre 1800, 13 agost 1802, 5 juliol 1805.

152.
Millora del Camí Reial el 1802 -canalització aigües Riera i enderroc cases: AHMM, Documents 192 i acords 13 agost 1802- "en caso de venir S M". El 25 juny 1840 -acords- la "llegada de S M Isabel II" implica eixamplar la carretera del Ravalet a La Havana.

153.
AHMM, acords 1867, fol.41.

154.
En un altre ordre de coses, serà el capità general, el 1836, donarà l'ordre de fortificar la ciutat -AHMM, acords 3 març 1836- i també els militars els qui decidiran sobre l'ampliació i millora dels quartels.

155.
Op. cit. pg.200 i sgts.

156.
El ferrocarril crea, lògicament, noves servituds: es necessita el vist-i-plau de la companyia en el traçat dels tancaments del carrer de Sant Felicià -AHMM, acords 1862, fol.121- o, poc abans de l'eixample, com veurem, en el traçat del passeig del Callao.
157.
AHMM, acords 28 abril 1819; 9 agost 1824; 12 setembre 1828.
158.
AHMM, acords 13 novembre 1815; 10 març 1817.
159.
Es el cas, entre molts d'altres, del propietari Matas, el 1847, quan no vol aplanar el terreny del carrer on ha construït -AHMM, acords 1847, fol.153; 1848, fol.18-.
160.
AHMM, Documents 196. Es tractava de la construcció de cases, sense prèvia obertura del carrer. Torras solucionava el problema realitzant una única entrada per un punt de la seva finca: "en la misma capital del Reino la villa de Madrid me han informado que hay una casa con 300 habitaciones con 2 solas puertas que dan a las calles públicas...".
161.
AHMM, acords 17 abril 1834. Consultat l'assessor, l'Ajuntament decideix fer venir un "arquitecto aprobado de la Ciudad de Barna".
162.
AHMM, acords 16, 17 i 20 setembre 1841; 2 juny i 23 agost 1842.
163.
AHMM, acords 23 agost 1842.
164.
AHMM, acords 6 maig 1843.
165.
AHMM, acords 1841, fol.32.
166.
AHMM, acords 1847, fols.127 i 153v.
167.
AHMM, acords 1878, fols.45v i 56v. Poc després, Melcior de Palau va formar el plànol "con arreglo a las instrucciones que se le dieron a interés de la conveniencia de la localidad" -acords 1878, fol.56; vegeu plànol a l'AHMM, "Alineaciones" núm.191, vegeu Fig.90-.
168.
Vegeu: Arxiu de la Diputació de Barcelona, lligall 917, núm.122, 1878. Expedient de la casa de Joaquim Coll i Guanyabens al Carreró. La comissió va expressar que "oido el arq. de la Diputación es de dictamen que mientras se encuentre la importante ciudad de Mataró en el tan injustificado como lamentable caso de

no tener sujeta á nueva alineación oficial aprobada la nombrada calle, procede levantar la suspensión de las aludidas obras...". AHMM, acords 22 novembre 1878 i 1879, fol.212. Que els conflictes en els temes de les realineacions sovintejaven, i que les atribucions de cada un dels protagonistes legals del procés no estaven clares queda ben patent en el seguit de disposicions oficials sobre la matèria i en el nombre considerable de plets que es van originar. Així, per exemple, tenim la "Real Orden" sobre "Reparos ú obras en las casas no alineadas", del 9 febrer 1863, que intenta corregir "la mala interpretación de lo dispuesto en la Real Orden de 30 de noviembre de 1857", copiada per Mariano Calvo y Pereira a "Arquitectura legal. Tratado especial de las servidumbres legales y sus aplicaciones en las construcciones civiles", Madrid, 1870, pg.473. I el mateix autor recull una sèrie de plets que il.lustren el que hem dit, datats entre 1855 i 1869 -id. pgs.478 i sgs.-.

169.

Archivo Histórico Nacional, Madrid, Serie obras públicas, Sección fondos modernos, legajo 81.

170.

Denegada la sol.llicitud, el 1840, de construir una casa en el carrer del Cós, que és una "embocadura", encara, entre els carrers de Sant Agustí i Sant Antoni -AHMM, acords 17 juliol 1840-.

171.

AHMM, acords 2 maig 1839; 10 i 15 juny 1839, vegeu Fig.67; i 31 desembre 1840; el parcel.lari del carrer de Sant Joaquim devia ser presentat per Ramon Matas - plànol del 1840 aprovat el 1842-.

172.

AHMM, acords 19 juny 1846.

173.

Tindrem ocasió de comentar el paper de l'arquitecte Pere Serra Bosch en aquesta qüestió. El 1840 tenim un exemple de la posta en pràctica d'aquesta mesura de control: un propietari és obligat a fer plànol de la casa que vol construir -AHMM, acords 12 març 1840-.

174.

AHMM, acords 11 abril 1834.

175.

AHMM, Documents 223.

176.

AHMM, Documents 223.

177.

AHMM, Documents 223.

178.

AHMM, acords 3 febrer 1846. S'havia de fer un conducte per la paret des de la coberta fins a la vorera. Aquesta millora, ho comentarem més endavant, és el producte de l'actuació de Garriga

i Roca -informe sobre les obres de Joan Seda: AHMM, acords 18 febrer 1841 i id. Documents 192-. També la intervenció "preparadora" a la plaça de Cuba serà de Garriga. La col·lecció de noves normes a afegir a les vigents, acordades el 3 febrer 1846, recollien l'obligació de realitzar les clavegueres.

179.

A més, no es recull la disposició del 1846 sobre amplada mínima dels cosos -24 pams-, quelcom ben significatiu, ni s'inclou tampoc la norma que definia les obertures de les cantonades.

180.

AHMM, acords 24 març i 15 juliol 1844.

181.

AHMM, acords 1875, fol.45.

182.

AHMM, acords 1877, fol.46. Josep Sauri Font, mestre d'obres, havia presentat ja, el 27 setembre 1872 -acords-, un "proyecto de ordenanzas de policia de seguridad de las obras y mejoras locales sobre la construcción y reparación de edificios"; el seu paper serà important en la línia de millorar el control i les normes urbanístiques.

183.

"Real Orden" del 30 maig 1849 sobre clavegueres, neteja de carrers...

184.

AHMM, acords 23 setembre 1833. Aquest any, Bot ofereix el plànol a l'Ajuntament amb un altre de les cases consistorials i les presons, que encara tenia ell perquè no li havien pagat.

185.

AHMM, Documents 192. Alineació realitzada per Garriga i Roca el 1840.

186.

AHMM, Documents 192.

187.

La incidència d'aquesta ordre va ser més important del que es considera normalment: a Catalunya són diverses les poblacions en les quals aquests plànols geomètrics es van realitzar i en les quals van tenir una incidència més o menys apreciable en les qüestions de reforma de la ciutat -Barcelona, Igualada, Lleida, Manresa, Martorell, Masnou, Reus, Sabadell, Valls, Vic, Vilanova...-. Posteriorment van aparèixer la "Real Orden" del 16 juny 1854 i la "Instrucción" per a l'execució dels plànols d'alineació del 19 desembre 1859. De tota manera, els entrebancs en els tràmits i les dificultats econòmiques de les poblacions van fer que, en general i en tota Espanya, el resultat de la llei, encara per estudiar, no sembli espectacular. Així, Modesto Fossas i Pi, op. cit. pg.464, escrivia: "Digna de aplauso es esta Real orden, porque el objeto con ella propuesto viene á constituir los fundamentos de toda mejora urbana, que precisamente ha de basarse en la forma geométrica de la población y en las líneas que siga el

trazado de sus calles, plazas y paseos, más a pesar de esto y con todo y haber fijado en ella el plazo de un año para que estuvieran los planos presentados al Ministerio, es un hecho tan cierto como vergonzoso, que despues de transcurrido no solo aquel plazo, sino el de 25 años mas, se halla España sumamente atrasada en el cumplimiento de dicha disposición, de modo que son en reducido número las poblaciones que tienen corriente y aprobado su plano oficial". El 16 juny 1854, una "Real Orden" donava un seguit de normes per a la presentació de plànols geomètrics. Segons Fossas -op. cit. pg.466-: "La tramitación ordenada por esta disposición era en extremo engorrosa y centralizadora, pues que obligaba á remitir dos veces los expedientes á Madrid, para que la Junta consultiva emitiera dictámen y para la aprobación la segunda". Más endavant -id. pg.468-,: "La demostración obtenida por los resultados de la esperiencia de que los planos levantados con arreglo á las prescripciones de la Real orden del año 1846 no resultaban tan completos como era de desear, ni llenaban los requisitos convenientes para poder hacer sobre ellos un buen estudio de alineaciones, motivó la Instrucción aprobada por Real orden de 19 de Diciembre de 1859".

188.

AHMM, acords 1847, fol.32.

189.

AHMM, acords 1849, fol.3.

190.

AHMM, acords, fol.82. Sabem que les ordinacions del 1850 recullen la necessitat de seguir les alineacions marcades o per marcar: en aquell moment, però, no hi havia encara plànol de la ciutat.

191.

Plànol datat el 1852. Esborrany en poder d'un particular, poc interessant -vegeu Llovet op. cit. 1961, vol.1, pg.133, nota 14-.

192.

AHMM, acords 1852, fol.162v.

193.

AHMM, acords 1853, fol.4v. Són precisament del 1853 -5 agost- les "Bases propuestas por la Junta Consultiva sobre alineación de calles" -Vegeu: Mariano Calvo y Pereira, op. cit. pg. 370-. Parlant de la definició d'alineacions es diu: "el trazarlas en el mismo terreno de un modo fijo y estable, es tambien posible y aun facil, pues una vez acordada la línea para una calle, podría desde luego establecerse la acera, ó por lo menos la cinta de adoquines que determina su posición, y marcar con otra cinta de adoquines ó con una acera provisional de asfalto, ó de otro modo que se ocurriese, la línea futura de las casas en los trozos donde estas hubieran de avanzar hacia el eje de la calle; y donde hubiese de retirarse podría indicarse su dirección en las bocacalles y esquinas de las manzanas", però, en canvi, s'acaba el paràgraf dient: "todo sin perjuicio de tenerlas trazadas con exactitud en los planos que se deben conservar en el Ayuntamiento, y facilitar á todos los propietarios que lo soliciten".

194.
AHMM, acords 1859, fol.57.
195.
AHMM, acords 1860, fol.122v; 1861, fol.74; 1862, fols.121 i 141v. El plànol de Caballol és un plànol senzill, que no compleix amb els requisits imposats per la "Instrucción" del 1859, instrucció que sí complirà Garriga en fer l'alineació del carrer Pujol. La "Instrucción" del 19 desembre 1859 -circular del BOP de 18 febrer 1860- marcava l'escala dels plànols d'alineació: 1/300.
196.
AHMM, acords 1864, fols.54 i 48v. Sembla que s'ha perdut el plànol de rectificació del carrer aixecat l'any 1850 i citat en acords 1864, fol.19.
197.
AHMM, acords 1865, fol.101v.
198.
AHMM, acords 1867, fol.7.
199.
Parlarem d'aquests temes en tractar de l'actuació de Garriga.
200.
AHMM, acords 1870, fol.27.
201.
AHMM, acords 17 març 1876.
202.
Ja hem parlat d'ell en el capítol 2.
203.
Manuel Arranz, op. cit. pg.345.
204.
AHM Vic, acords 1767-1772, 30 juliol 1770.
205.
"Novísima recopilación de las leyes de España...", tomo II, libro VII, título XXXIV: "De las obras públicas".
206.
"Novísima recopilación..." i "Real cédula por la que se establecen de nuevo las reglas que han de observarse en estos Reinos en el ejercicio de las Nobles Artes, y nombramiento de Arquitectos de las Corporaciones civiles y eclesiasticas en los términos que se expresa" -21 abril 1828-, a "Decretos del rey nuestro señor don Fernando VII y reales ordenes, resoluciones y reglamentos generales expedidos por las secretarías del despacho universal y consejos de S.M. desde 1 de junio hasta fin de diciembre de 1828", tomo decimotercero.
207.
AHMM, acords 5 octubre 1839.

208.

AHMM, acords 5 octubre 1839. Garriga, que actuarà a Mataró en diferents etapes, tenia aquí 31 anys.

209.

Any en el qual, com a mestre d'obres de la ciutat, intervé en la millora d'un camí -AHMM, acords 21 novembre 1832-. El 1833 calculava el cost de l'empedrat de la plaça Gran -id. 15 març 1833-. Però possiblement era ja mestre d'obres de la ciutat des del 1828, any de la normativa estatal sobre els "aprovats" per l'Acadèmia. A més, aquest any 1828, Desideri Puig, l'anterior mestre de la ciutat, està ocupant, incomplint les normes i com a constructor "particular", la "bocacalle" del carrer de la Mercè -AHMM, acords 11 abril 1828-, i, lògicament s'ha de pensar que ja no és mestre d'obres del comú -o millor, que no ha tornat a ser-ho, perquè, de fet, el 9 febrer 1818, s'havia decidit de canviar-lo -acords- sense que figuri en lloc qui l'havia de substituir-.

210.

AHMM, acords 2 novembre 1839.

211.

El doble jos de denúncies dels defectes de la realitat constructiva i sol·licitud de càrrec serà constant a partir d'ara. Umbert, que defensava el que poguessin "adquirir los albañiles del presente aquel crédito y nombradía que disfrutaban en todo el principado" -AHMM, Documents 196-, s'havia enfrontat realment amb l'empitjorament de les condicions constructives.

212.

AHMM, acords 25 novembre 1839. Garriga cita la "Real cédula" del 21 abril 1828 i la "Real orden" d'11 octubre 1847.

213.

AHMM, acords 9 març 1840.

214.

AHMM, acords 7 setembre 1841. Ha quedat ja aquí clara la minuciositat amb la que Garriga porta el tema legal i, especialment, l'ús de les disposicions que defensen la seva actuació. Vegeu, en aquest sentit, a l'Institut Municipal d'Història de Barcelona, Documentació personal, Miquel Garriga i Roca, Caixa 6, el "Libro recopilador de documentos instructivos", en el qual l'arquitecte recull totes aquelles disposicions que li eren útils en el desenvolupament de la seva feina.

215.

AHMM, acords 12 i 14 febrer, 22 març i 7 abril 1842.

216.

AHMM, acords 7 març 1843 i 30 desembre 1842.

217.

AHMM, acords 7 i 11 març 1843.

218.

Plànol de font a prop del mar l'agost del 1845 -AHMM, Documents 193-.

219.

AHMM, acords 1847, fol.127 -en fol.111 consta que Sureda s'havia barallat amb l'Ajuntament-. Garriga es queixarà de la no admissió de Martí Sureda: l'Ajuntament respondrà que no és culpable "del mal resultado de la pretensión del arq Martín Sureda", que es va tractar d'una resolució del governador i que la marxa de Sureda de la ciutat va ser per voluntat pròpia -AHMM, acords 25 febrer 1848-.

El 18 setembre 1845, s'havia aprovat el reglament de l'escola de "Nobles Artes de la Academia de San Fernando" en el que es deia que els mestres d'obres podien projectar i dirigir obres en les poblacions que no arribessin als 2000 veïns -no era el cas de Mataró-, i en les que no tinguessin arquitectes: això, lògicament, plantejava problemes -vegeu l'aprovació a "Colección de las leyes, decretos y declaraciones de las Cortes, y de los reales decretos, ordenes, resoluciones y reglamentos generales expedidos por los respectivos ministerios desde 10 julio hasta fin de diciembre de 1845" -28 setembre 1845-, tomo XXXV. La Diputació i el governador intentaran en aquests anys reforçar el paper dels arquitectes: el 17 abril 1848 apareix una circular recordant les atribuciones dels arquitectes, el 4 maig 1849 una altra, el 31 agost 1850 una més. El "Real decreto" de l'1 desembre 1858 -reglament del 14 març 1860- organitza el servei públic d'arquitectes provincials i reforça, per tant, aquella línia d'actuació: els arquitectes provincials han de dirigir les obres municipals quan no hi hagi arquitecte municipal i han d'inspeccionar totes les altres obres! -vegeu la "Colección legislativa... " de les dates esmentades-. Finalment, les coses queden teòricament més clares amb el "Real decreto" del 22 juliol 1864, que aprova el reglament sobre atribuciones dels arquitectes, mestres d'obres i aparelladors: les friccions hauran de continuar, però, ja que queda manat que els arquitectes que vagin a poblacions de més de 2000 veïns no podran impedir que els mestres d'obres residents continuïn dirigint obres, però si podran impedir-ho als qui vagin després d'ells -vegeu "Colección legislativa... " de la data esmentada-.

220.

AHMM, acords 1847, fol.137. En una sol·licitud del 1847, Garriga reclama pagaments atrassats i acusa l'Ajuntament de diverses irregularitats: el municipi respon que "el concejal Antoni Boter Llauder no encargó la construcción de un camino a un bastero, ni empedrado de calles a un alguacil, ni la agrimensura a un labrador"; i pel que fa a la reclamació econòmica, que feia referència a la direcció de les presons iniciades a l'antic convent de Sant Josep, assegura que dita direcció no quedava al seu càrrec "ni parece que el recurrente se hubiese visto en ella mas que un solo día" -id. acords 25 febrer 1848-.

221.

AHMM, acords 22 novembre 1850; i 1852, fol.114v. Es donava un cas semblant al de la parella Garriga-Umbert, amb la diferència essencial, però, que Soler pràcticament no va actuar i Garriga va tenir, en canvi, un paper molt important a la ciutat. Soler era arrendatari de la carnisseria pública, de l'escorxador i dels corrals. El seu absentisme queda clar quan l'actuació sobre l'alineació de la Riera l'ha de signar Joan Soler Mestres; i si el 1853 encara se li passen informes, el 1854, any del còlera,

"se ignora el paradero del arquitecto" i ha d'actuar Caballol -AHMM, acords 1852, fol.162v; 1853, fol.5v; 1854, fol.94v-.

222.

AHMM, acords 1867, fols.33 i 70.

223.

AHMM, acords fols. 8v i 69.

224.

El 1875 figura Joan Cortés i almenys seguirà en el càrrec fins el febrer del 1877 -plànol de la prolongació del carrer de Cuba al mar, AHMM, acords 1875, fol.48 i "plànols", Fig.99-. El 1878, consta Heribert Rumeu -acords 1878, fol.72v-.

225.

Vegeu algunes notes biogràfiques a Joan Bassegoda Nonell, "Pregó de Festa Major . Sant Pere 1976", Iltm. Ajuntament del Masnou; i consulteu també la documentació personal conservada a l'Institut Municipal d'Història de Barcelona i citada en nota 214. Nascut el 14 gener 1808 al Masnou; títol d'arquitecte de la "Real Academia de San Fernando" del 1838; anomenat el 1845 arquitecte del Gran Teatre del Liceu; arquitecte municipal de Barcelona el 1847; va realitzar la magnífica obra d'aixecament del plànol de Barcelona per a la seva reforma, els famosos "quarterons": sobre el tema dels "quarterons" i del projecte d'alineacions i millores" vegeu Manuel Torres Capell, "Inicis de la urbanística municipal de Barcelona", Ajuntament de Barcelona i Corporació metropolitana, 1985; va ser també arquitecte de la Reial Audiència

226.

AHMM, acords 30 març i 20 abril 1840.

227.

AHMM, acords 21 maig 1840.

228.

AHMM, acords 24 agost 1840.

229.

AHMM, acords 14 setembre 1840.

230.

AHMM, acords 18 febrer 1841 i Documents 192.

231.

Tatxat 8 pams: a la plaça de Cuba proposarà 8 pams.

232.

AHMM, Documents 193 -i plànol plaça del Rei-; acords 1 abril 1841 -Garriga va presentar 2 plànols de les peixateries: un costum habitual de l'arquitecte és presentar diverses solucions: vegeu les seves actuacions a Barcelona-; plànol carnisseria 1842; acords 27 setembre 1842 -també havia fet un projecte per les presons Tomàs Caballol-; el 3 desembre 1842 -acords- es va posar la primera pedra per iniciar l'obra segons la idea de Garriga.

233.

AHMM, acords 4 març 1841 -Miquel Umbert actuava com a contractista-; id. id. i 1 abril 1841.

234.

Quan Jeliner entra com a arquitecte municipal, la primera cosa que fa, com sabem, és informar sobre la mala qualitat de les edificacions noves a Mataró: és difícil avaluar fins a quin punt Garriga havia seguit puntualment l'evolució d'aquestes edificacions.

235.

De fet, ja cessat, l'Ajuntament el va elegir com a pèrit en un plet contra Joan Seda i Miquel Viada -AHMM, acords 26 setembre 1842-.

236.

Hi ha plànol del 14 setembre 1841 de Jeliner, de rectificació del carrer de la muralla de Sant Llorenç.

237.

AHMM, Documents 192.

238.

El caràcter de públic i ben definit d'aquest plànol és fonamental per evitar problemes amb els propietaris i, fins i tot, corrupcions per part dels tècnics. El 1852, a Reus -AHM Reus, Millores públiques 2, núm.23-, l'arquitecte Antoni Gras denuncia que els particulars encarreguen els projectes a l'arquitecte municipal Antoni Molner "para ser beneficiados por la alineación": el plànol geomètric, obligatori des del 1846, estava iniciat però no acabat, i això, segons Gras, permetia aquestes corrupcions.

Sembla que hem d'esperar, per trobar una formulació teòrica semblant a la de Garriga i Roca, fins a la "Real orden" del 20 juny 1854 -"Colección legislativa...", tomo LXII-, que dicta regles per a la instrucció d'expedients de construcció de cases a Madrid, i que diu que "los planos de alineaciones ya aprobados estarán de manifiesto en exposición permanente en una sala de las casas consistoriales".

Per entendre la proposta de Garriga per Mataró, cal conèixer la seva actuació al Masnou. Aquí, de forma encara més insòlita, per la precocitat i per tractar-se d'una població molt més petita, els acords del 28 desembre 1840 ens informen que: "fue presentado por D. Miquel Garriga Arquitecto de la Nacional Academia de San Fernando vecino de la ciudad de Mataró el plan general del propio Pueblo que con arreglo á lo dispuesto por SE la Diputación Provincial en veinte y nueve de octubre último se le encargó levantase. Y visto por dicho Cuerpo Municipal en cuanto menester que no pudo menos que aprobarlo atendido lo esmerado de la obra y conociendo que había sido levantado con toda exactitud, ordenó que el mismo se fijara en la pieza donde dicho Ayuntamiento celebra sus sesiones para que en todo tiempo conste lo que ha sido y es el referido Pueblo. Como el levantamiento de dicho plan tuvo por objeto reformar muchos marcables defectos que se notan en el caserío... y deseando dicho Cuerpo... que se verifique la indicada reforma ha tenido á bien acordar que se nombre una comisión de individuos... presenten luego un plan de reformas ó

papel donde se noten dichos defectos...". Més tard, l'Ajuntament del Masnou va decidir fer un plànol per adaptar-se a la nova normativa de la llei de plànols geomètrics del 1846: en aquella ocasió -30 octubre 1846-, es dirigeix a la Diputació i això serveix per aclarir la gestació del primer plànol -Arxiu de la Diputació de Barcelona, lligal 892, policia urbana 1845-46-: "El engrandecimiento que tomaba este pueblo por la reunión de circunstancias que fomentaban su crecimiento, ocupó a la Autoridad local en lo concerniente al arreglo de plazas y calles para evitar las desproporciones en las salidas de edificios y otras deformidades introducidas por el capricho de los adquirentes de terrenos y constructores de obras; lo cual y las quejas q producian algunos á la Autoridad superior, dieron fundamento para que la Diputación Provincial en el año 1840, autorizase el levantamiento de un plano general del término con demarcación de la línea que debía observarse en la traza de las calles y la rectificación de las antiguas como también de las nuevas casas". Sabem doncs, ara, que la iniciativa va ser de l'Ajuntament i que la Diputació es va limitar a permetre l'aixecament del plànol. Un plànol, a més, que era un autèntic plànol "geomètric", amb reforma de la ciutat existent i previsió d'eixample -plànol conservat al Museu del Masnou, datat el 1844, ja que va incloure alguna dada més després de presentar-lo el 1840-. L'Ajuntament del Masnou, mostrant una preocupació en el tema absolutament insòlita, no es va conformar amb aquest plànol i, com dèiem, encarregà un altre per adaptar-se a la llei del 1846. La mateixa carta del 30 octubre 1846 a la Diputació ho explica: "La población en estos dos ultimos años se ha extendido y continua el desmonte y apertura de calles; amas se acaba de agregar á este pueblo el vecindario de Alella de mar compuesto de mas de cien vecinos; lo cual y el no estar el plano anterior arreglado con muy poca diferencia á la escala que marca la Real Orden de 25 de julio último; ecsigen el levantamiento de otro completo y ecsacto, que ecsaminado despues y marcadas las nuevas alineaciones en vista de las observaciones admisibles, produzca los efectos que se propone S.M. y que requieren el ornato y conveniencia pública" -el plànol, realitzat també per Garriga, es conserva, igualment, al Museu del Masnou; es menciona en ell l'ofici del 10 de novembre del 1846, de la Diputació -la resposta a la carta esmentada-, però també ara la iniciativa ha estat de l'Ajuntament; la dada és del 30 maig 1849-. En tot aquest sorprenent cas d'eficàcia en la confecció de plànols geomètrics i públics, s'ha de veure l'actuació de Garriga, natural d'Alella. Al Masnou, un poble petit i lògicament amb pocs recursos, es van aconseguir instruments gràfics de control global molt abans que a Mataró i que a la immensa majoria de les poblacions de l'Estat, arribant al límit d'aconseguir dos d'aquests plànols en un curt termini de temps i un d'ells abans d'aprovar la llei de plànols geomètrics: una situació que no es podia produir sense la participació decisiva de Garriga, professional molt preocupat per aquests temes. A partir de les preocupacions mostrades al Masnou des del 1840, Garriga va proposar les actuacions de Mataró.

239.

El plànol de font i empedrat de la plaça de l'església porta la data de 23 maig 1843; el plànol de l'enderroc de les dues cases davant l'església serà ja del 1844.

240.
AHMM, acords 19 juliol 1842.

241.
AHMM, acords 2 agost 1842.

242.
AHMM, acords 23 desembre 1842.

243.
AHMM, acords 7 i 28 març 1843.

244.
AHMM, acords 8 maig 1843.

245.
AHMM, acords 8 maig 1843.

246.
AHMM, acords 8 maig 1843.

247.
Molt possiblement, hem de comptar amb moltes altres intervencions menors de Garriga, no documentades i que podien incloure propostes de millores en el control del creixement. La menció al tema de les clavegueres en les ordinacions del 1850 sí que sembla ben segur que prové de les actuacions de Garriga; de fet, el desembre del 1844, al nou carrer del Prat ja es parla "d'introduir" en el conducte públic les aigües de les cases noves -AHMM, acords 3 desembre 1844-. Per altra banda, la queixa de Seda sobre el color a aplicar a les cases del carrer Montserrat es produeix poc després de l'informe de Garriga que parlava d'emprar colors adequats; arran d'aquesta discussió es produiran propostes de mestres de cases i quedarà més fixat el tema del color de les façanes, recollit a les ordinacions del 1850 -AHMM, acords 24 maig, 15 juliol 1844 i Documents 228, 1844 núm. 23-.

248.
AHMM, acords 12 maig 1843.

249.
AHMM, acords 1877, fol.136; 1879, fol.30 i id. Eixample núm. 27. Havia fet una proposta també el 29 agost 1876 -acords-.

250.
AHMM, acords 7 maig 1844 i Documents 228, 1844 núm. 27.

251.
S'iniciarà, a requeriment d'Umbert, la presentació de "plànols de zona" per controlar l'emplaçament dels "vapors" -dos exemplars magnífics, signats per Gaspar Collet: Documents 228, 1844 núms.1 i 3, i també 1846 núm. 1 i 1847 núm. 23, vegeu Figs.94 a 97-.

252.
AHMM, acords 10 maig 1844.

253.
AHMM, acords 10 juny 1845 -encara com a arquitecte municipal: plànol no conservat del 14 agost 1845. Documents 193-. El projec-

te del 1845 es ja una proposta més "barata" que una altra anterior. La del 1850 a Documents 193.

254.

El 1849; dins de la dinàmica canviant d'acceptació i rebuig per part del municipi, Garriga realitza un informe sobre les obres de les carnisseries i de l'escorxador, fetes per Gaspar Cusachs, i les valora; no mostrant massa confiança, l'Ajuntament havia efectuat "confidencialment" altres valoracions -AHMM, acords 1849, fol.111-.

255.

AHMM, Documents 222.

256.

AHMM, acords 1867, fols.70v i 123 i Documents 222.

257.

AHMM, Cadastre núm. 241.

258.

AHMM, acords 10 juliol 1834. L'arquitecte Pere Serra Bosch està d'acord amb les obres realitzades per Umbert. Id. 17 abril 1834 i Documents 192 -1838-; informe per tal que es desocupin 2 cases de la baixada de Massot que tenien les finestres construïdes amb totxo i no amb pedra. El març del 1840 fa la distribució de les parcel·les del carrer de Sant Joaquim -id., plànols 1842-; el mes de maig entrarà ja Garriga com a arquitecte municipal.

259.

AHMM, acords 20 març 1844.

260.

AHMM, acords 8 agost 1845; 19 juny 1846; 1847, fol.32; 1848, fol.11.

261.

AHMM, acords 1849, fol.3; es conserven plànols de l'amillament del terme en dues "versions"; per "quarterons" i amb plànol únic en tela -un exemplar per "quarterons" es pot trobar repetit a l'ACA, Hisenda, Ter 1.b. 772-; sobre plànol de rectificació: acords 1852, fol.82 i 1865 fol.48v.

262.

El 22 de novembre del 1850 -acords- s'havia produït el cessament d'Umbert: "en lo sucesivo no se valdrá (l'Ajuntament) de Miquel Umbert mo obras para los trabajos relativos su profesión".

263.

AHMM, plànols 1860; id. Documents 223; acords 1866, fols.103v, 147v, 149v; 1869, fol.11 i Documents 194; Documents 193 -per l'any 1871; acords 1875, fols.45 i 83; 1876, fol.112v; 1877, fol.136; 1879, fol.30 i Eixample núm. 27. El 1877 -AHMM, Foment 1.3.3. núm. 73- encara informa obres com a "mestres d'obres assessor". Es conserva plànol de fortificacions sobre la base del de Caballol, a l'AHMM i sobretot al Servicio Histórico Militar -del 23 de maig, vegeu nota 276-. Entrada dels carlins i combat al carrer de La Havana el 1875.

264.

AHMM, acords 16 setembre 1841. El 14 de setembre 1841 signa plànol conservat de realineació del carrer de la muralla de Sant Llorenç, ja citat i molt elemental.

265.

AHMM, acords 7 abril, 19 juliol 1842.

266.

Va projectar la prolongació del carrer de Cuba sota el Camí Reial, el 1877, un clar "antecedent" del projecte d'eixample en aquest sector -AHMM, Foment 2, núm. 1, vegeu Fig.99-.

267.

AHMM, Documents 228, 1844, núm. 23 -acords 5 juliol 1844- i acords 1875, fol.45. Boada és un professional destacat que va treballar brillantment en la creació de prefabricats de pedra artificial per les voreres -premiat a Filadèlfia pels seus "objectos de piedra artificial", vegeu "El Mataronés" 12 novembre 1876-. AHMM, plànols 1854; acords 1859, fol.56 -quan Caballol regresa el 1859, l'Ajuntament decideix "que vuelva a ser m obras y que Miquel Collet siga como suplente"; sembla que l'absència de Caballol es dona a partir de la pesta del 1854-. Plànol carrer a AHMM, plànols 1854. Font del Massavà a id. Documents 193.

268.

AHMM, acords 1849, fol.3. Els plànols han estat citats en nota 251. La qualitat d'aquests plànols fa pensar que Gaspar Collet sí estava capacitat per realitzar el plànol geomètric.

269.

AHMM, acords 31 desembre 1875; 17 març 1876; 16 març 1877. Sauri s'anunciarà repetidament a la premsa local oferint els seus serveis.

270.

AHMM, 18 gener 1828; 24 maig 1833; 2 juny 1842; 1847, fol.111; 1851, fol.18v; 1862, fol.124. Recepció obres presons a Documents 194 -1873-. Del 1849 -AHMM,plànols- és el plànol de claveguera del carrer de la Mercè de Martí Sureda, vegeu Fig.75.

271.

AHMM, Documents 192, "Recurso de Pablo Gallifa fabricante de hilados y tejidos con informe de Pedro Serra Bosch sobre edificio en bajada escaletas".

272.

Vegeu algunes obres a AHMM, Documents 228 i 229. Joan Soler Mestres va fer el plànol del carrer no realitzat de Joan Paguera, paral·lel a Sant Agustí -AHMM, plànols 1848, vegeu Fig.60-.

273.

Llovet op, cit. vol.1, pg.144; "El Eco de la Costa" 17 octubre 1869.

274.

AHMM, acords 15 gener 1875, fol.65; id. notari Miquel Tufí 1 octubre 1875.

275.

AHMM, notari Miquel Tuñí 28 abril 1875.

276.

Arch va començar la "preparació" dels negocis en els seus terrenys de la Morberia, abans del 1875: intentà variar el carrer de la Morberia pujant-lo cap el convent de les caputxines, amb sol.licitud presentada el 10 desembre 1873 -AHMM, Foment 53-, amb la intenció d'establir patis per edificar; i tornà a insistir el 16 abril 1874; vegeu Fig.104. Les dificultats d'aquesta operació van fer que s'ajornés el projecte i que Arch es centrés en els terrenys obtinguts de Matas -nova sol.licitud pels terrenys de la Morberia presentada ja molt més tard, després de realitzat el projecte d'eixample: 10 juliol 1884 i 1 octubre 1885, a AHMM, Foment 53 núm. 9-.

Sembla clar que la situació econòmica presentava millors perspectives i que, pel creixement urbà, el problema era, en molt gran mesura, el de la conjuntura militar a punt de solucionar-se. Fins entrat el 1875 no es va produir la pau i fins aquell moment la ciutat va romandre encerclada per unes fortificacions que impedien qualsevol extensió. Un plànol conservat a l'AHMM -Llovet op. cit. 1961, vol.1, pg.145- mostra aquestes línies defensives dibuixades sobre un exemplar del plànol de Caballol; però amb més netedat, un plànol signat, amb data del 23 març 1875, pel Tinent Coronel Comandant d'Enginyers, Buenaventura Guzmán -Servicio Histórico Militar, Madrid 8906, F.4429- assenyala tot el sistema defensiu i deixa clara la impossibilitat de construir fora de les línies de defensa; vegeu Fig.105. Es ben significatiu que les activitats de Gregori Arch vagin encaminades a construir en els terrenys de la Morberia i en els de la plaça de Cuba, ambdós situats dintre dels límits defensius i uns dels pocs encara buits. Queda clar que eren bones les expectatives i que un problema clau era el final de la guerra i el trancament de les barreres militars. El 1866, acabarà la guerra amb els carlistes.

277.

Llovet op. cit. pg. 130.

278.

Llovet op. cit. pgs.139 i 145; AHMM, Cadastre núm. 214.

279.

Recordem que segons Llovet -op. cit., vol.2, pg.13-, el període 1856-1860 és el de màxim increment vegetatiu: durant la llarga etapa de baixa activitat constructiva, hi ha hagut una indubtable pressió demogràfica. Per les xifres, vegeu: Llovet op. cit. pg.149 i Registre fiscal d'edificis 1895. El cens del 1900 -AHMM, Governació 194- donaria, pels carrers "nous" posteriors a l'eixample, 5,3 habitants / casa i per una mostra de carrers del centre -Carreró, Nou, Padró, Pujol, Riera, Baixada de Santa Anna, Barcelona, Escaletes, Muralla d'en Quicus, Palau, Santa Maria, Bonaire, amb 327 cases i 1819 habitants-, 5,6 habitants / casa. Sembla doncs clar que la construcció de l'eixample està fent baixar l'ocupació de les cases. L'augment de la relació habitants / casa al centre va ser segurament un factor més entre els que van estimular l'interès dels propietaris i burgesos en fomentar l'eixample.

280.

AHMM, notari Manuel Serra Xifre 1876, fol.211.

281.

AHMM, acords 3 gener 1876.

282.

AHMM, acords 17 març 1876.

283.

AHMM, acords 8 abril 1873. L'encàrrec, de tota manera, era prou ambiciós: parcel·lari a escala 1/2500, plànol de la població a escala 1/2000, de cada carrer a escala 1/300, "frontis" de les cases, etc. -id. 1875, fol.48v-. A la sèrie cadastre de l'AHMM, apareix Pedro Moreno Ramírez signant l'avaluació de terrenys: vegeu per exemple Cadastre núm. 284.

284.

AHMM, acords 25 maig 1876.

285.

Segons "El Mataronés" del 24 setembre 1876, encara en aquella data "se ultiman los trabajos del amillaramiento empezado en 1873".

286.

AHMM, acords 1876, fol.41v.

287.

"El Mataronés" dels dies esmentats.

288.

AHMM, acords 29 agost 1876.

289.

"El Mataronés" 26 novembre 1876. Com escriu Costa -"Josep Garcia Oliver. Una vida, una ciutat", Ajuntament de Mataró, 1984, pg. 63-, "El Mataronés" era editat per L'"Instituto Mataronés de la Industria, del Comercio y de las Artes", fundat l'any 1876 i que estava interessat en l'eixample per facilitar "les obres particulars i públiques". El 8 octubre 1876, el diari parlava de "la construcción de fábricas y casas, de cuya escasez todos nos lamentamos". L'interès de propietaris i industrials en el projecte d'eixample és ben clar. Francesc Roca -"Dels eixamples del vuit-cents a la Catalunya ciutat de la Mancomunitat", a "Evolució urbana de Catalunya", AAVV, Ed. La Magrana, 1983, pg.85- assenyala la relació, a tot Catalunya, i també a d'altres punts de l'Estat, entre "l'adopció del model d'eixample i la revolució industrial". Pel que fa a l'"Instituto", "El Mataronés", en el seu primer número del 27 setembre 1876, deixa clares les condicions que aturaven iniciatives com la de la creació del propi Institut: "La indiferencia... y la guerra civil retardaron sensiblemente la realización de tan bella idea". La necessitat del plànol d'eixample, entre d'altres, va lligada a aquesta iniciativa. Es absolutament precís "el plano de reforma y ensanche de Mataró que permita saber á que atenernos respecto de nuevas edificaciones, librándonos de que domine en ellas el capricho de cualquier individuo como viene sucediendo y que facilite las

obras públicas tanto de carácter particular como las municipales". Es clar, aquí, el carácter del projecte d'eixample com a regulador i agilitzador dels interessos dels propietaris i industrials. Les pròximes cites de "El Mataronés" confirmaran aquests extrems.

290.

En un anunci de "El Mataronés" de l'1 octubre 1876, Sauri s'oferia com a agrimensor, amb títol oficial de 23 juny 1862, per a fer estudis de plànols i projectes d'obres de fàbrica i construcció d'elles: les expectatives devien de ser clares.

291.

AHMM, acords 9 gener 1877 i id. fols.25 i 34. Joaquim Soler Castellà, fuster, Jaume Serra Bonany, mestre de cases i Joan Cuní Diumaró, propietari, van formar societat per construir cases -AHMM, notari Miquel Tufí 5 octubre 1877-, amb la raó social "Soler y Serra", formada per 10 anys i amb un capital de 15099 pessetes. El terreny havia estat comprat a Agustí el 10 gener 1877; altra part cedida per l'Ajuntament.

292.

AHMM, acords 13 juliol 1877.

293.

El "Registro de altas del padrón de vecinos 1871 a 1883" -AHMM, Governació 928- enregistra per l'any 1876 les xifres més altes, que confirmen l'inici d'una nova etapa.

294.

Agustí va vendre el 6 desembre 1877 -AHMM, notari Miquel Tufí- a Ramon Soler i Epifani Mauri, fusters, un tros de terra en el mateix lloc, reservant-se el domini directe, amb el que s'asseguarva els lluïsmes -2 % de les vendes posteriors-.

295.

Sabem que l'Ajuntament cedeix un terreny a Soler i Serra el 13 juliol 1877, per completar el que havien comprat a Agustí: hem de recordar, però, que l'alcalde era precisament Josep Agustí, des de l'1 març 1877.

296.

AHMM, notari Miquel Tufí, 14 novembre 1878. Les operacions d'uns petits promotors com aquests, però, no van prosperar: l'1 desembre 1886, Soler i Serra veuen embargades les cases del passeig del Callao -id. notari id.-; i el 1895 ja no figuren com a propietaris -id. Registre fiscal d'edificis 1895-.

297.

Els projectes d'urbanització, realitzats per l'arquitecte Cabañes, dels terrenys de Palau Castellar i del Batllori, van ser aprovats el 29 novembre 1878 -AHMM, acords-, 26 dies després de la data de firma del projecte, la qual cosa fa pensar que els propietaris esmentats havien iniciat les gestions abans, escollint els autors del projecte d'eixample que, per força, com veurem, havia de guanyar. La memòria del projecte ho confirma quan fa servir com a exemple de parcel·lació dues illes de la urbanització de Palau -vegeu Fig.109- i quan parla de que l'horta

Batllori serà un dels primers punts urbanitzats. Aquestes iniciatives, doncs, es poden incloure també entre les d'empenta anterior al pla d'eixample.

298.

AHMM, acords 26 gener 1877.

299.

AHMM, Foment 13 núm. 38.

300.

Informe del 26 febrer 1877 a AHMM, Foment 134 núm. 38.

301.

AHMM, notari Manuel Serra Xifre 1877, fol.89, etc.; "El Mataronés" 18 febrer 1877.

302.

AHMM, "Registro de comunicaciones remitidas", núm. 3. Vegeu l'informe de Palau a AHMM, Foment 13, núm. 38.

303.

AHMM, Foment 2 núm. 1. "El Mataronés" del 24 setembre 1876 diu ja que: "El arq municipal Sr Cortés y el facultativo asesor del Ay. Sr Caballol, se ocupan de la confección de los planos y memoria que han de integrar el expediente que se instruirá al efecto de dar evasión a las aguas pluviales de las calles de la Merced y Cuba prolongándose ésta última hasta el mar"; i el 3 desembre 1876, afirma que "se empezará el derribo (que serà en realitat un tràmit molt més lent) de las 2 casas de la c. Merced" per "dar salida a las aguas pluviales y abrir nueva calle hasta vía férrea".

304.

AHMM, acords 16 març 1877.

305.

AHMM, acords 6 abril 1877. Alguns dels articles del programa marcaven condicions clares. A l'article 3: plànol general a escala 1/1000, marcant amb tinta negra les parts existents, amb carmí les projectades, blau per les corrents d'aigua i verd per les corbes de nivell cada 2 metres; a l'article 6: plànol per duplicat i un altre exemplar per l'aixecament en forma de mapa -paper gruixut o tela-; article 7: altura màxima de les edificacions -15 metres-, relació entre part edificada i no edificada, uniformitat dels edificis; article 8: carrers de primer, segon i tercer ordre de 20, 15 i 10 metres; article 11: termini de formació del projecte de 2 anys a partir de la data de publicació del conveni.

306.

AHMM, notari Miquel Tufí 10 juny 1877. Quedava formada per 40 mestres de cases, entre els que no figuraven els més coneguts, i amb un capital inicial de 2241 ptes -839 lliures- ben modest -recordem, per exemple, que el 1840, la venda del terrenys de 7 quarteres i 11 cortans de Matas a Viada va suposar 4750 lliures-. Que en aquest moment l'activitat "preparatòria" dels uns i dels altres és important ho confirmen també fets com les sol·licituds per instal·lar forns per fabricar totxos: el de Josep Arch a

l'horta Matas, el de Jaume Carreras a l'horta del Lleó -AHMM, 1877, fol.86v, 106 i 137v-. El permís a Arch es dóna amb la condició de que quedin "separadas las leñas a 20 m de toda pared o edificio": una disposició que recorda el que varem dir sobre els forns situats al centre d'illes grans, en el capítol 1.

307.

AHMM, Eixample 27 núm. 2.

308.

AHMM, Eixample 27 núm. 2. Urbanización de la huerta del Lleó, 1877.

309.

AHMM, acords 1879, fol.30 i Eixample 27 núm.3; vegeu Fig.107.

310.

Acords 1877, fols. 100 i 201v.

311.

AHMM, acords 5 desembre 1877.

312.

AHMM, acords 1878, fol.10. Mentre tant, però, el fill de Josep, Gregori Arch, que teoritzava poc abans sobre donar facilitats als Ajuntaments, havia emprès accions legals: l'11 maig 1878 arriba una nota del governador civil -AHMM, Registro de comunicaciones recibidas 1878 núm. 8- en la qual es diu que "no procede dictar resolución alguna en virtud del recurso de alzada presentado por Gregorio Arch ante la Comisión Provincial sobre derribo de las obras que aquel había ejecutado en la prolongación de la c. de Cuba". A l'Arxiu de la Diputació de Barcelona, lligall 917 núm. 14, es troba el recurs d'alçada, aquí a nom de Josep Arch Dulcet, contra l'acord de l'Ajuntament sobre prolongació del carrer de Cuba.

313.

El tema és del domini públic: el 13 gener 1878, "El Mataronés" escriu: "prescindiendo de la cuestión entre el Ay y el Sor Arch,... , no sería prudente que nuestra corporación municipal y los arquitectos dando al asunto toda la importancia que merece, estudiaran con detenimiento y patriotismo el modo de evitar la curva que según la línea parcial señalada hará la calle de Cuba, una de las más importantes de la ciudad?". Ja més pròxims a la data de presentació del projecte, el 23 setembre 1878, es coneix que un terreny establert quedava travessat pel futur carrer d'Altafulla -AHMM, notari Manuel Serrra 23 setembre 1878-: són sabudes, doncs, algunes de les solucions que s'adoptaran en el futur projecte d'eixample. El domini públic del tema, de fet, va aparellat a un moment en que els propietaris estan "negociant" amb els arquitectes aquelles solucions concretes del projecte d'eixample.

314.

AHMM, acords 1878, fols.70v i 75v; 7 juny 1878; 22 novembre 1878.

315.

L'encàrrec a Melcior de Palau és coherent amb la intenció de l'Ajuntament de controlar el projecte i desenvolupar una solució

realista: Palau és un enginyer experimentat, ben situat a l'administració, de família mataronina benestant; Cabañes serà un bon complement com auxiliar de Palau -era ben jove en aquell moment- i perfectament sintonitzat amb les idees dels propietaris -la seva família urbanitzava a Argentona-. En aquest sentit de control per part de l'Ajuntament, és fonamental veure que era molt important tenir un sol projecte: segons les lleis del 1864 i del 1876, era a Madrid on s'escollia entre els diferents projectes presentats.

316.

Archivo Histórico Nacional, Madrid, Sección fondos modernos, Serie obras públicas, legajo 81.

317.

Encara que no és possible dir que la tramitació fos "ortodoxa", com afirma Juli Esteban -"Ensanches menores en el área de Barcelona", ETSAB, 1975, pg.95-: hem vist que més que d'un concurs es va tractar d'un encàrrec.

318.

AHMM, Memòria del projecte de reforma i eixample.

319.

Si considerem, per exemple, una illa com la ja construïda entre els carrers de la Mercè, Montserrat, Beat Oriol i Cuba, l'espai lliure teòric -164 del total- seria d'uns 2578 m²; el traçat d'un carrer paral·lel al de la Mercè, de 6 metres d'amplada, suposaria restar 750 m², és a dir, un 29 % de l'espai lliure que quedaria en les noves dues illes creades, a més de deixar dos fronts de cases donant a un carrer més estret que els inicialment previstos en el programa del concurs.

320.

Op. cit. pg.20.

321.

Ja hem comentat que es tracta de la solució donada a una de les illes de la urbanització dels terrenys de Palau Castellar -illa entre els carrers Moreto, Mata, Rierot i passeig del Puerto Rico-.

322.

Deixarem fora de la descripció la memòria sobre desviació de la riera de Cirera, no aprovada fins molt després en haver estat separada a Madrid del tràmit del projecte. La solució va ser aprovada, com a últim pas, per les comissions de policia urbana i rural de l'Ajuntament de Mataró el 6 octubre 1882 -acords-.

323.

El projecte d'eixample accelerarà les millores en el camp de la pavimentació i de la xarxa de clavegueres: així, els documents de "Foment" de l'Ajuntament mataroní -AHMM, Foment 33, 1881-1888; Foment 34, 1887-1889; Foment 37, 1891-1895- recullen la construcció d'empedrats, voreres i clavegueres al centre, però també a la perifèria i als nous carrers creats: un canvi qualitatiu important en la forma de créixer la ciutat. Segons la "Memoria sobre el estado de la ciudad de Mataró, presentada á la

Junta de Sanidad por D. Luis Viladevall y Malga y Don José Puig y Cadafalch", 1895, les clavegueres "modernes", el 1895, eren encara només les dels carrers de Sant Antoni, Sant Agustí, Churruca, Cuba, Pujol i Nou i les "imperfectes", anteriors al pla d'eixample, les dels carrers Riera, Santa Maria, Sant Cristòfor, Barcelona i Rambla; però en els expedients de Foment citats apareix alguna claveguera més com a novament realitzada.

324.

Les dates apareixen equivocades: 16595 habitants corresponen no al 1879 sinó al 1857 i lògicament el "último censo 1879" ha de referir-se, amb els 17405 habitants -en realitat, 17413- al de 1877, donat que la memòria s'escriu el 1878; la resta de xifres de la memòria pateix errors similars producte, sembla clar, del fet que el document és un mer tràmit, precipitat, i molt menys important que la real i efectiva intervenció a la ciutat amb els plànols encara no aprovats oficialment.

325.

Esteban op. cit. pg.17.

326.

No sembla exacte dir que "se plantea el ensanche (de Mataró) como una operación de fomento del crecimiento, pero con una cierta desconfianza respecto de la probabilidad del mismo -Manuel de Solà Morales i Juli Esteban, ""Nuevas ciudades" en el siglo XIX", "Arquitecturas bis" núm. 8, juliol 1975, pg.5-. L'inici del procés és menys "racional" del que aquesta afirmació sembla traslluir: els orígens del projecte s'han de veure en l'acumulació de problemes reals a resoldre; i, per altra banda, no es pot parlar de desconfiança, sinó, tot al contrari, de precipitació davant del fet consumat d'un creixement real que no s'aturarà fins passada una pila d'anys.

327.

La plaça de Cuba, a més, ja existia abans de l'eixample i, per tant, no s'hauria de comptabilitzar entre les superfícies lliures noves.

328.

Els autors s'atribueixen, per omissió, la creació d'aquesta plaça, aferrissadament defensada per Garriga i Caballol; un fet que va confondre Esteban i Solà-Morales, que elucubren sobre la creació de dues places simètriques en el projecte d'eixample -op. cit. pg.5-.

329.

Baladia facilita dades tècniques sobres fluxes d'aigua als autors.

330.

Aquí es diu explícitament que "no hemos hecho el mejor proyecto sinó el realizable".

331.

El 17 octubre 1884 -acords-, els propietaris del carrer demanen l'obertura d'aquest fins a la plaça de Sant Cristòfor: la proposta és denegada el 13 novembre, en considerar que la

expropiació és massa cara.

332.

Altres rectificacions estan mal plantejades, suposen dificultats inútils: és el cas de la rectificació del carrer Nou de Caputxines que afecta tota la cara inferior del carrer, totalment construïda. El 17 gener 1889, es proposarà una solució més lògica: "pujar" tot el carrer, amb la nova amplada prevista, afectant només dues cases del carrer perpendicular de les Caputxines -acords-.

333.

Una curiosa postura en uns tècnics que preveuen, en canvi, el creixement dels pròxims 160 anys.

334.

Els autors havien assegurat també, poc abans, que les cases estaven "distribuidas todas del mismo modo así las antiguas como las modernas".

335.

Els autors, com veurem, situen el parc lluny del mar, considerat nociu. De fet, la "Topografia médica", de Franquesa -op. cit. pg.206- afirmava poc després -1889- que "juzgamos inhabitable la superficie comprendida entre la carretera de Madrid á la Junquera y el mar... el ensanche por la parte S y por la parte del E de la urbe no tiene razón de ser, higiénicamente hablando, y debiera abandonarse pese á lo trazado en el proyecto aprobado por el Gobierno".

336.

Pel que fa a la sòcio-topografia, la consciència de l'existència de "barris obrers" és ben clara a la ciutat: el 1879, per exemple -acords 22 agost-, dos regidors, en discutir l'emplaçament de les escoles públiques, que Garcia Oliver proposava situar al carrer de Bonaire, diuen que "tal vez sería mas conveniente la adquisición de un local en cualquier punto menos céntrico y mas á propósito para los habitantes de los barrios obrerics...".

337.

Manuel Torres Capell, "Una lectura actual de la memòria del projecte d'eixample de 1878", Sessió d'estudis mataronins, Museu Arxiu de Santa Maria, 1984.

338.

Gabriele Ranzato, "La aventura de una ciudad industrial. Sabadell entre el antiguo régimen y la modernidad". Ed. Península, Barcelona, 1987, pg.181.

339.

J. Torras i Bages, "La tradició catalana", 1892, Ed. 62, Barcelona, 1981, citat per Francesc Nadal i Piqué a "La ciutat de Barcelona dins el pensament territorial del catalanisme conservador (1881-1897)", a "Actes del I Congrés d'Història del Pla de Barcelona", Ed. La Magrana, Barcelona, 1984.

340.

Manuel Torres Capell op. cit.

341.

Op. cit. pg.5.

342.

Op. cit. pg.19.

343.

El 18 octubre 1876, "El Mataronés" recull que "se trabaja en el enlace de la carretera de Mataró a Granollers con la de Madrid a la Junquera" -el carrer d'en Prim del projecte d'eixample apareix ja amb arbres en el plànol de Palau i Cabanes-: s'havia optat per aquesta solució preferint-la a la del carrer de Cuba. El 23 juny 1878, el mateix diari pregunta: "¿porqué no se construye el proyectado Boulevard... de la carretera de Argenton a al mar?". Aquí es preveu ja que aquesta via serà un passeig, tal i com ho recull el projecte d'eixample que no innova res en aquest tema.

344.

"El Mataronés" 8 octubre 1876.

345.

La solució queda, però, limitada a les rondes de circumvalació, reduïdes a dimensions modestes.

346.

AHMM, Foment 53.

347.

Informe del projecte dels Llauder a AHMM, Foment 2. La resta a MOPU, Madrid, Personal, legajo 6494.

348.

Op. cit. pg.29.

349.

El 1895 -AHMM, Eixample núm. 29-. La companyia dels ferrocarrils de Tarragona a Barcelona i França presenta una proposta per modificar el traçat del carrer Pinzon "en la parte que afecta al ferrocarril". El 9 desembre 1895, veïns i propietaris varen sol·licitar l'apertura del carrer Pinzon i la cia. va demanar la modificació, acceptada per la Corporació; es va presentar a informació pública sense reclamacions i es va enviar a Madrid; la "Junta Consultiva de caminos, canales y puertos" va donar el vist-i-plau el 16 febrer 1898: els tràmits, com sempre, no eren massa àgils -Archivo Histórico Nacional, lligall citat-. En la seva sol·licitud de modificació, la cia. alegava: "la calle de Pinzón forma parte de las calles de Ronda de la nueva ciudad... y en verdad no se comprende como tratándose de una calle de Ronda o de circumvalación no se la proyectó amoldándose a los accidentes del terreno, respetando los intereses creados, máxime cuando estos son de tanta importancia como los de la estación que nos ocupa..." - l'estació de mercaderies situada entre els carrers Jovellanos i Barceló-. La cia. proposa variar el traçat de la Ronda des del carrer de la Cooperativa a la Ronda de Campomanes, defensant que el traçat quebrat millorava la forma de les illes

de cases i que, a més, ja havia estat utilitzat, en el mateix projecte, en el carrer Gravina.

350.

AHMM, Foment 113 núm. 42.

351.

Sembla que els autors volguessin remarcar la idea implícita en el projecte de que els dos espais buits de la trama eren els dos de nova creació.

352.

La molt lenta urbanització de la plaça i les solucions adoptades en ella mostren el fracàs relatiu de la proposta.

353.

Op. cit. pg.21.

354.

Es cert que s'havia manifestat, abans de l'eixample, un cert rebuig a les proximitats del mar: el 1852, en parlar del passeig al cementiri, es diu que "puede servir para un excelente paseo terrestre muy conveniente para la salud de los vecinos de esta ciudad que les perjudican los aires marítimos" -AHMM, acords 1852, fol.27-. Però també, com varem comentar en altre lloc, sabem que funcionava un passeig a la platja de ponent que l'Ajuntament volia potenciar, cosa que queda clara en sol·licitar l'eixamplament del pont sobre el Rec del Molí -acords 1848, fol.39-. Per altra banda, a l'AHMM, Documents 172, es troba la "Cuenta de las cantidades invertidas en el paseo de la Marina titulado de levante", del 1868, un passeig que completa al de ponent. De qualsevol manera, la possible tendència a veure com a "dolenta" l'àrea propera al mar -recordem la "Topografia médica" de Franquesa- no justifica l'ubicació del parc en un extrem de la població -queden per estudiar les relacions d'aquest parc i el ben anterior "Prado Mataronés"-.

355.

Op. cit. pg.5.

356.

En un àmbit més ampli, Francesc Roca afirma -op. cit. pg.85-: "A partir d'aquest moment (la Restauració del 1874), els eixamples, que estaven molt relacionats amb els plantejaments polítics federalistes, deixaren de tenir el significat igualitari, transformador del conjunt social, que tenien inicialment".

357.

Palau representa una figura "controlable" i "segura", la cara oposada a la de cerdà.

358.

Vegeu, a més del lligall esmentat de l'Archivo Histórico Nacional, una part de l'informe a AHMM, acords 4 agost 1887.

359.

AHMM, Ordenances.

360.
AHMM, Ordenances.

361.
L'article 18 serà citat, per exemple, el 1909, per Melcior de Palau i Simon, arquitecte municipal -no confondre amb Melcior de Palau i Català, autor del pla d'eixample-, en acceptar la supressió d'una part del carrer Alarcon -AHMM, Eixample 26 núm. 8-.

362.
AHMM, acords 29 novembre 1878.

363.
AHMM, acords 29 novembre 1878.

364.
AHMM, acords 1879, fol.10v.

365.
Es tracta del carrer d'Hernán Cortés. A l'AHMM, Foment 55 núm. 7, trobem el text de l'informe de Palau i Caballes: "aun cuando ellos no se consideran autorizados para introducir modificaciones en el plano presentado, ni es posible un sistema que inutilizaría todos los trabajos de copia y demás... creen que está en las atribuciones del Ay., sin faltar a las bases generales y alineaciones del plan, la concesión de lo que se solicita; ejemplos podríamos hallar en otras poblaciones y en Barcelona se han reunido manzanas a fin de constituir grandes edificios anulando al efecto calles secundarias...".

366.
AHMM, acords 7 febrer 1880. "Se deniegan variaciones en calles en proyecto" al convent de la Divina Providència, a Francesc Sala i Cambra, a José de Calasanz Tufí; "se niega a Lorenzo de Migliaresi eliminar parcela de la plazuela de la bajada Figueretas".
AHMM, Eixample 27. Plànol de l'1 octubre 1879, notari Joan Bta. Calvo.

367.
AHMM, acords 21 febrer 1880.

368.
AHMM, acords 21 febrer 1880.

369.
Vegeu a l'obra citada de Costa sobre Garcia Oliver -pg.65- un resum dels fets polítics: enfrontament entre els liberals de Garcia Oliver i els canovistes de Jaume Recorder, i destitució dels tretze regidors liberals pel governador civil.

370.
Costa op. cit. pg.65.

371.
AHMM, acords 19 març 1880.

372.

Aquesta només havia autoritzat, el 1879, la de Larroca i cia; les de Fontanals i Sala van ser acceptades per la comissió interina.

373.

S'havia enviat el plànol per tramitar la seva aprovació.

374.

Es diu que Sala estava obligat a donar els terrenys per a via pública i en canvi es "mitifica" l'oferta de Matas.

375.

AHMM, acords 30 març 1880.

376.

Es refereix a Gregori Arch.

377.

Queda clar, una vegada més, que es produeixen acords amb els propietaris abans de la presentació oficial del projecte.

378.

Queda aquí ben clarament exposada l'obscuritat del procediment poc ortodox de confecció del plànol d'eixample.

379.

El 12 juny 1880 -acords 23 juny- un ofici del governador, recordant a l'Ajuntament "el deber en que se halla de formar el plano geométrico de la población y previniéndose en consecuencia que sin dilación ni excusa alguna, cumpla con dicha obligación", demostra que en aquesta data el projecte encara no havia sortit de Mataró. El 26 desembre 1881, es produeix un dictàmen dels autors Palau i Cabañes a petició del governador i, "de conformidad con él", l'Ajuntament decideix "impetrar su aprobación en conjunto, sin perjuicio de promover despues los expedientes de modificaciones parciales que se crean convenientes al interés municipal y particular": es tractava d'un primer intent per agilitzar els tràmits, un intent que no seria l'últim -AHMM, acords 26 desembre 1881-.

380.

Des del 26 desembre 1881, en que es pren la decisió d'anul·lar qualsevol esmena, fins el 2 març 1884, han passat més de 2 anys i han passat 5 anys i 4 mesos entre la presentació del projecte -novembre 1878- i aquesta nova proposta al governador: entre aquestes dates, dos informes de l'arquitecte provincial i un de la Junta de Sanitat -AHMMM, acords 18 març 1884-. El reglament de la llei del 1876 obliga al tràmit "governador-arquitecte provincial-Junta provincial de sanitat", abans d'anar al Ministeri de Foment; el reglament de la llei del 1864 obligava al tràmit "governador-arquitecte provincial-Junta provincial de sanitat-Junta provincial d'obres públiques-Consejo provincial", abans d'anar al Ministeri de Governació. No coneixem directament els informes. Els acords del 18 març 1884 ens fan saber que: "se halla en el caso este Cabildo de manifestar que ha revisado el proyecto y hallando aceptable algunas de las indicaciones hechas por el Sr Arquitecto provincial en su dictamen de conformidad con los autores del proyecto lo ha modificado en el sentido expresa-

do, proponiéndose cuando la realización y salvos los derechos particulares tener en cuenta lo que á distribución de manzanas interesa consultar; sintiendo por razones económicas no poderse hallar de acuerdo con las variantes que exigen considerables gastos, pues resultaría el proyecto irrealizable, por lo pretencioso en relación con los escasos recursos de que la población dispone". Sabem també, per l'informe de la Junta consultiva -AH Nacional, lligat citat, sessió de l'11 juny 1887: "Barcelona. Ensanche de población. Expediente y proyecto de mejora de la Ciudad de Mataró- que les observacions de l'arquitecte provincial es referien a "algunas deficiencias de poca importancia".

381.

El tràmit va ser lent i es va seguir de prop per l'Ajuntament que envia comissionats per tal d'intentar agilitzar els tràmits. El 17 novembre 1885 -acords- es decideix que l'alcalde Joaquim de Palau i el president de la Comissió de foment, Frederic Fonrodona, vagin a Madrid a gestionar l'aprovació del projecte i actuïn conjuntament amb el diputat a Corts pel Districte. El 8 març 1887, Palau demana a l'alcalde M. Roca la situació de l'expedient i aquest li respon que es troba en poder de l'arquitecte Avalos de l'Academia de San Fernando, i es decideix d'enviar una comissió a Madrid. El 26 maig 1887, Palau insisteix i se li contesta que l'expedient és al Ministeri de Foment, després de l'informe favorable de l'Academia. Finalment, els acords del 4 d'agost d'aquest any notifiquen l'aprovació oficial del projecte.

382.

AHMM, Foment 32 núm. 25; plànol de Miquel Collet del 19 d'agost.

383.

AHMM, Foment 32 núm. 25.

384.

AHMM, Foment 53 núm. 9.

385.

Preses entre les que va proposar l'Academia de San Fernando.

386.

La supressió és demanada per la vídua de Josep Arenas, Antoni Regàs i l'"Obrera Mataronesa" -AHMM, acords 17 octubre 1889-.

387.

AHMM, acords 17 octubre 1889. Encara en el límit cronològic que marca el plànol 1878-1911, podem enregistrar l'eliminació d'una part del carrer Alarcon, el 1909 -AHMM, Eixample 26 núm.8-, entre els carrers de Mata i de Fortuny, per salvaguardar la fàbrica d'"albayalde" de Vicenç Fité -informe de M. Palau Simon, arquitecte municipal, citant l'article 18 de les ordenances-; i l'eliminació d'un tram del carrer Ulloa, el 1911 -id. Eixample 26 núm. 9-. per a la fàbrica "Hijos de Marfà" -informe de Palau que no deixa en molt bon lloc el projecte d'eixample: el carrer no és encara obert, "ni en ninguna ocasión se ha dejado sentir la necesidad de tal apertura"; cita, per justificar l'illa gran, a més dels antecedents que coneixem, el de l'escorxador municipal que abasta també més d'una illa-.

388.

AHMM, acords 20 juliol 1881.

389.

Recordem que segons Llovet -Op. cit. 1961, vol.2, pg.13- els quinquennis 1886-1890, 1891-1895 i 1896-1900 presenten increment vegetatiu negatiu: hem de comptar, aquí, amb el pes de la immigració.

390.

Tall observable gràcies al Registre fiscal d'edificis del 1895.

391.

El 1892 -AHMM, notari Miquel Tuffí 1 abril 1892-, "edificada ya en su totalidad la calle de Jorge Juan", la comissió d'eixample decideix unir-la amb el Ravalet "conforme plano ensanche aprobado" i expropiar les cases del Ravalet, convocant els propietaris "a fin de evitar que el expediente siga todos los trámites establecidos por la ley". El 15 octubre -id. 15 octubre 1892-, Antonia Martí ven a Eduard Culla i Serra, enginyer, una peça de terra en el Ravalet: Culla apareixerà com a propietari de les 6 cases de que consta el carrer Madoz, el carrer obert, el 1900 -vegeu cens del 1900-.

392.

Per exemple al carrer Cisneros, formant part de la mateixa operació dels carrers Argüelles i Onofre Arnau -4 cases noves el 1900-.

393.

Plànols aprovats el 2 setembre 1884 -acords-.

394.

AHMM, Eixample 27, 1896, Urbanización calle Wifredo y otras.

395.

Wifredo amb 37 cases i Roger de Flor amb 13 el 1900; els altres, posteriors a aquesta data.

396.

5 cases noves el 1900.

397.

23 cases noves el 1900.

398.

Passatge Magdalena 19 cases, carrer Gravia 16 i Lepanto 30 el 1900; a més, al carrer Pinzon, 4 de noves. El plànol de Cabafies a AHMM, Foment 53 núm. 27.

399.

ACA, Hisenda 8939.

400.

El plànol del 1930 conservat fora de l'AHMM, però dins l'Ajuntament, pot orientar sobre els creixements en l'àmbit de l'eixample en el període 1912-1930.

401.

Les divisions en zones de l'eixample no quedaven reforçades per la llei del 1876 -Basols op. cit. pg.314-.

402.

No sembla que es produeixi aquí la cadena "ampliació de l'oferta-disminució del preu-manteniment del guany total", sinó que el guany per unitat es manté i augmenta el total.

403.

Si una casa val 6000 ptes. -una d'escaleta, amb dos habitatges, costa en aquella operació 6500 ptes.-, la repercusió del sòl és d'un 16 %; recordem que a finals del segle XVIII, l'haviem estimat en un 13 a 15 % i que havíem dit que durant el segle XIX semblaven augmentar paral·lelament preu de la casa i cens del terreny; en tot cas, no hi hagut canvis espectaculars.

404.

Toni Civit i Rey, "Història de l'horta Perpunter-Daviu", Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria, núm. 28, abril 1987. A l'Archivo Histórico Nacional, lligat citat -sobre valoració plaça de Cuba-, l'informe dels pèrits del 24 febrer del 1896 dona un preu mitjà de 10,32 ptes/m², el que suposa una lleugera pujada.

405.

Gestionant un molt considerable nombre de patis per establir, Arch aconsegueix, a part de possibles guanys com a home ficat en el negoci de la construcció i com a mestre d'obres director de les construccions, els lluïsmes de cada traspàs -2 % del preu, 3/4 per ell, 1/4 per Matas-: les operacions ràpides havien de suposar un molt bon assumpte. Arch rep el terreny de Matas amb un cens de 269 duros, una entrada de 2000 lliures i amb l'obligació d'invertir 5000 ptes. en 3 anys; només amb els censos dels patis parcel·lats, obté cada any 469 duros -67 patis a una mitjana de 7 duros / any-; i si una casa val 6000 ptes., podria rebre per lluïsmes més de 6000 ptes. -67 x 6000 x 2 % x 3/4- en la primera "circulació". Per les operacions d'Arch, vegeu AHMM, notari Miquel Tufí anys 1875 a 1880.

406.

El 1850, Collet havia ja fet servir la venda, per uns patis de la plaça "Nova", la plaça de Cuba -AHMM, notari Antoni Simon 1850, fol.88-.

407.

Les noves capacitats d'aquests personatges es veuen clarament en la llarga reivindicació judicial de Gregori Arch per aconseguir una més alta valoració dels seus terrenys de la plaça de Cuba -Archivo Histórico Nacional, lligall citat-. Les propietats urbanes de Gregori Arch i Miquel Collet, el 1895, són també prou definidores d'aquest nou caràcter: Gregori figura al Registre fiscal d'edificis amb 23 unitats i Miquel Collet -o la seva vídua- amb 9 -AHMM, Registre fiscal d'edificis-. En aquest registre, la vídua Collet apareix com a propietària d'una fundició i Gregori Arch com a titular d'una fàbrica de vidre; de la mateixa manera, i en un nivell inferior la vídua de Caballol, altre home important entre els mestres d'obres, consta com a posseïdora d'una fusteria, i Salvador Boada com a propietari de la seva

coneguda fàbrica de pedra artificial.

408.

AHMM, notari Miquel Tufí 1 abril 1881.

409.

AHMM, notari Miquel Tufí 1881, vol.1, 28 gener; vol.2, 4 juliol, 26 desembre, etc.. Garcia Oliver va morir el 28 agost 1883 i, per tant, no havia pogut intervenir de forma important en la urbanització. Plànol de Gregori Arch de distribució en solars de la finca d'Antonia Martí a AHMM, Foment 32 núm. 24.

410.

AHMM, Manuel Serra Xifre 1882, fol.205 -establiment anterior, notari Joan Bta. Calvo 1 octubre 1879-. El 1883, la "Constructora" subestableix a Jaume Gualba Carbonell, industrial, i a Maria Cortina Illa, 79 metres dels 95 de què disposava. Josep Vallverdú Sirés, mestre d'obres, gerent de la "Constructora", figura encara en els establiments fets el 1883 en el carrer Fray Luis de León -AHMM, notari Miquel Tufí 1883-. Mort Vallverdú, el nou gerent, Dimas Vallcorba, que actua ja el 1884, és veï de Barcelona: tot un símptoma d'un dels processos claus que s'estan produint i que ja havíem vist, de la banda dels propietaris, en casos com el d'en Matas.

411.

AHMM, notari Miquel Tufí 10 novembre 1883.

412.

AHMM, notari Miquel Tufí 14 maig 1885.

413.

AHMM, notari Miquel Tufí 1 maig 1888.

414.

AHMM, notari Miquel Tufí 1 febrer 1889.

415.

AHMM, notari Miquel Tufí 5 maig, 22 juny, 4 novembre 1891, etc..

416.

Una part de les vendes és fa conservant el domini directe, per assegurar el cobrament dels lluïsmes. Es difícil trobar exemples de vendes anteriors al pla d'eixample: pel segle XVIII, es van esmentar les de Llauder -nota 56 capítol 2-; hem citat, pel segle XIX, alguna esporàdica com les de Collet el 1850 -nota 406-. Per fora de Mataró, recordem les de Campllonch a Sant Joan de Vilasar -nota 81-.

417.

Això no vol dir que no hi hagi constructors amb una activitat notable, com Salvador Jaume Carreras, qui actua amb Arch, amb Batllori, etc.: el qualificatiu de "propietari" que acompanya al d'"albafí", dóna idea, però, de que aquests "intermediaris" tendiran a ser quelcom més que petits constructors de casa de cós anual.

418.

No hem d'oblidar, però, les operacions de 5 o més unitats que són prou nombroses: és el cas de Josep de Caralt, propietari -14 unitats el 1879 al carrer de Balmes-, Antoni Regàs, propietari -24 unitats el 1880 al carrer de Balmes, 7 unitats el 1883 a la plaça de Cuba-, Rafael Campamar, propietari -8 unitats el 1882 al carrer de Cuba-, Casilda Fradera, propietària -6 unitats el 1881-82 al carrer Moreto-, Antoni Girbau, propietari -6 unitats el 1886 al carrer Jorge Juan-, Josep Anglès, propietari -8 unitats el 1888 al carrer Tetuan-, etc. -vegeu els notaris de les notes anteriors i pels anys aquí mencionats-.

419.

Dades calculades a partir del Registre fiscal d'edificis del 1895.

420.

Per Sabadell, el 1879 -Manuel Larrosa Padró, "La urbanització de la ciutat industrial. Sabadell, 1845-1900", Delegació del Col·legi oficial de doctors i llicenciats..., 1986, pg.187-, les xifres serien per propietaris: amb 1 unitat, 58,21 %; 2, 17,17 %; 3 o 4, 11,41 %; 5 a 10, 8,40 % i més de 10, 30,48 %. Una distribució molt semblant a la del Mataró del 1895, però que es dona 16 anys abans i amb una concentració més alta de la propietat. El procés mataroní de concentració de la propietat és, doncs, més lent que el de Sabadell, en funció d'una història del creixement urbà que presenta temps diferents. Per Manresa - J. Oliveras, "Desenvolupament industrial..." op. cit. pg.221- disposem de l'estructura per l'any 1845 i no podem, per tant, analitzar el final del procés en l'etapa que estudiem; les xifres en aquest any 1845 són semblants a la de l'estructura mataronina del 1819 -propietaris: amb 1 unitat, 72,8 %; 2, 14,0 %; 3 o 4, 8,9 %; 5 a 10, 3,7 %; més de 10, 0,6 %; unitats: dels qui detenten 1, 44,5 %; 2, 17,1 %; 3 o 4, 18,1 %; 5 a 10, 14,5 %; més de 10, 5,7 %-.

421.

Baixa en unitats el grup dels propietaris de 3 o 4 unitats, entre 1819 i 1895, però, de fet, el percentatge del grup augmenta: succeeix que els grups de 5 a 10 i més de 10 augmenten més i això repercuteix en el percentatge per unitats. La contribució urbana entre 1876 i 1888 mostra que les categories altes -el 20,6 % dels propietaris- augmenten i, per tant, que augmenten els grups de més de 10, de 5 a 10, de 4 i part del de 3, que sumen entre tots aquell 20,6 % -AHMM, Cadastre núm. 283 i sgs-.

422.

La relació propietaris vivint a casa pròpia / total cases habitades seria doncs 0,35 -1350 propietaris, 3852 unitats-; la xifra real és inferior -ja hem vist que oscil·lava, en els casos estudiats, entre 0,25 i 0,36- ja que alguns dels propietaris viuen a lloguer -dades calculades a partir del Registre fiscal d'edificis del 1895-.

423.

Dades a partir del Registre fiscal d'edificis del 1895.

424.

El 1837, el percentatge dels qui paguen contribucions directes i

viuen fora de Mataró era del 9 % -3,5 % a Barcelona i 5,5 % en altres punts-, el que dóna un índex de l'augment del pes dels propietaris vivint a Barcelona: aquests augmenten i els altres disminueixen -Arxiu de la Diputació de Barcelona, lligall 102, Llistes electorals del 1837, Llista majors de 25 anys que paguen conrtibucions urbanes-.

425.

Alguns propietaris amb cognoms ben presents en la història de Mataró apareixen el 1895 a Barcelona: Casimir Cusachs, Baldomero Cusachs, Eusebi Golart, Josep Guafabens, Lluís Maria de Llauder, Marià Margens, Francesc Plana, Francesc Puig de Sisternes, Antonia Seda... També les seus de les fàbriques es troben en molts casos a Barcelona -és el cas de Baladia i Sala-: entre 1873 i 1895 s'han traslladat a Barcelona, per exemple, la vídua Mas, de "Hermanos Mas", la societat Viñas y Sanglàs, els successors de "Rafart i Roldós", la societat "Rius i Sala" els successors de Joan Boter... que han acompanyat als propietaris Joan Camin, Carles Fortuny, Marià Margens, Domènec Martí, Pompei Serra, Josep de Calasanz Tuñí, etc... traslladats també durant aquests anys -Reparto municipal 1870-1873, de la sèrie Cadastre núm. 247 i Registre fiscal d'edificis 1895-. No s'inclou aquí el grup dels propietaris "menors", del tipus de les vídues rendistes. El "Registro de bajas de vecinos" -AHMM, Governació 192- dóna, a partir del 1883, els oficis dels veïns i permet d'identificar algunes d'aquestes propietàries que van a Barcelona. Així, el 1885, es desplacen a la capital les propietàries Narcisa Thos Bonshoms, Rosa Guafabens Desmuvila i Francesca Rafart Riera; el 1886, Xavièra Altimira Ortells, Anna Comas Balari i Anna Masdexa-xart Comas; el 1888, Carme Carbajo Valls, etc..

426.

"La Voz del Litoral" 28 març 1886. Recordem que el primer canvi s'havia produït amb el pas del nou gerent a Barcelona.

427.

T. Civit op. cit.

428.

AHMM, notari Miquel Tuñí 1 abril, 19 octubre 1881. Sembla que les preferències i l'experiència del promotor tenen un gran pes, potser més gran que el d'una possible adaptació al mercat: amb les dades que tenim, només l'operació Batllori apareix com a mixta -venda i emfiteusi-; en canvi, si Collet, amb un solar ben situat, ven massivament a "propietaris", Manuel Plana, al carrer Argüelles o Eduard Labori al mateix carrer venen a "propietaris", però també a algun jornalier -pocs, com mostren les xifres generals-.

429.

Vegeu Angels Solà i Teresa Solà, "El creixement urbà de Gràcia...", op. cit. i Angels Solà, "Aspectos del crecimiento urbano de Barcelona...", op. cit. A Barcelona, aquestes condicions d'inversió funcionen molt abans que a Mataró. Aquí, el 1881, Martí posa la condició d'invertir 2000 ptes. preferentment en façana i en el termini de 6 mesos: la situació està canviant -AHMM, notari Miquel Tuñí 24 març 1881-.

430.

L'atomització del mercat i la pèrdua d'un control més general per part del propietari del sòl crea desigualtats i pèrdua d'uniformitat en els grups de cases, valors tradicionals i ben apreciats. "El Mataronés" del 22 desembre 1878 es queixa de la desigualtat de les façanes de la plaça de Cuba.

431.

Per Sabadell, Gabriele Ranzato -op. cit. pg.185- escriu: "Consultando los registros notariales, se constata que los actos de compra-venta de los terrenos edificables, a pesar de que se hacen mucho más frecuentes al aproximarse el fin de siglo, son más bien raros, mientras que la mayor parte de las transacciones relativas al suelo se realizan por medio de un contrato llamado de establiment". A Sabadell, doncs, les permanències són també molt importants. En conjunt, aquesta pervivència del contracte emfitèutic a Catalunya sembla clar que prové, d'una banda, de la força d'una tradició ben assentada que ha donat mostres evidents d'eficàcia; de l'altra, de la debilitat de la capacitat d'acumulació que caracteritza el capital autòcton i que ha estat repetidament assenyalada en referència a la transformació de la ciutat. Vegeu, per exemple, Manuel Torres Capell, "El planejament urbà i la crisi de 1917 a Barcelona. La racionalitat urbanística en el seu context econòmic i polític", tesi doctoral, ETSAB, en premsa, Barcelona, 1978 i "Inicis de la urbanística municipal de Barcelona", Ajuntament de Barcelona i Corporació metropolitana, Barcelona, 1985; i Francesc Roca, "Política econòmica i territori a Catalunya 1901-1939", Ketres editora, Barcelona, 1979.

432.

Una inèrcia "estructural" en les tipologies edificatòries quedaria aquí de relleu. El "Nomenclator de la ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población de España formado por la dirección general del instituto geográfico y estadístico con referencia al 31 de dic. de 1910" permet de classificar les poblacions catalanes importants en funció de dues variables relacionades entre sí: nombre d'habitants per casa i alçada de les cases. En resulten dos grups "extrems" sobresortints: un en el que els habitants / casa s'acosten a 5 i el percentatge de cases de planta baixa + les de planta baixa i pis s'aproxima al 80 %; altre en el que els habitants / casa s'aproximen a 10 i el percentatge considerat ronda el 30 %. En el primer grup trobem ciutats "obertes" que creixen en extensió i no en alçada -Sabadell, Terrassa, Badalona, Mataró, Vilanova, Sant Feliu, Vilafranca, Palafrugell, Granollers, Sant Boi de Llobregat-; en el segon, ciutats "tancades" que creixen en alçada -Lleida, Tarragona, Manresa, Girona, Tortosa, Vic, Igualada, Olot, Manlleu, a més de Barcelona-. Aquestes característiques semblen clarament inercials en la història pre-industrial d'ambdós grups de ciutats.

433.

Han aparegut, fora muralles i en xifres globals que inclouen les "transformacions" de cases per addicions de plantes, 97 "noves" cases de planta baixa, 704 de planta baixa i un pis, 128 de planta baixa i dos pisos, i només 4 de planta baixa i tres pisos: el que dóna, per aquestes "noves" cases, una gràfica més sesgada cap el tipus de planta baixa i, amb un increment menor, també cap

el de planta baixa i dos.

434.

I també empitjorà els tipus: el 25 novembre 1890, es denuncia que alguns edificis de l'eixample no es construeixen d'acord amb les condicions imposades per les ordenances, i es cita el cas d'una casa al passeig del Callao que s'ha edificat sense desvà -acords-.

435.

AHMM, notari Miquel Tufí 6 gener 1878.

436.

Els resultats no deixaven de preocupar: "El Mataronés" del 10 març 1878 diu que no s'ha de permetre la concessió de permisos "sin a que los planos de fachadas se acompañen los de plantas de los pisos al objeto de que sean conocidas las distribuciones interiores; decimos esto por los edificios de las que se construyen en la plaza de Cuba y calles anexas". Preocupació que es dona en aparèixer les variants a les solucions tradicionals.

437.

AHMM, Foment, obres de nova planta 1.3.2. núm. 10 i 1.3.1. núm. 1.

438.

Gregori Arch, al carrer de Cuba, és propietari de cases d'aquests dos tipus.

439.

AHMM, Foment, obres de nova planta 1.3.1. núm. 17.

440.

AHMM, acords 14 abril 1885. Abadal es veurà pràcticament obligat a l'obertura del passatge de la Magdalena, sol·licitada el 1896 -AHMM, Foment 53 núm. 27-. Encara el nom del carrer és el de la propietària dels terrenys -Magdalena Abadal-.

441.

En el cas de la cantonada Onofre Arnau-Argüelles, en una operació de Manuel Plana Novell, fuster i propietari, s'arriben a fer plànols de dues solucions per resoldre la cantonada: en la primera, els 5 patis de la cantonada donen a Onofre Arnau, en la segona a Argüelles, i en cap de les dues es contempla una solució de continuïtat -AHMM, notari Miquel Tufí 4 novembre 1891; 19 juliol 1892-.

442.

Que recullen les ordenances aprovades el 1889, millorant el recompte dels espais lliures en no permetre que el passatge pogui ser considerat dintre del 25 % obligatori d'espai sense edificar.

443.

El projecte inicial, com sabem, es va presentar el 26 gener 1877 -plànol del 20 desembre 1876, AHMM, Foment 13 núm. 38; vegeu Fig.106-. Es va aprovar i després, en el moment d'iniciar els tràmits per la redacció del projecte d'eixample, es va anul·lar l'aprovació. Els Llauder, després del 1878, tentats per les

possibilitats que brindava el projecte d'eixample en autoritzar els passatges, varen presentar altra versió -Foment 32, núm. 23-, amb plànol de Joan Abril, arquitecte, de l'1 març 1880, amb 2 passatges per a l'illa sota el convent de la Providència: "No obstante, al tratar de poner en práctica tal proyecto ha visto el compareciente que la distribución en solares quedaba mezquina y reducida... ha mandado levantar planos a Miquel Collet m o-bras...", amb un sol passatge -AHMM, acords 30 març 1883 i Foment 32 núm. 23, amb els dos plànols-.

444.

Pel que fa al passatge Garcia Oliver: sabem que Antonia Martí havia venut, el 30 abril 1881, a Francesc Oliver Farró 2183 m² a les dues illes entre el Ravalet, el carrer de Sant Pere i el Pou de Sant Pere, i que el 26 desembre del mateix any censà per 120 duros i entrada de 100 duros el terreny que encara restava a Josep Garcia Oliver, nebot de Francesc -AHMM, notari Miquel Tuñí. Mort Garcia Oliver el 25 agost 1883 -vegeu Costa op. cit. pg.37: figura com a bé seu en morir "un terreny incultivat de 5144 m² entre els carrers de Jordi Joan-Colon-Sant Pere"- , queda com a hereu universal Francesc d'Assis Muns Rossell fill dels seus cosins. Aprovat el passatge amb el nom de Garcia Oliver, els anys següents, en el Registre fiscal d'edificis del 1895 figura com a "pasaje en proyecto", però s'ha construït ja un grup de 16 petites cases, a la illa inferior, en una solució urbanística encara més especuladora que la d'un passatge. La proposta del passatge Garcia Oliver es va presentar el 27 maig 1884 -acords-, amb una amplada de 5 metres, incomplint, per tant, fins i tot, les normes del projecte d'eixample; el 5 juny del mateix any -acords- es va aprovar la proposta, afegint que les cases podrien construir-se de més alçada de la autoritzada -"dos pisos"- si el passatge es feia més ample de 5 metres; finalment, el 18 novembre -acords- es deroga la condició de "no tener más de 2 pisos las casas": ha quedat doncs consumada una solució encara pitjor que la prevista pel projecte d'eixample.

Pel que fa al passatge de la Magdalena: AHMM, Foment 53 núm. 27, plànol del 1896. Pel que al de Sisternes: AHMM, Foment 53 núm. 29, plànol del 1899.

445.

T. Civit op. cit.

446.

Al carrer de la Coma, 3 fabricants, 2 clergues, 1 metge, 1 procurador, 2 escriptors -entre tots el 39 % del total-: el carrer de la Coma, per la seva situació espacial, estava "predestinat" a quedar més integrat al "centre". A la plaça de Cuba, 4 "propietaris" i al carrer de la Gravina també.

447.

No cal dir que les fàbriques s'han instal·lat a l'eixample i que això reforça el caràcter industrial de la perifèria. El plànol d'ubicació de les instal·lacions fabrils del 1895 ajuda a definir cada zona: els desplaçaments cap a ponent de les grans fàbriques que fan servir el vapor és ben clar.

448.

A Mataró, no apareixen nous "centres" o barris burgesos durant el

segle XIX.

449.

Les altes mostren que del total dels qui venen de Barcelona, Gràcia i altres properes, el 34 % venen de Gràcia i altres; mentre que les baixes ens diuen que només el 25 % dels qui van a Barcelona, Gràcia i altres properes, van a parar a Gràcia i altres. Entre 1879 i 1900, van a zones d'eixample mataroní venint de Barcelona, Gràcia..., al menys 65 famílies, però el cens del 1900 marca només 21 famílies d'aquest origen en aquelles àrees: sent superior el ritme dels qui van a Barcelona -32 l'any- al ritme dels qui venen -14 l'any, 3 l'any a l'eixample mataroní- que és evident que han acabat tornant a Barcelona alguns dels vinguts a l'eixample; a més, en els últims anys, 1889-1890, ha disminuït sensiblement el ritme dels qui venen de Barcelona -22 l'any entre 1879 i 1888 i 7 l'any entre 1889 i 1900- i dels qui venen directament a l'eixample -5 l'any a 1 l'any- -AHMM, Governació 928 i 193, Registre altes, i 929 i 192, Registre baixes-.